

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií
Katedra oboru Občanský sektor
2006 Praha

Občanská společnost v pojetí českých prezidentů
Václava Havla a Václava Klause

Diplomová práce

Mariana Kalinová

Mgr. Marek Skovajsa, Ph.D.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím literatury uvedené v seznamu literatury.“

„Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.“

Obsah

Prohlášení.....	2
Obsah.....	3
Abstrakt.....	5
Klíčová slova.....	5
1. Úvod.....	6
1.1 Vymezení problému.....	6
1.2 Výzkumné otázky.....	6
1.3 Výzkumné metody.....	7
1.4 Struktura práce.....	7
2.1 Historie konceptu občanské společnosti.....	9
2.1.1 Úvod – současné pojetí občanské společnosti.....	9
2.1.2 Různá pojetí občanské společnosti podle Karla Mullera.....	10
2.1.3 Vývoj konceptu občanské společnosti.....	12
2.1.4 Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau, Hegel.....	13
2.1.5 Tocqueville, Hayek, Popper, Habermas.....	22
2.2 Občanská společnost ve střeoevropském pojetí.....	32
2.2.1 Střeoevropské pojetí OS.....	32
2.2.1.1 Nepochitická politika.....	32
2.2.1.2 Občanská hnutí a iniciativy.....	35
2.2.1.3 Charta 77 očima Václava Bendy.....	36
3. Občanská společnost v pojetí našich dvou dosavadních polistopadových prezidentů.....	40
3.1 Havel a občanská společnost.....	40
3.1.1 Život Václava Havla.....	40
3.1.2 Havlovo pojetí občanské společnosti.....	43
3.2 Klaus a občanská společnost.....	47
3.2.1 Život Václava Klause.....	47
3.2.2 Klausovo pojetí občanské společnosti	48

3.3	Občanské fórum – vývoj, Havlovo a Klausovo působení.....	48
3.4	Vývoj po rozpadu OF – Spor o význam občanských hnutí a iniciativ.....	53
3.4.1	Občanská hnutí a iniciativy a politická participace.....	53
3.4.2	1990-1992.....	56
3.4.3	1993-1997.....	57
3.4.4	1998-2002.....	60
3.4.5	2003–2006.....	64
3.4.6	Závěr - spor o občanské iniciativy a hnutí.....	65
4.	Závěr:	
	rozdíl mezi pojetím občanské společnosti u Klause a u Havla.....	67
	Literatura.....	72
	Přílohy.....	75
	O autorovi.....	87
	Slovník nejdůležitějších jmen a pojmů.....	88
	Rejstřík.....	91

Abstrakt

První část práce poukazuje na teoretické základy různých pojetí občanské společnosti. Jsou zde stručně shrnuty teorie Hobbesa, Locka, Montesquieua, Rousseaua a Hegela a autorů na ně navazujících jako Tocquevilla, Hayeka, Poppera a Habermase. V těchto shrnutích je kladen důraz především na problematiku pojetí občanské společnosti jako odlišné od státu. Určitou základnou pro druhou část práce je uvedení nejdůležitějších autorů středoevropského pojetí občanské společnosti, tedy těch, kteří byli silně ovlivněni politickým vývojem ve střední a východní Evropě po druhé světové válce (Michnik, Otáhal, Benda, Havel...)

Cílem druhé části je za pomoci výroků našich dvou polistopadových prezidentů, tedy Václava Havla a Václava Klause, představit a kriticky analyzovat jejich pohled na občanskou společnost v ČR po roce 1989, a to zejména na existenci různých občanských hnutí a iniciativ. Nejedná se o hodnocení těchto pojetí, ale o hlubší porozumění jejich rozdílností.

Klíčová slova

Demokracie

Komunitarismus

Korporace

Občanské hnutí

Občanská iniciativa

Občanská společnost

Stát

Svoboda

Trh

Veřejnost

1. Úvod

1.1 Vymezení problému

Občanská společnost může být pojímána různými způsoby. Někteří autoři ji chápou v jejím nejužším možném pojetí, jako oddělenou od sféry politiky, ekonomiky i náboženského života (např. Alexander), někteří do občanské společnosti zahrnují i stát (např. Pérez-Díaz). Všechna taková pojetí se ale neobjevila jen tak, jsou pokračováním teorií autorů, kteří se občanskou společností zabývali již odedávna. Není možné všechny tyto teorie popsat, ale důležité je zachytit jejich základní myšlenky týkající se právě problematiky oddělenosti občanské společnosti od státu.

Když se zabýváme různými pojetími občanské společnosti u Václava Havla a Václava Klause, je nutné seznámit se také se středoevropským pojetím občanské společnosti, jež je silně ovlivněno historicko-politickým vývojem ve střední a východní Evropě po 2. světové válce.

V médiích i na veřejnosti se mluvilo a i nadále občas zazní něco o sporu o občanskou společnost mezi Václavem Havlem a Václavem Klausem. Rozdíly v jejich pojetí bezesporu existují, jde ale opravdu o spor reálný? Kterými autory jsou naši dva dosavadní polistopadoví prezidenti ovlivněni a jaké ostatní faktory je ovlivňují v jejich přesvědčení o významu občanské společnosti a konkrétně občanských hnutí a iniciativ u nás po roce 1989? Tyto otázky alespoň stručně shrnují cíl mé práce a naznačují i hlavní témata, jimiž se práce zabývá.

1.2 Výzkumné otázky

Jaké jsou zásadní rozdíly v pojetích občanské společnosti u Václava Havla a u Václava Klause?

Jakou roli připisují naši dva dosavadní polistopadoví prezidenti občanským iniciativám u nás po roce 1989?

Na které autory Václav Havel a Václav Klaus ve svých pojetích občanské společnosti navazují?

1.3 Výzkumné metody

Nejdůležitější metodou první i druhé části práce bude interpretativní zpracování odborné literatury, která se zabývá jednak historií konceptu občanské společnosti a jednak jeho středoevropským pojetím. V druhé části práce provedu analýzu textů Václava Havla a Václava Klause, ale i textů jejich příznivců a kritiků. Výběr textů sloužících jako podklad srovnání bude proveden účelově. Dalším zdrojem dat pro analýzu mi budou internetové stránky našich dosavadních prezidentů a články z tisku, jak z českého, tak ze zahraničního.

První si definuji výzkumné otázky, na které budu v průběhu mé práce hledat odpovědi. Dalším krokem bude výběr dokumentů. V teoretické části budu vycházet z teorií samotných autorů (např. Tocqueville), ale také z autorů, kteří tyto teorie podrobili kritice (Müller). V části týkající se přímo Václava Havla a Václava Klause vyberu ty texty, které jsou zaměřeny zejména na význam existence různých občanských hnutí a iniciativ.

Tyto texty pak doplním kritikou ostatních autorů věnujícím se tomuto tématu (Pehe) a na závěr podrobím použité dokumenty interpretaci, pomocí níž budu odpovídat na výzkumné otázky. Výhodou takového postupu je podle Jana Hendla fakt, že „subjektivita výzkumníka hraje roli při výběru dokumentů, ale ne v informacích, které jsou obsaženy v dokumentech“ (Hendl, 2005: 132).

1.4 Struktura práce

Práce je rozdělena na čtyři základní části. V první z nich je vymezen zkoumaný problém, výzkumné otázky a metodologie. Ve druhé z nich se věnuji interpretaci teorií občanské společnosti počínaje Thomasem Hobbesem až po Jürgena Habermase. Zde je kladen důraz především na autory, na něž navazuje Václav Havel a Václav Klaus. Prostor je zde věnován také středoevropskému pojetí občanské společnosti, které zajisté naše dva prezidenty v jejich pojetích ovlivnilo.

Další část se již zabývá konkrétními pojetími občanské společnosti u Václava Havla a Václava Klause. Krátce jsou představeny životopisy obou autorů a jejich pohled na

občanskou společnost jako takovou. Pak je již prostor věnován konkrétně jejich vztahu k významu existence občanských hnutí a iniciativ a to v kontextu politických událostí po roce 1989.

Poslední část shrnuje postoj obou autorů k občanské společnosti a ukazuje myšlenkovou návaznost na autory představené ve druhé části práce.

2.1 Historie konceptu občanské společnosti

2.1.1 Úvod – současné pojetí občanské společnosti – role, funkce, historický kontext ..

V úvodu k této části bych nejprve ráda zmínila, jak je občanská společnost chápána v současném světě, její základní funkce a pole jejího působení.

Občanská společnost je „oblastí institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy (Holloway, 2001: 5) “. Občanská společnost by měla zaručit, že politická moc nebude rozhodovat proti veřejnému mínění společnosti. To by mělo zajistit právě její mimopolitické postavení. Je proto nevhodné, když se například člen některé neziskové organizace snaží prosadit zájmy organizace získáním politické funkce.

Občanská společnost je prostorem pro formulaci veřejného mínění, tedy vyhledávání, pojmenovávání a ověřování společenských priorit. V případě, že některé zájmy nemají ohlas či jsou dokonce společností zavrhovány, je třeba od jejich realizace upustit.

Další úlohou občanské společnosti je umožnit občanům zapojit se do správy veřejných věcí. Aby mohli občané nějakým způsobem ovlivnit politická rozhodování, politická moc by neměla být centralizovaná. Je třeba decentralizace, aby lidé měli jednodušší přístup ke správě věcí veřejných a tím zefektivnili vynakládání se zdrojů.

Velkým pozitivem občanské společnosti je její zaměřenost na aktuální problémy. Díky tomu může mnohem rychleji a efektivněji než vláda společně s ostatními pomoci tam, kde je to třeba. Občanská společnost je některými autory (např. Havel) pokládána za záruku svobody a demokracie. Politická soutěž a volby sice dovolují občanům vyjádřit svůj názor, ale jen omezeně. Lidé chtějí více zasahovat a snažit se ovlivnit své životy a to nejen v období voleb. Politické strany však také hrají důležitou roli, jelikož mezi sebou v podstatě soupeří různé názorové proudy.

Občanská společnost se prostřednictvím různých sdružení, hnutí či iniciativ snaží o řešení různých problémů, jež se ve společnosti vyskytují. K tomu je ale potřeba určitého společenství lidí, kteří si určí společný cíl a budou se snažit o jeho naplnění. Důležité je, aby získali podporu co největšího množství lidí, bez té by se jim totiž asi jen stěží podařilo dojít až do cíle. Tím, že souhlasíme s nějakým zájmovým společenstvím, dojde k tomu, že se objeví soudržnost se společnými hodnotami. To nás pak naučí pracovat a komunikovat i

s ostatními skupinami a výsledkem by měla být loajálnost k celé společnosti. Zárukou toho, že něco takového se stane a lidem se bude naslouchat, je otevřená společnost, kde jsou uznávány hodnoty tolerance, odpovědnosti, autonomie, úcta k zákonům a snaha najít kompromis.

2.1.2 Různá pojetí občanské společnosti podle Karla Mullera:

(Karel Müller převzal toto rozdělení od Pérez-Díaze.)

Občanská společnost má podle Karla Müllera následující základní funkce: ochrannou, legitimizační, participační a integrační. Těmto funkcím však odpovídají také určitá rizika. Těmito riziky jsou nekontrolovatelný růst politické moci, ztráta legitimacy, krize důvěry, úbytek občanské participace a anomie. Některé z těchto rizik jsem již zmínila. Jedná se především o důvěryhodnost státu. Pokud stát nejedná podle obecné vůle svých občanů, jeho vláda není legitimní, občané v něj ztrácejí důvěru a může dojít i ke svržení této politické moci. Pokud je jednání státu podle občanů nelegitimní, může dojít k nekontrolovatelnému nárůstu státní moci a naopak k úbytku občanské participace. Občanská aktivita ztrácí svou dynamiku a státní moc se začíná stávat neomezenou. V tomto případě dochází k silné centralizaci, stát si ponechává kontrolu nad celou společností. V takové společnosti se pak ztrácejí společné hodnoty a každý se snaží jednat alespoň ve prospěch sebe samého. Konkrétním příkladem, kdy demokracie selhala, je podmanění Československé republiky komunistickému režimu.

Muller vidí dvě možná pojetí občanské společnosti: pojetí sociokulturní a ekonomické. V sociokulturním pojetí pak rozlišuje tři hlavní proudy. Za prvé jsou to generalisté, mezi něž řadí např. Gellnera či Pérez-Díaze. Podle generalistů je s občanskou společností spojena také stát jako určitá omezená a veřejná autorita. Takto chápaný pojem občanské společnosti je viděn jako konkurenční k pojmu demokracie s tím, že občanská společnost má větší vliv nad podmínkami vlastní existence.

Druhou kategorií sociokulturního pojetí občanské společnosti jsou maximalisté, jež chápou občanskou společnost jako nevládní sféru oddělenou od státu. Za její hlavní formy považují politickou veřejnost a trh. Mezi hlavní představitele patří Taylor a Keane. Občanskou společností se tedy stručně řečeno myslí společnost jako taková bez státu.

Posledním proudem tohoto pojetí jsou minimalisté. Jako ostatní sociokulturní stoupenci i oni kladou důraz na kulturní předpoklady a tradice, hodnoty, normy, způsoby, jež ovlivňují myšlení i jednání u každého člena společnosti. Občanská společnost je u těchto autorů chápána jako určitý hodnotový konsensus. Tato komunita je udržována vnitřními vztahy loajality a solidarity. Sféra občanské společnosti je oddělena od sféry politiky, ekonomiky a náboženského života. Mezi hlavní představitele minimalistů Müller řadí Alexandra a Shilse.

V pořadí druhým pojetím je pojetí ekonomické, v němž je vidět silná návaznost na L proud. Typickým představitelem tohoto redukcionistického proudu je Karel Marx, který vychází z klasické politické ekonomie. V té je důraz kladen na samoregulující ekonomiku, díky níž se na základě výroby a směny zboží vytvářejí ve společnosti optimální vztahy. Marx omezuje pojem občanské společnosti na autonomní sféry ekonomických aktivit, výrobních sil a vztahů. Pro ostatní formy společenských vztahů nenachází v tomto pojetí prostor. Stát má podle něj roli donucovací instituce, jež podporuje určité specifické zájmy historicky dané občanskou společností. V tomto se liší od Hobbese, Locka či Hegela, kteří chápou stát jako nezávislou instituci, která vládne nad občanskou společností zastupující univerzální zájmy. Podle Marxe je stát pouhým nástrojem nadvlády a po vítězství proletariátu v třídním boji bude dichotomie státu a občanské společnosti zrušena.

Na Marxovo pojetí navazuje levicový proud kladoucí důraz na kooperativní ekonomiku a bezkonfliktní společnost vzniklou po ukončení třídního boje. Společenské konflikty jsou podle redukcionistů redukovány na konflikty čistě ekonomické. Do tohoto pojetí spadají představitelé levicového státního socialismu a komunismu. Pro ně je beztřídní ekvivalentem bezkonfliktního.

Další variantou ekonomického pojetí je verze kapitalistická, jež pokládá za primární autonomní trh, kde hrají hlavní roli zejména podnikatelé. Role státu je v takovém prostoru výrazně omezena. Důležitým rysem je existence konkurenčního prostředí. Tím, že se podnikatelé snaží vylepšit svou vlastní situaci v tržním prostředí, znásobují tak automaticky možnosti pro všechny ostatní. Za hlavní stoupence tohoto pojetí jsou pokládáni Hayek se Smithem.

2.1.3 Vývoj konceptu občanské společnosti

Pokládám za důležité se v první části mé práce opřít o teoretické základy významných autorů věnujících se občanské společnosti v jejích různých pojetích. Nebudu se zabývat jejími úplnými počátky, ale ponechám si tento prostor pro moderní pojetí občanské společnosti. Předem upozorňuji, že první část je spíše popisná, tzn. že neobsahuje nějakou souvislejší kritiku zmíněných teorií, ale především popisuje základní myšlenky a názory daných autorů. Cílem této části tedy není zabývat se dopodrobna různými pojetími občanské společnosti, ale spíše představit různé teorie, které nám dodneška slouží jako inspirace.

Od antiky až do konce 18.století byla občanská společnost synonymem pro městskou politickou společnost či stát. V antické polis splývala soukromá a veřejná sféra lidského života. Budoucnost jednotlivce určovala víceméně společenská skupina, v níž žil. Jedinec hrál tu roli, která od něho byla společností očekávána. Tuto roli získával dědičně a hrál ji až do své smrti. Jakákoli individualizace není v případě tradiční společnosti na místě. Jak píše František Šamalík: „Jedinec byl pohlcen kolektivem a kolektiv (stavy) měl bezprostředně politickou funkci ve společenské a státní struktuře (Šamalík, 1995: 7).

S autory jako jsou Thomas Hobbes, John Locke, Adam Ferguson či Adam Smith se dostáváme k modernímu pojetí občanské společnosti, která je odlišná od státu. V tomto pojetí je občanská společnost protikladem jisté necivilizovanosti, která byla představována přirozeným stavem či despotickým způsobem vlády. Opakem tohoto přirozeného stavu je společnost, kde jsou vztahy mezi lidmi upravovány zákonem, společnost, kde převažuje slušnost a občanská soudržnost. Takové pojetí společnosti v období evropského absolutismu je zcela nové, vymezující se právě proti absolutistické vládě. Nejzásadnější je zde jasné oddělení společnosti od státu.

Ve starověku byla společnost identická s politickým uspořádáním a byla tedy zdrojem identity občanů. Již v raném středověku se politická autorita stává pouze jedním mezi mnoha orgány. Moc králů byla omezována rodinným duchem, náboženstvím, zvyky, veřejným míněním a dalšími faktory, které měly na autoritu vliv. Panovníci měli v této době právo dělat vše, ale možnosti ani jejich přání jim to nedovolovaly (Šamalík, 1995).

V době, kdy je absolutistická vláda u moci, se začíná objevovat sociálně smluvní doktrína, kterou se daná společnost na základě smlouvy svěřuje do rukou vlády. Pro většinu myslitelů té doby je však toto podřízení jen dalším ukazatelem nezvratitelnosti

absolutistické moci. Všichni autoři naštěstí neměli tak pesimistické uvažování, a proto se teorie společenské smlouvy významným způsobem zapsala do historie občanské společnosti.

2.1.4 Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau, Hegel

S počátkem novověkých dějin nastávají mnohé změny, ne v obsahu, ale především v chápání společnosti. S koncem renesance se začínají stále častěji objevovat pojmy jako společenská smlouva či přirozený stav. Tyto teorie jsou zmiňovány již v náboženských interpretacích ve středověku, kde sloužily také ke zdůvodnění vzpoury proti panovníkovi. Jejich plný rozmach však přichází až koncem období renesance. Právě v tomto období jsme svědky sekularizace pojetí světa i společnosti jako takové.

V této části stručně představím počátky moderního pojetí občanské společnosti autorů 17., 18. a 19 století. Mezi klíčové filozofické tradice patří zejména myšlenkové proudy vycházející z J. Lockeho a Ch. Montesquieua. Hegelova teorie je pak určitou spojnicí těchto dvou tradic. Vliv L-proudu je u Hegela viditelný především v důrazu na samoregulující ekonomiku, která hraje centrální úlohu na úrovni občanské společnosti. M-proud zase ovlivnil Hegela v pojetí občanské společnosti, jež má do sebe začleněná nezávislá tělesa – korporace -, která jsou svým způsobem integrována do státu (Taylor, 1988).

Thomas Hobbes (1588-1679)

Jako první bych ráda zmínila teorii Thomase Hobbese. Účelem této teorie je zdůvodnit panovnický absolutismus. Thomas Hobbes je autorem filosofických, ontologických a noetických děl. Svou společenskou teorii zakládá na názoru, že na počátku našeho společenského vývoje existoval stav, který označuje za přírodní. V tomto stavu vládne absolutní svoboda a egoismus. Lidé mohou jednat, jak chtějí a zmocňovat se všeho, pokud na to mají dost sil. Podle Hobbese vládne právo silnějšího a tento stav je zkrátka „válkou všech proti všem“. V prostředí, kde silnější dosáhnou snadněji svých cílů, tedy i moci, však ani pro takové jedince nevládne uspokojivý stav. Je zde totiž nebezpečí stárí,

nemoci či spojení se slabších jedinců k překonání těch silnějších. Zejména z vidiny tohoto posledního nebezpečí, tedy hrozícího útoku a to nejen z vůle slabších, se objevují požadavky míru a práva na obranu, v případě, kdy je jedinec či část společnosti napadena.

Existence přirozených zákonů, tedy zákonů rozumu, umožňuje lidem vzájemnou dohodu o přetrvávajícím režimu, který by jim měl zajistit ochranu. Tak může vzniknout společenská smlouva, v níž se každý vzdá určitých přirozených práv ve prospěch ostatních. Tato smlouva však nemusí platit natrvalo, neboť za její porušení neexistují žádné sankce, a tak se klidně může stát, že po jejím porušení se lidé opět zaujmou postoj, kdy se začnou o svá práva bít.

Aby nedošlo k nastolení takového bojovného stavu, je třeba vytvořit veřejnou moc, která bude disponovat dostatečnými prostředky sloužícími k vynucení dodržování společenské smlouvy. Tak bude moci ochránit své občany. Touto veřejnou mocí je pro Hobbesa absolutní stát v čele s absolutním panovníkem. Takovému státu jsou lidé žádáni předat své kompetence. Hlavními znaky tohoto zřízení je nezvratitelnost smlouvy, tedy fakt, že občané nemohou změnit dané státní zřízení, ani svrhnout panovníka, pokud ten sám k tomu nedá svolení. V případě, že je stát dobyt, dojde ke svržení panovníka a jeho následovnému nahrazení. Stát i režim však zůstávají nedotčeny. S tím souvisí také legitimita moci panovníka. Tím, že se lidé vzdali své moci a kompetencí a ty předali dobrovolně panovníkovi, veškeré jeho jednání, byť je třeba i nespravedlivé, je legitimní, jelikož je v podstatě konáno s jejich svolením. Takový panovník má tedy, jak už bylo řečeno, absolutní práva. Může zasahovat do všech oblastí společnosti i samotných jednotlivců. Rozhoduje v oblasti soudnictví, obrany státu, rozhoduje o majetkových záležitostech, může kdykoliv majetek zabavit, ale má také v kompetenci nehmotné dispozice. Může lidem nařídít, co si smějí myslet, či v co mají věřit, při zachování základní náboženské svobody vyznání. Posledním znakem je nedělitelnost moci s důrazem na oblast vojenskou, soudnictví, vědy a dražby peněz.

Toto vidění společenské smlouvy a absolutní moci souvisí úzce s historickým kontextem doby, ve které Hobbes žil. Tou je doba anglické revoluce, kdy byly často používány kruté prostředky, jak ze strany bouřících se občanů, tak např. šlechty. Příkladem takové krutosti může být např. poprava krále Karla I. v roce 1649. Absolutní charakter státu měl zaručit stabilitu státu, a to zejména pro hospodářskou činnost měšťanské části obyvatelstva. Dostupné z: <<http://www.phil.muni.cz/fil/texty/dst/4.html>>. Takovou krajní absolutností a používáním radikálních prostředků k jejímu dosažení však nelze jednoznačně souhlasit.

John Locke (1632-1704)

Teorie Johna Locke nemá rozhodně tak radikální znaky jako u Hobbese. Často je viděna spíše jako její protiklad. Rozdílnost těchto teorií je dána zejména rozdílnými zkušenostmi obou autorů. Jak už jsem zmínila Thomas Hobbes žil v době anglické revoluce na konci první poloviny 17. století, Locke prožil revoluci v roce 1688. Po Cromwellově smrti se Stuartovci ujímají znova trůnu. Po jejich návratu z vyhnanství ve Francii začínají prosazovat katolicismus. Nepřijatelnost tohoto konání je završena rokem 1688, kdy je Jakub II. přinucen vzdát se trůnu. Na jeho místo je dosazen Vilém Oranžský, který byl doposud místodržitelem Holandska. Na anglický trůn mu pomohl sňatek s dcerou Jakuba II., Marií. V té době dochází k viditelnému omezení moci panovníka parlamentem. Locke byl za vlády Stuartovců nucen odejít do emigrace. S nástupem Viléma Oranžského se mu však otevírají nové možnosti. Locke se vrací do Anglie a zaujímá místo ideologa slavné revoluce. Jeho teorie je součástí zejména jeho spisů Dopisy o toleranci a Dvojí pojednání o vládě.

Tak jako Hobbes i Locke vidí základ v přirozeném stavu, který se vyznačuje určitou mírou nejistoty. Lidé žijí pod vládou přirozených zákonů, které jsou zákony rozumu. Jejich povaha však není dostatečně silná a hrozí možnost podvolení se nerozumným impulsům. Ty pak nejsou schopny zajistit stabilní společenské prostředí. Proto vidí Locke východisko v určité společenské smlouvě, která bude schopna pořádek zajistit.

U Hobbese byl takovou společenskou smlouvou absolutní stát v čele s absolutním panovníkem. U Locka je to občanská společnost a stát. Státní moc není absolutní, ale je omezená. Ta nesmí zasahovat do občanské společnosti, tzn. do společnosti ekonomicky aktivních lidí, ale jejím hlavním úkolem je občanskou společnost chránit. Stát nesmí zasahovat do lidských práv, které jsou u Locka popsány jako „vlastnictví“. Tento pojem však nezahrnuje, jak si ho dnes vysvětlujeme, jen materiální bohatství. Locke tomuto pojmu dává mnohem širší vymezení. Vlastnictví je pro něj jak majetek, tedy to, co vzniká v přirozeném stavu na základě práce, tak určitá nezcizitelná práva člověka, mezi která patří také svoboda.

Úkolem státu je tedy taková „vlastnictví“ chránit a chránit tím občanskou společnost. V případě nefunkčnosti státu, mají lidé možnost takový stát svrhnout. Aby však nebyli k takovému kroku nuceni příliš často, je potřeba zajistit, aby dobře fungoval. Recept vidí Locke v rozvinutí kontrolních mechanismů státní moci. Locke rozděluje moc na moc zákonodárnou, tzn. parlament a výkonnou, kterou má na starosti vláda či král. S trojím

dělením na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní přišel až Charles Louis Secondat de Montesquieu. Locke ale uznává ještě moc federativní, kterou má v kompetenci panovník a její náplní je vypovídání války a uzavírání míru.

Zákonodárná a výkonná moc jsou ve vzájemné rovnováze, navzájem se kontrolují, aby nedošlo k převládnutí jedné nad tou druhou. Tato kontrola je právě zárukou funkčnosti státní moci. Zejména díky pojetí omezené státní moci, která nesmí zasahovat do oblasti hospodářského vlastnictví, ani osobních lidských práv je Locke pokládán za zakladatele moderního liberalismu.

Locke je hlavním představitelem tzv. L-proudu, podle něhož tedy společnost vzniká z prvotní smlouvy, která jedince bere z jejich přirozeného stavu, společnost přitom existuje před vládou. Jedinec jedná již v tomto přirozeném stavu podle přirozeného zákona, který je pro něj zavazující. Pokud jsou tyto zákony nedodržovány, každý má právo trestat jejich přestupky. Ten kdo nejedná podle zákona si jej dobře nepromyslel, ale většině lidí je přirozený zákon jasný, a tak se jím řídí. Přirozený zákon sám o sobě zachovává a i rozšiřuje svobodu. Locke se domnívá, že dle přirozeného zákona nemá člověk zahubit svobodu jiného, pokud ten nepřekročil sám přirozený zákon. S tím nesouhlasí Hobbes, který říká, že silnější může zabít slabšího. Svoboda se tak u Lockeho stává důvodem k uzavření společenské smlouvy s cílem bezpečnějšího užívání osobního vlastnictví. Uzavřením smlouvy se člověk vzdává práva jednat jen v zájmu vlastní sebezáchovy (stejně jako Rousseau) a trestat činy spáchané proti přirozenému zákonu.

Locke vidí v přirozeném stavu morální základ politiky a smlouva vytváří základ pro naplnění přirozeného zákona. Thomas Hobbes naopak nevidí v přirozeném stavu žádný podklad pro morálně právní normy. Smlouvou vytvořené těleso si zřídí vládu, kterou je možno vždy svrhnout. Podle Lockeho má tedy člověk již od přírody právo a moc zachovávat vlastnictví. Právo na vlastní život, svobodu a jmění je neměnné a je člověku přisouzené mimo společnost. Tím Locke vyjadřuje určitý nárok vůči společnosti. Staví tak jedince nad společnost. Locke je tedy teoretikem liberální konstituční monarchie, ne demokracie, a proto se u něj jen ztěží hledá pojem veřejnosti či participační funkce.

Charles-Louis de Secondat de Montesquieu (1689-1755)

Charles-Louis de Secondat de Montesquieu byl stejně jako Voltaire velkým obdivovatelem Anglie a umírněných reforem. Jeho nejvýznamnějším dílem v oblasti dějin politické filozofie je O duchu zákonů (De l'esprit des lois). S tímto dílem přichází nové pojetí přírodního zákona. Jako první zde Montesquieu aplikuje přírodovědecké pojetí objektivního zákona na společnost. V tomto pojetí Montesquieu vyvětluje, že osud státu není odvozen z boží vůle či z jednání velkých osobností. Významné jsou především všeobecné příčiny. Tou je zejména povaha jednotlivce, ve které spolu soupeří vášně a touha po moci.

Dispozice rozumu a citu, kterými člověk disponuje od přírody, by mohly být základním stavebním kamenem každé dobré společnosti. Problémem však je, že rozum člověka není dostatečně silný k tomu, aby odolal jeho případné touze po moci. Musí být tedy nastoleno určité pozitivní právo, které bude lidské jednání usměrňovat a v případě jeho narušení přijdou na řadu i sankce.

Montesquieu klade velký důraz na přirozenou rovnost lidí, není však rovnostářem. Má na zřeteli důležitost práce pro dosažení národního bohatství. Ideálním stavem by bylo nastolení dobře sepsané ústavy, stav konstituční monarchie, kde je panovníkovo jednání omezeno zákony. Jak jsem zmínila na začátku, Montesquieu byl velkým obdivovatelem anglického systému a k Lockeho rozdělení mocí připojil jednu další, moc soudní. Ke vzájemně kontrolujícím se mocím tak přibývá další kontrolní mechanismus, který je třeba zapojit do společenského uspořádání. Montesquieu psal svá díla jako šlechtic, proto je v nich snadno čitelná snaha o omezení královské moci. Měl ale také obavu ze třetího stavu, tedy lidu.

Montesquieu je otcem tzv. M proudu. Tento proud tedy tak jako jeho hlavní představitel na rozdíl od Lockeho a Rousseau předpokládá silnou, ale právem omezenou monarchistickou vládu, která nemůže být svržena. Pokud ji nemůže nikdo svrhnout, panovník bude svoji situaci využívat ke svému soukromému zájmu a zde se ukazuje hrozba despotismu. Každý panovník se podle Montesquieuho snaží zneužít své moci až do doby, než narazí na nějaké hranice. Pokud je vláda omezena právem, může se stát přibližovat politické svobodě. Proto musí být vytvořen systém, aby se jedna i druhá moc navzájem omezovaly. Karel Müller dodává, že „omezení však nemůže být účinné, jestliže zde

neexistují nezávislá tělesa, která jsou zakotvena v tomto právu a zároveň slouží k jeho ochraně“ (Müller, 2003: 33).

Podmínkou je přísné oddělení moci výkonné, zákonodárné a soudní. Zde je kladen velký důraz na nezávislost soudnictví. Svoboda tak není nezávislostí, ale právem dělat vše, co dovolují zákony. Montesquieu se považoval za monarchistu. Silnou výkonnou moc přikládal panovníkovi a přímou demokracii odmítal (na rozdíl od Rousseaua). Svobodná monarchie je pro Montesquieua rovnováhou mezi silnou centrální autoritou a asociacemi, ze kterých je složena. Z jeho prací se dají vyčíst egalitářské tendence, kdy rovnost vyzdvihuje jako jedinou záruku trvalé občanské ctnosti.

V těchto dvou filosofických doktrínách (L a M proud) vzniklých jako reakce proti absolutistické vládě, je možné najít kořeny současné představy občanské společnosti jako společnosti odlišné od státu. Montesquieu čerpá především z představy osobních práv a svobod, existence nezávislých samosprávných měst a standardní politické struktury středověku, kde byl monarcha do značné míry závislý na stavech, Locke klade důraz na středověkou představu společnosti jako mimopoliticky definované struktury a myšlenku církve jako nezávislé společnosti.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

Jean-Jacques Rousseau žil v době osvícenství. S učením ostatních osvícenců však přicházel často do sporu, neboť na rozdíl např. od Voltaira, Rousseau podceňoval roli kultury a vzdělání, o níž mluví zejména ve své Rozpravě o vědách a umění. Větší váhu klade např. na oblast vojenských ctností a to u Spartanů či republikánských Římanů. Dnešní společnost totiž disponuje vědami a uměním na poměrně vysoké úrovni, to ji však nechrání od zkorumpovanosti či pokrytectví. Na toto dílo navazuje Rozprava o původu nerovnosti mezi lidmi, kde je popsán hypotetický vývoj člověka jako spíše zvířete přes různé etapy soužití ve společnosti – v rodině, v osadách, díky kterému má člověk možnost rozvíjet řeč, pracovat či samostatně si obstarávat věci, které mu zaručují určitý stupeň pohodlí. V tomto období byl podle Rousseaua člověk nejspokojenější, neboť s dalším vývojem a to zejména rozvojem železa a zemědělství, začíná člověk vyrábět a vydělávat víc, než potřebuje, víc než dokáže spotřebovat, a tak se mezi lidmi objevují majetkové nerovnosti.

V návaznosti na vznik těchto nerovností existuje společenská smlouva, která tyto majetkové nerovnosti chrání. Je tedy smlouvou bohatých proti chudým. Plněním této smlouvy vznikla současná společnost, která je dle Rousseau spíše společností negativní. Rousseau předpovídá, že jako taková v revoluci zanikne a jejím výsledkem bude nová společenská smlouva vyznačující se spravedlností. Rousseau zde předkládá svou představu, kdy pozitivní právo bude urovnávat i přirozené nerovnosti mezi lidmi (Rousseau, 2002).

O zásadách takové smlouvy Rousseau pojednává zejména ve svém díle O smlouvě společenské. Základem má být stát založený na přímé demokracii, jehož občané jsou ve své většině jen malými vlastníky a své vlastní bohatství mohou nabýt pouze vlastní prací. Zejména Rousseauovy kritické názory na společnost, demokratismus, blížící se revoluci a důraz kladený na malé vlastníky byly inspirací pro Robespiera.

Uzavřením společenské smlouvy vzniká jakési kolektivní těleso, které disponuje svým vlastním já, svým vlastním životem a vůlí. Toto těleso se stává suverénem za podmínky, že je aktivní. Suverén je objektem obecné vůle tohoto tělesa, která se vyjadřuje zákonem. Dříve se toto těleso nazývalo civitas. Zde však dochází k velkým omylům, protože například Francouz Jean Bodin zaměňuje město za obec a měšťany za občany. Rousseau však v kolektivním tělese vidí republiku či státní těleso, které je svými členy nazýváno státem, pokud je pasivní. Pokud je tělesem aktivním, stává se suverénem. V případě, že se přirovnává k sobě podobným, je mocností. Rousseau také rozlišuje pojmy národa, občana a poddaného. Říká, že členové společnosti jsou národem a jednotlivě se nazývají občany, pokud mají účast na svrchované moci. Pokud tuto účast nemají a jsou podrobeni zákonům státu, stávají se poddanými.

Rousseau popisuje politický model, který lidem zabezpečuje stejnou svobodu, jakou měli i v přirozeném stavu a ve kterém se každý jedinec ztotožňuje s celkem. Lid se tím pádem stává suverénem a vyjadřuje všeobecnou vůli (Rousseau, 2002). Všeobecná vůle usiluje o blaho všech nad partikulárními zájmy. Taková společnost se pak řídí morálními zásadami a stává se tedy společností správnou.

Pokud nám politická společnost, kterou Rousseau předkládá, připadá stěží adaptovatelná na moderní národy, filosof trvá na svých konceptech, které budou podle něho, hrát velmi důležitou roli v diskusích a teoriích demokracie. Rousseau se řadí mezi klasiky právního, politického a sociálního myšlení. Patří mezi přední představitele racionalistického směru teorie přirozeného práva. Zastával koncepci společenské smlouvy jako zdroje legitimacy státu. Proti osvícenskému zbožštění rozumu, kultury a civilizace však

vyzdvihl také přírodu a cit. Byl zastáncem rovnosti lidí, feudální vztahy a despotii kritizoval.

Přirozený stav byl pro Rousseaua ideálním, v tomto stavu byli lidé svobodni, ale také si byli navzájem rovni. Existovala pouze nerovnost biologická. Nebylo ani soukromé vlastnictví, ani státní moc. V přirozeném stavu byli lidé dobří, zlými je udělaly až instituce civilizovaného světa. Hlavní příčinu společenské nerovnosti vidí Rousseau v soukromém vlastnictví.

Teorii společenské smlouvy obohatil o několik pojmů. Jedním z nich je *suverenita lidu*. Dalším například *obecné blaho*. Obecné blaho je třeba ctít nad osobní zájmy, může být důvodem omezení svobody lidí. Rousseau rozlišuje pojem vůle všech a pojem obecná vůle. Vůle všech je jakýsi mechanický souhrn jednotlivých vůlí ve společnosti. Obecná vůle naopak vyjadřuje obecné blaho, přihlíží jen ke společnému zájmu, kdežto vůle všech vychází ze zájmu soukromého.

Jedinou reálnou demokracií je podle Rousseau demokracie přímá, odmítá zastupitelskou demokracii. Je proti parlamentarismu, jakožto vládě nepřímé. Rousseau vidí demokraticismus hlavně v zákonodárné činnosti. Požaduje, aby počet občanů byl malý, proto dává přednost malým federativním státům. Důvodem je, že v menších státech má každý občan možnost shromáždit se. Pokud stát porušuje uzavřenou smlouvu, na základě které vznikl, vystupuje tak proti vůli obecné většiny a občané mají právo takový režim svrhnout.

Teorie společenské smlouvy v podání Rousseau měla a má své příznivce, ale jsou také autoři, kteří jeho myšlení ostře kritizují. Pravdou však zůstává, že Jean Jacques Rousseau patří k nejvýznamnějším myslitelům osvětenství a racionalismu.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

Je třeba také zmínit představitele německé klasické filozofie Georg Wilhelm Friedrich Hegela, který skloubil dohromady L proud a M proud. Hegel se ve svém filozofickém učení věnuje světu jako neosobně se vyvíjejícímu duchovnímu principu. Tento vývoj není jen kumulací, ale zejména vytvářením, bojem a vzájemným překonáváním protikladů. Prvotním článkem v tomto vývoji je nehmotná logická idea, z níž se sebeodcizením vytváří příroda. Dalším stupněm je absolutní idea, která vzniká překonáním přírody. Pod touto absolutní ideou má Hegel na mysli lidi, společnost a kulturu. V tomto bodě si prostřednictvím lidí duchovní princip uvědomuje sebe sama.

Celý systém je velice komplikovaný a cílem mé práce není popsat komplexně Hegelovo filozofické myšlení, ale zejména část týkající se společnosti a dějin, tedy ducha. Ten je v Hegelově teorii rozdělen na ducha subjektivního, který představuje spíše člověka či jednotlivce, ducha objektivního, tedy právo, mravnost a stát a nakonec ducha absolutního, tj. umění, náboženství a filozofie. Dostupné z: <<http://www.phil.muni.cz/fil/texty/dst/4.html>>.

Vývoj dějin je představován jako pokrok ve vědomí svobody. To Hegel demonstruje na konkrétních příkladech když říká, že v období východních despocií byly otroky všichni, v jistém smyslu i samotní despotové, v období antickém už jen některá část lidí a v období germánském, ale až na jeho konci, neboť každé období dějin si musí samo projít určitým vývojem, jsou svobodni již všichni. Do protikladu klade právě konec germánského období, tedy období vytváření pruského státu a feudální anarchii. . Dostupné z: <<http://www.phil.muni.cz/fil/texty/dst/4.html>>. V té existovala sice svoboda, neboť každý si dělal, co chtěl, ale tato svoboda byla neuvědomělá. V pruském státě je svoboda spojena s pocitem odpovědnosti a dobrovolně převzaté povinnosti.

Lidé v Hegelově pojetí mají sice pocit, že jednájí dle vlastní vůle, motiv jim je však dán absolutním rozumem, tedy duchem. Prostřednictvím pokroku lidské společnosti se tak vyvíjí i samotný duchovní princip.

Pro Hegela je občanská společnost sférou mezi rodinou a státem, nikoli však jen ekonomicky strukturovaná oblast či jen součet občanů daného státu. Pod pojmem občanská společnost si Hegel představuje hospodářský systém, občanské právo, obecnou správu a organizace, které reprezentují ve společnosti různé zájmy (policie a korporace).

Hegel klade důraz na samoregulující ekonomiku. Říká, že čím více člověk spotřebovává pro sebe, tím více užítku z toho má i celá společnost. Vychází totiž z koncepce, že obecný zájem je přítomen ve vůli každého jedince, a tak i když jedinec myslí přednostně na sebe, jedná v rámci obecné vůle. V tomto vidíme prvky společné s anglickou politickou ekonomikou a s principem „neviditelné ruky“ Adama Smitha.

Tím, že každý jedinec usiluje o vlastní sebezáchovu, zaručuje tím i sebezáchovu druhých. Tím dochází k vzájemnému uznání individuí jako svobodných, nezávislých a vzájemně se potřebujících. Právě těmito vztahy je tvořena občanská společnost. Vlastnictví, které vnímáme jako vztah jedince k určité věci, je podle Hegela vlastně vztahem mezi lidmi. Díky směně vlastnictví dochází k lidské vzájemnosti.

U Hegela je nutné zmínit také koncept korporací. Hegel dělí občanskou společnost do tří stavů: substanciální, to jsou majitelé půdy či rolníci. Druhým stavem je stav formální

či reflektovaný, jež zahrnuje průmyslníky, řemeslníky, dělníky a obchodníky a třetí je stav obecný, který je zastoupen zejména vojáky a úředníky. Tento poslední má na starosti věci veřejné (Müller, 2003). Ve stavech dochází k institucionalizaci specifických zájmů.

Zařazením korporací do občanské společnosti navazuje Hegel na myšlenkovou tradici Montesquieua. Korporace jsou instituce, v nichž se lidé organizují podle zájmů. Jsou na rozdíl od starých stavů a cechů otevřené. Jsou určitým způsobem integrována do státu (Taylor, 1988). Tvoří určitý přechod od občanské společnosti ke státu, jelikož uvnitř korporací, které jsou vyššími společenskými celky, lidé nesledují už jen pouze svůj soukromý zájem, ale přihlíží i k zájmům svého spolku.

V moderních státech nemají občané příliš velký vliv na správu věcí veřejných, je proto třeba jejich možnosti zvýšit a to tak, že kromě soukromých zájmů, budou vykonávat i určitou obecnou činnost. V případě, že stát není schopen zajistit takovou činnost, na řadu přichází korporace.

Hegel říká, že jedinec se stává vědomou a myslící mravností až v korporaci. Podle Hegela dostává ovšem mravnost svoji vrcholnou podobu až ve státě. Jen díky státu jsou rodina, právo či občanská společnost legitimizovány. S tímto pojetím státu, které je blízké i Montesquieuovi, se nedá v moderním pojetí souhlasit.

2.1.5 Tocqueville, Hayek, Popper, Habermas

Tato část práce se zaměřuje především na autory 20. století, kromě Tocquevilla, jenž patří do století 19. Pokládám za důležité zmínit právě teorii francouzského politického myslitele a historika A. de Tocquevilla, který navazuje na M-proud. Odlišnou teorií, která klade důraz na samoregulující ekonomiku a je tedy určitým vyústěním L- proudu, je pak teorie Hayekova.

U Poppera je důležité rozdělení na společnosti, kde je možné zbavit se vlády bez krveprolití a na ty, ve kterých taková možnost neexistuje. Tímto tázáním popírá významnost otázky „Kdo má vládnout?“, která byla středem tázání od Platóna až po Marxe. Největší prostor v této části dávám teorii Jürgena Habermase, která vysvětluje přechod od veřejnosti literární k veřejnosti politicky aktivní.

Alexis de Tocqueville (1805-1859)

Tocqueville vidí zásadní nedostatek v tom, že jak královská autorita, tak křesťanské hodnoty se začaly vytrácet, aniž by byly něčím nahrazeny, zejména zákony. Jako Hegel tedy vidí postupný rozklad společnosti, který je zapříčiněn zejména ztrátou tradičních autorit. Podle něj je demokracie formou politického zřízení bez jakékoli autority, která by překračovala lidské jednání. Je tedy chápána jako proces, ne jako cesta k něčemu, ale neustálý proces, ve kterém se střetává obrovské množství rozdílných individuálních zájmů. Hon za soukromými zájmy je však obrovským nebezpečím pro demokratické společnosti. Ten nesmí rozhodně překročit dané hranice a hodnoty, které jsou konstitutivním základem dané společnosti. Důležitost existence určitých hlavních idejí, které budou tahouny směřování každé společnosti, je proto nepostradatelná.

Toho může být dosaženo tak, že lid, který je suverénem a autoritou ve společnosti, bude také zdrojem moci a tvorby zákonů. Jedině tak se daná moc a zákony mohou stát zpětně autoritou pro lid. Oblast veřejného mínění je zde tedy zásadním prostorem ve společnosti.

Tocqueville upozorňuje na objevení se individualismu. Zatímco v aristokratických společnostech existovaly vztahy solidarity nejen mezi rodinou, ale i rolníky a samotným králem, demokracie takové vztahy spíše narušuje. V demokratické společnosti je každý člověk odkázán sám na sebe. Jak už bylo řečeno, podstatou demokracie je rovnost společenských podmínek. Tato rovnost podle Tocquevilla oslabuje pouta mezilidské solidarity. Jelikož dochází k tomu, že lidé jsou si čím dál více podobnější, tím méně potřebují jeden druhého. Proto také občan ztrácí zájem o záležitosti svých bližních a věcí obecných. Nezávislost je tak odcizením. Demokracie tedy směřuje k takové společnosti, která bude rozpuštěna v masu jedinců, jež nic nespojuje. Zde upozorňuje Tocqueville na hrozbu despotismu, který takové občany, kteří se nestarají o své okolí, upřednostňuje. V době sociální rovnosti je proto nejdůležitější svoboda. Svoboda v tom smyslu, že je kladen důraz na aktivní samosprávu za účasti všech občanů, ne pouhá negativní svoboda.

Tocqueville navazuje na myšlenku Montesquieua, v níž je kladen důraz na vznik svobodných asociací sloužících jako ochrana proti despotismu. Sdružování se kolem společných zájmů je podstatnou součástí každé svobodné společnosti. Je to možnost, jak zviditelnit své soukromé zájmy, ale také příležitost k tomu, abychom rozpoznali, že své soukromé cíle není možné prosadit bez pomoci a zájmu ostatních.

Pro Tocquevilla je tedy lid zdrojem moci nejen v tom smyslu, že se účastní voleb, ale zejména v tom smyslu, že občanská sdružení slouží jako určitá protiváha vlády. Mají obrovský vliv na rozvoj veřejného mínění a morálky, kterým musí vláda naslouchat. Hlavním cílem není názory vytvářet či je někomu vnucovat, ale ovlivňovat myšlení a ideje tak, aby odpovídaly základním hodnotám společnosti. Veřejné mínění tak jistým způsobem legitimizuje vládu.

Důležitým procesem, který by měl zaručit efektivnost působení sdružení a tím i efektivnost vlády, je decentralizace. Sdružení tedy musí působit nejen na národní, ale i lokální úrovni. Přiblížit možnost rozhodování co nejbližší lidem je základní podmínkou rozkvětu svobodné společnosti. Jen tak se lidé mohou efektivně podílet na správě věcí veřejných. V případě centralizované moci totiž často dochází ke stavu, kdy se jedinec přestává zajímat o dění ve své zemi a objevuje se u něj pocit lhostejnosti vůči osudu jemu blízkého místa a nakonec i k sobě samotnému. Klesající zájem o náboženství, v konkrétním případě o křesťanství by měl být kompenzován právě zájmem o dění v místě, ve kterém daný jedinec žije. Aby tento cíl byl splnitelný, je potřeba, aby lidé své soukromé zájmy spojovali se zájmy svého okolí, své země.

Tocqueville navazuje na M-proud v požadavku na konstituci moci. K tomu ještě přidává nutnost její decentralizace. Zásadní význam má pro něj kontrola a rovnováha moci, která je udržována prostřednictvím velkého množství různých politických a občanských sdružení. Díky nim mají občané možnost prosazovat určité politické cíle, ale tato sdružení slouží také k zachování občanské svobody.

Friedrich August Hayek (1899-1992)

Hayek se napříč svým dílem snaží odpovědět na otázku: „Jak je potřeba uspořádat společnost, aby lidé mohli co nejvíce sledovat individuálně i společně svá přání a své zájmy (Müller, 2003: 62)“. Jeho filozofie je především filozofií tržního řádu, proto je jeho cílem zjistit, jak je možné zdůvodnit, že tržní prostředí je nejvhodnějším klimatem uspokojování individuálních i společných zájmů.

Hayek upozorňuje na nevhodné používání pojmu ekonomika. Ekonomika je pro něj určitý „...zákon-nomos, který ukládá hospodář svému hospodářství-oikos, za účelem dosažení jistých konkrétních cílů“ (Müller, 2003: 62). Tržní řád není takovou jedinou soustavou cílů, ale sítí mnoha vzájemně propletených ekonomik. Pro tento význam proto

Hayek navrhuje používat pojem katallaxe, tedy tržní řád, který je výsledkem vzájemného přizpůsobování se mnoha individuálních ekonomik na trhu.

Moderní společnost se podle Hayeka vyznačuje mimo jiné tím, že její členové v ní dokáží bezkonfliktně existovat a být si vzájemně užiteční, aniž by sledovali společné cíle. Dochází totiž k uspokojování potřeb druhých nevědomě. Zdrojem síly společnosti je tedy skutečnost, že sledováním svých čistě soukromých zájmů pomáháme k uspokojování potřeb druhých, aniž bychom jejich potřeby znali či se s nimi dokonce ztotožňovali. Naopak následování společných cílů jistým způsobem brzdí vývoj svobodného myšlení. Podle Hayeka je proto tržní řád efektivnější, neboť vytváří takové prostředí, kdy si jsou jednotlivci navzájem užiteční, aniž by měli společné cíle. Absence společných cílů se tedy jeví jako velká výhoda. Naopak jejich existence je brzdícím prvkem nezávislého a svobodného myšlení. Nutno poznamenat, že v tomto pojetí zisk jednoho jedince neznámá ztrátu jedince druhého.

Pod pojmem spravedlnost je u Hayeka myšlena aplikace abstraktních pravidel ne konkrétní lidí, aniž známe jejich konkrétní účinky. Nelze tedy mluvit o spravedlnosti ve smyslu distributivním. Tato hra, jak je katallaxe nazývána, je ale nejučinnější. Může být zavádějící mluvit o spravedlnosti či nespravedlnosti co se týká výsledku katallaxe, jelikož se v něm odráží nejen dovednosti, ale i štěstí. Důležité je, že každý má možnost volby.

Tak jako existence společných zájmů i jev solidarity je Hayekem považován za jev negativní. Solidarita je podle něj přežitkem kmenové společnosti, který byl v malých společnostech považován za ctnost, ale v moderních společnostech představuje solidarita nebezpečí, jež narušuje její spontánní řád. Solidarita je patrná ve dvou největších hrozbách svobodné společnosti a to v nacionalismu a socialismu. Abstraktní řád je tedy nejučinnější proto, jelikož zvyšuje počet příležitostí. Jako pozitivní se jeví neznalost účinků aplikace pravidel na konkrétní lidi, což ústí ve spravedlnost daného řádu.

K.R. Popper (1902-1994)

Popperovým polem působnosti byla zejména filozofie vědy. Co se týče filozofie společnosti, k jeho největším přínosům patří mj. jeho kritický pohled na totalitní společnosti, tj. na společnosti pod vládou fašistickou, ale i na společnosti pod vládou světského totalitarismu. Oba dva typy společností nazývá uzavřenými společnostmi. Původním modelem takové uzavřené společnosti je společnost kmenová. Lidé zde

nerozlišují mezi lidskými zákony a zákony přirozenými, zdrojem obou je ve většině případů božské prostředí. Podle nich jsou i lidské zákony neměnné a objektivně platné.

O otevřené společnosti se tedy začíná hovořit až v období, kdy jsou lidské zákony chápány jako konvence, jež vznikají ne libovolně, ale postupně a přirozeně. Pokud si totiž lidé uvědomují jejich lidský původ, jsou schopni takové zákony měnit. S tímto přechodem spojuje Popper řecké sofisty, jež řeckou společnost staví především na demokratických základech. Řeckou demokracii však nepokládá za ideální otevřenou společnost, neboť vytýká např. Platónovi, že zavedl v řecké společnosti opětovné vládnutí zásadní nesvobody.

Popper přirovnává uzavřenou společnost k organismu. Jak říká, v organismu není žádné místo pro individuální vzestup, a proto zásadně odmítá jeho ztotožnění se společností otevřenou. Popper si klade pro něj zásadní otázku: Jak můžeme politické instituce organizovat tak, aby špatným nebo nekompetentním vládcům zabránily nadělat příliš mnoho škod? Nebo se snaží odpovědět na otázku: Jaké instituce nám umožní, abychom takové nekompetentní vládce co nejrychleji a bez krveprolití odstranili?

Podle Poppera existují jen dvě formy státu. V první z nich je možné zbavit se vlády bez krveprolití a to hlasováním. V té druhé potom taková možnost neexistuje. Právě tato možnost je důležitá. Jak danou formu státního zřízení nazýváme je pak věcí druhotnou. Tam, kde možnost sesazení vlády bez krveprolití existuje je označována za demokracii. V těch společnostech, kde se pád vlády bez krveprolití neobejde, se jedná o diktaturu či tyranii. Pro změnu vlády je nejefektivnější metodou právě hlasování. Popper popírá významnost otázky „Kdo má vládnout?“, která byla středem tázání od Platóna až po Marxe.

Popper zdůrazňuje, že otevřená společnost není v žádném rozporu se státními zásahy, jichž je někdy zapotřebí a to zejména, co se týká ochrany slabších. Nejde jen o majetkově chudé, ale např. i o národnostní menšiny, kde ale odmítá jednání některých skupin obyvatel, které si příliš zakládají na své specifčnosti a odmítají jakoukoliv integraci do otevřené společnosti.

Z Popperova učení je jasné, že pokládá společnost otevřenou za lepší, než je společnost uzavřená. Je si však vědom několika nedostatků, na které nezapomíná upozornit. Jedná se zejména o to, že současná společnost spěje do stádia společnosti abstraktní. To znamená, že sociální kontakty se vyskytují stále řidčeji a společnost se tak vyznačuje stále větší mírou odosobnění. V tomto kontextu Popper chápe touhu některých lidí vrátit se k uzavřené společnosti, kde jsou sociální vztahy více

uspokojeny, zároveň však od tohoto kroku zrazuje. Nejideálnější je pro něj taková společnost, kde vládne individuální svoboda. Dostupné z: <<http://www.phil.muni.cz/fil/texty/dst/7.html>>. Z počátku souhlasil se socialismem, který nabízí skromný, jednoduchý a svobodný život v egalitární společnosti. Později však objevil fakt, že svoboda se neslučuje s rovností. Mezi těmito dvěma koncepcemi později upřednostňuje svobodu.

Jurgen Habermas (*1929)

Habermas mluví o občanské společnosti jako o sféře soukromých osob shromážděných v publikum (Habermas, 2000: 87). Ve svém díle Strukturální přeměna veřejnosti, vychází z představy, kdy původní veřejná sféra z 19. století zeslábla. Taková společnost pak neplní své poslání, neboť je pod neustálou kontrolou politické a ekonomické moci. „Město není centrem života občanské společnosti pouze z ekonomického hlediska; je protikladem dvora i z hlediska kulturněpolitického, zejména pokud jde o literární veřejnost, která se institucionalizuje v kavárnách, salonech a stolních společnostech. Dědicové oné humanisticko-intelektuální společnosti a jejich vzájemné rozhovory, z nichž se záhy vyvine veřejná kritika, tvoří spojnicí mezi tím, co tu zbylo z rozpadající se dvorské společnosti a zárodečnou formou veřejnosti nové, občanské...“ (Habermas, 2000: 90).

S rozvojem kapitalistické společnosti se množí organizované zájmy se státním monopolem. Výsledkem je pak omezení původní veřejné sféry. Veřejnost se stává pouhým pozorovatelem.

V řeckém městském státě je oblast polis společná všem svobodným občanům. Tato oblast je zcela oddělena od oikos, která náleží každému jednotlivě. Tento model zůstává významným i pro moderní pojetí společnosti. Ve středověku je rozdíl mezi veřejnou a soukromou sférou formulován římským právem. Středem veškerých vztahů středověké hospodářské organizace je panský dům. Ve feudální společnosti není oddělenost veřejnosti od soukromé sféry prokazatelná. Je-li půda sférou veřejnosti, potom je postavení pána domu spíše mocí veřejnou. Soukromé a vrchnostenské pravomoci splývají. Viditelná je ale veřejná reprezentace panství, kde je důležitost kladena na charakter osobnosti, její zevnějšek, způsob projevu apod. Taková reprezentativní veřejnost je zpočátku představována křesťanským rytířem. Později je to vzdělaný dvořan či staroanglický

gentleman. S postupem času se nezávislá zemská šlechta převtěluje z reprezentativní role vlastního panství do reprezentativní role svého monarchy. Po rozpadu feudální moci se odděluje v moderním smyslu soukromá i veřejná sféra.

Ve 13. století se začíná ze severní Itálie šířit nový společenský řád spolu s raným peněžním a obchodním kapitalismem. Rozvoj nastává v oblasti ekonomických sítí, směny informací a zboží, a to zejména ve velkých městech. Veřejným, tedy širšímu publiku přístupným, se šíření informací stává až ke konci 17. století a plně pak v době merkantilismu. V té době dochází k nacionalizaci městského hospodářství, ke vzniku národních států, které se vyznačují především moderním daňovým systémem, finanční správou a stálým vojskem. Tehdy se také odděluje státní majetek od majetku knížecího, reprezentativní veřejnost ztrácí na významnosti a postupně je nahrazována mocí veřejnou. Veřejné je slučováno se státním, tzn. že lidé, jež nevlastní žádný úřad, se na veřejné moci nepodílí. Stát má jediný legitimní monopol na užívání moci.

V protikladu k této moci vzniká občanská společnost jako reprezentant soukromé sféry. Ekonomická směna se dostává do povědomí širší veřejnosti. V té době dochází také k rozvoji tisku a to i denního. Proto se i informace v podstatě stávají zbožím. Prostřednictvím tisku komunikuje vrchnost svá nařízení. Ty jsou z počátku dostupné jen vzdělané části měšťanstva, ale už v tomto období lidé začínají svoji pozici chápat jako určitý protiklad veřejné moci. Na počátku 18. století se již veřejná sféra začíná podílet na utváření sociální reality.

Habermas chápe občanskou veřejnost jako sféru soukromých osob shromážděných v publiku. Soukromí má historický původ v nukleární rodině. Tím, že se občané staví do opozice proti veřejné moci, zpočátku zejména v oblastech směny zboží či společenské práce, vzniká rozpor mezi sférou soukromou a veřejnou. Před tím, než je veřejná moc takto zpochybněna, existuje tzv. „veřejnost nepolitická“, tj. veřejnost literární. Jako taková je základem pro politicky aktivní veřejnost, přičemž určitým způsobem následuje reprezentativní veřejnost knížecího dvora. Kritický prostor vytváří zejména aristokracie s měšťanskými intelektuály. Dvůr přestává hrát svou roli veřejnosti a ta se přesouvá do kaváren a salonů (na přelomu 17. a 18. století ve Francii a na počátku 18. století v Anglii. V kavárnách a salonech se schází nejen bohaté měšťanstvo, ale také střední vrstva a dokonce i chudina.

Taková veřejnost se od té předchozí bezesporu liší – náplní je kritická diskuze soukromých osob, která není založena na rovnosti společenského statusu. Nicméně zůstává pravdou, že i nadále existuje propast mezi městským publikem a venkovskými masami

obyvatelstva. Kritická diskuze byla udržována také prostřednictvím různých novin a časopisů. S postupem času dochází také k rozvoji umělecky a kulturně zaměřených kritických tiskovin. Publikum vzniká u měšťanské vrstvy zpočátku jako rozšíření intimní sféry rodiny. To je vidno i na literatuře 18. století, která je literaturou subjektivní. Habermas tvrdí, že čtenáři v té době reprodukují soukromé vztahy naznačené v literatuře. Proto se publikum stává soudržnějším a to už ne díky diskuzím v kavárnách či salonech, ale díky soukromé četbě. S těmito dispozicemi, tj. institucemi publika a určitými základy diskuze, se veřejnost literární mění ve veřejnost politickou. Proti zákonům absolutního panství se v moderní politické veřejnosti klade důraz na všeobecné abstraktní zákony, které mohou být legitimizovány jen prostřednictvím veřejného mínění.

Konkrétní příklad Anglie a Francie

Pro upřesnění přeměny literární veřejnosti se pojďme podívat na konkrétní příklad Anglie a Francie. Od 13. století můžeme pozorovat vznik dualismu mezi panským stavem a knížaty. Zemi, proti níž stojí zemský vládce, záhy reprezentují už jen zemské stavy. Moderní státní aparát se začíná osamostatňovat vůči osobní sféře monarchy a dvorskoslechtická společnost se stále více odpoutává od dvora a přenechává své místo městu. Ve Francii ztrácí dvůr své ústřední postavení ve veřejnosti a i své postavení jakožto veřejnost, kdy město přebírá kulturní funkce dvora a tím se mění nejen nositel veřejnosti, ale i veřejnost sama.

Místo dvorního sálu, kde kníže pořádal své slavnosti, se začínají objevovat salony, které jsou na dvoru do jisté míry nezávislé. Tyto jsou oproštěné od autority urozeného hostitele. Konverzace se zde mění v kritiku a bonmoty v argumenty. V Anglii je situace trochu odlišná. Až po vládce Karla II. zde literatura a umění slouží především k reprezentaci krále. Tato situace se však razantně mění po revoluci, kdy anglický dvůr ztrácí na významu.

Ve Francii i v Anglii je převaha města upevňována novými institucemi. Jsou to kavárny v letech 1680-1730 a salony mezi regentstvím a revolucí. Právě tyto instituce přebírají společenské funkce. Zpočátku jsou centrem literárním, ale později zde nachází své místo i politická kritika.

Na počátku 18. století již existuje v Londýně přes 3000 kaváren, kde se scházejí měšťanští intelektuálové, vzdělanci a aristokracie. Šlechta, která se spojuje s vrstvou buržoazie, zde reprezentuje zájmy pozemkových vlastníků a finančníků, tím se umělecké a

literární rozvažování rozšiřuje o ekonomické a politické záležitosti. Kavárny umožňují méně formální a snazší přístup k rozhodujícím společenským kruhům. Jsou osloveny nejen vrstvy intelektuálů, ale především širší vrstva středního stavu a dokonce i vrstva řemeslníků a drobných obchodníků.

Ve Francii je měšťanstvo téměř vyloučeno z veškeré správy státu a církve, ale přebírá všechny důležité pozice v hospodářství. Aristokracie na to reaguje královskými privilegii a zdůrazňováním hierarchie ve společenském styku. Šlechta a finanční a úřednická velkoburžoazie se v salonech setkává s intelektuály jako s rovnocennými.

Stolní společnosti se vyznačují především organizovanou diskusí soukromých osob. Tyto instituce předpokládají rovnost statusu. Jedině tak je možné prosadit autoritu argumentu proti autoritě sociální hierarchie. Tuto rovnost nazývá Jürgen Habermas jako rovnost „pouhé lidskosti“. Díky těmto nově vzniklým institucím ztrácí platnost zákony státu i trhu. Tuto ideu publika však nerealizovala samotná existence kaváren a salónů, ale získala díky nim svou institucionální podobu a tím i objektivní oprávnění. Jsou zde řešeny i problémy, které nikdy nebyly zpochybňovány. Literární, filosofická a umělecká díla jsou vytvářena pro trh a tím se stávají přístupnými pro všechny. Habermas říká, že dílo, jenž je soukromým občanům přístupné jako zboží, jej zesvětštuje tím, že musí autonomně, prostřednictvím vzájemného racionálního dorozumívání, hledat a posuzovat jeho smysl. Tím jsou nuceni vyslovit to, co dosud mohlo mít autoritativní moc právě díky své implicitní povaze (Habermas, 2000). Muzea, koncerty i divadla institucionalizují laický soud o umění a prostředkem k osvojení kultury je zde diskuse.

I v první polovině 18. století je vnitřní okruh publika stále tvořen amatérskými vzdělanci, ale začíná se objevovat i role profesionálního uměleckého kritika, který je chápán jako zmocněnec publika a zároveň jeho pedagog. Je to mluvčí publika. Není to ovšem žádná úzce specializovaná profesionální role, stále v ní můžeme vidět stránku amatérismu, neboť je v ní organizován určitý laický soud. Publicistickým nástrojem této kritiky se stává časopis, nástroj institucionalizované umělecké kritiky. První se objevuje ručně psaná korespondence, později tištěné týdeníky a časopisy. Týdeníky se stávají bezprostřední součástí kavárenských diskusí. Publikum se v těchto časopisech vidí, vstupuje do literatury jako předmět. Tématem publika se tak stává samotné publikum.

Rané instituce občanské společnosti jsou spojeny se šlechtou. Zatímco publikum, které se vytváří na koncertech, v divadlech a muzeích je publikem měšťanským. Jeho zkušenosti mají své kořeny v patriarchální nukleární rodině. Městská šlechta udržuje otevřený dům a intimní sféra ztrácí svůj význam. Tuto změnu je možné vidět i

v architektonickém řešení moderních velkoměstských domů. Nejdůležitější místností je zde salon, který slouží celé společnosti. Habermas říká, že soukromé osoby vystupují z intimity svého obývacího pokoje do veřejnosti salonu. Formují se zde v publikum, které vzniká v širších vrstvách měšťanstva jako rozšíření a současně doplnění intimní sféry nukleární rodiny.

Prostřednictvím publika a diskuse vstupuje zkušenostní souvislost i do politické veřejnosti. Machiavelli si udržoval absolutní panství pomocí katalogu tajných praktik. Později je však tendence všechna tajemství odkrývat a začíná převažovat princip publicity. Proti absolutnímu panství se tak staví požadavek všeobecných a abstraktních zákonů. Občanská veřejnost začíná potvrzovat sebe sama, tzn. že uznává veřejné mínění jako jediný legitimní zdroj všeobecných a abstraktních zákonů. Veřejnost tak diskutuje o zkušenostech své subjektivity jakožto lidí a také o řízení své soukromé sféry jakožto vlastníků.

Kavárny a salony jsou tedy prostorem pro diskusi soukromých osob, které s postupem času získávají možnost ovlivnit nejen intimní život rodiny, ale také soukromou oblast veřejnosti (Habermas, 2000). Vznik těchto společností je významným momentem pro rozvoj občanské společnosti a je možné v něm najít participační a integrační funkci, ale také zájmovou a názorovou pluralitu, která je základem každé občanské společnosti.

2.2 Občanská společnost ve středoevropském pojetí

2.2.1 Středoevropské pojetí OS – Benda, Havelka, Otáhal, Konrád, Havel

V této části práce představím základní myšlenky středoevropských autorů, které jsou samozřejmě spojeny se společnou zkušeností zmíněných autorů žijících v zemích, ve kterých hraje v druhé polovině 20. století velkou roli sovětská okupace a komunistický režim. Jak ale uvidíme dále, tyto osobní zkušenosti autorů se jedna od druhé liší. Např. Konrád, jehož zkušenost je podstatně odlišná od Michníka, neboť první jmenovaný pobýval často v zahraničí (převážně v Německu).

2.2.1.1 Nepolitická politika

Podle Václava Žáka existují v současnosti dvě pojetí politiky. Užší koncept ji vnímá jako mocenský zápas politických stran o vládu ve státě. Ten širší pak jako veřejnou angažovanost občanů. Pro Masaryka znamenala nepolitická politika budování veřejné autority, která by v příznivějších časech dovolila intelektuálům ovlivňovat i politický život. U Havla se pak setkáváme s vypjatým pojetím autenticity člověka jako bytosti, která se vždy rozhoduje jen podle svého svědomí. Autenticky jednající člověk v totalitním systému napomáhá k rozbití politického systému. Pro intelektuály je stranictví faktor omezující, nepokládají jej za nějaký důležitý předpoklad koordinovaného řízení státu. „Ponižuje nás nedůstojnost parlamentu, který i státní nezbytnosti vyřizuje stranickým handlem. Ponižuje a skličuje nás přizemnost politického jednání, co jde vysoko nad domácí zájmy stran je politickým exponentům tak lhostejno jak chalupníkovi aviatika“, píše Karel Čapek v roce 1925 do Lidových novin (Nekvapil, 2003: 56-57).

Jako politická se označuje každá aktivita, která se vztahuje:

- k mocenským institucím státu (vládě, parlamentu, soudům atd.), anglicky POLITY
- ke stanovování politických cílů (rozpočtu, ekologické, hospodářské, energetické, či školské politice vlády atd.), anglicky POLICY

- k formálním a neformálním způsobům získávání a udržování moci, anglicky POLITICS (Nekvapil, 2003).

V češtině dodnes pro tyto anglické termíny neexistují adekvátní výrazy. Občanská společnost je prostorem pro dobrovolné aktivity občanů v nepolitické sféře, zatímco stát je prostorem pro výkon moci legitimizované politickým procesem voleb. Politická aktivita se v důsledku týká přerozdělování zdrojů, kde strany soutěží o moc, aby mohly realizovat své cíle. Soutěž politických stran by neměla společnost ovlivňovat od základů až po okraj, ale měla by být omezována tzv. ústavním konsenzem.

O konci politiky se začíná hovořit od konce 50. let hlavně v USA. Tento jev se projevoval ve ztrátě vůdcovských kvalit, snižování účasti na volbách, ve vzájemné závislosti politických stran atd. Miloš Havelka říká, že tento konec politična zapříčinili „byrokrati, experti a technokrati moci, ekonomové i novináři, ale především politici samotní, zkrátka všichni, kteří se v terénu politiky pohybují politiku vlastně zadusili, neboť ji svázali přísnými pravidly, prostor jejich zápasů asanovali, zracionalizovali a přesně vytrasovali sféru jejich možností“ (Havelka, 1998). Max Weber mluví v této souvislosti o „železném podrobení“ se nutnosti či o vytlačení lidské svobody. Na to pak navazuje konzervativec Carl Schmitt v roce 1940 svým konceptem přítomnosti jako epochy neutralizací a odpolitizování. Ve středu sociálního života pak stojí ekonomika a technika, která je kulturně slepá, neutrální a nahrazuje politiku. Havel také vidí zracionalizování světa, když říká, že novověký racionalismus a věda popírají přirozený svět.

U nás je situace poměrně specifická, koncept nepolitické politiky je podle Havelky důsledkem tří konkrétních situací naší historie. Je to určitá absence vlivu nejvyšších tříd. Proto bývají Češi označováni za stát maloburžoazní, toto neplatí v případě našich sousedů (Polsko a Maďarsko). Také proto mají Češi sklon k průměrnosti a konvenci, jak říká historik Jan Křen (Křen, 1993). Druhou příčinou je mimořádný úspěch národního obrození a jedinečný ekonomický vzestup v 19. století. To vedlo k potřebě odůvodnění nového poměru mezi sebestoprvující se českou národní společností a tehdejším státem. Na rozdíl od ostatních společností se česká společnost neemancipovala nějak výrazně od státu, ale emancipovala se spíše proti státu. To určitě nenapomáhalo vytvoření občanské společnosti.

Stát v 19. století ztělesňoval německo-rakouskou či německo-maďarskou politickou vůli. Jelikož vznikají dvě konkurující si národní společnosti (česká a německá), existuje zde napětí mezi univerzalitou společenskosti a individualitou národa. Občanská emancipace se v důsledku podrobuje nacionálním požadavkům.

Poslední výraznou příčinou objevení se konceptu nepolitické politiky v českém prostředí je duchovní situace. Pojem nepolitické politiky se objevil počátkem 90. let 19. století ve vídeňském parlamentu jako bonmot. V pozdější době s ním začíná pracovat také Masaryk, který ho převzal od Havlíčka (pojmy drobné práce a problém malého národa). Z jednoho pohledu chápal Masaryk nepolitickou politiku jako Havlíček, tedy jako malou práci pro národ spojenou s pozitivitou, humanitou a moralitou. V České otázce však říká, že česká politika musí přestat být politikou a musí u ní převažovat práce kulturní. Masaryk tedy chápe politiku výrazně propojenou s kulturou, je stoupencem pravé demokracie a dominanci poslanecké politiky zavrhuje. Jeho cílem je tedy zvýšení všeobecné vzdělání, vnitřní kultivace lidí a učení je k občanské odpovědnosti. Asi ve 20. letech Masaryk pojem nepolitické politiky opouští a nahrazuje jej zdůrazňováním morální dimenze každé politiky vůbec. Čím dál víc také propojuje koncept drobné práce s demokracií. Demokracie je pro něj nejen politická, ale také sociální a hospodářská a důležitou roli zde hraje mravně sebezodpovědná osobnost.

Otáhal mluví o tom, že koncept nepolitické politiky nabývá na důležitosti s čím dál intenzivnějším pocitem bezmocnosti, který nastává u československého obyvatelstva zejména po roce 1968. Ti ztrácejí naději, že se dá efektivně oponovat jak Sovětskému svazu, tak domácí komunistické nadvládě. Tato krize nabývá s postupem času morální rozměr. Otáhal říká, že různé skupiny, které se nechtěli s danou politickou nadvládou spokojit nacházejí východisko v mravním životě, nikoli již v politické opozici. Mezi tyto skupiny řadí Otáhal také skupinu středoevropských intelektuálů, mezi kterými jsou však značné rozdíly.

Příkladem politicky orientovaného intelektuála může být podle Milana Otáhala např. Adam Michnik, který sám počítá s tím, že jeho texty budou čteny kvůli jejich politickému zaměření. Tím se lišil od Konráda. Michnik bojoval proti komunismu nejen svými texty, ale podílel se také aktivně na založení Solidarity. György Konrád nepoužíval politické prostředky také proto, že měl zcela jiné zkušenosti než Michnik. Konrád nebyl vězněn, nežil jen v Maďarsku, ale také na západě, proto se také jeho znalosti o maďarské společnosti postupně vytrácely. V období, kdy je země okupována Sovětským svazem, si člověk, který na takovém území dovede jen stěží představit každodenní problémy obyvatelstva. I proto se Konrád distancuje od politiky a proti ní staví koncept evropské kultury zakládající se na humanitní tradici.

Konrád má blíže k našemu Havlovi než k Michnikovi. U Havla hraje ale také jako u Michnika důležitou roli jeho vězeňská zkušenost. Ve vězení se totiž podle Havla setkávali

lidé, kteří byli něčím vyčnívající. Ti, kterým stačilo žít podle pravidel komunistických autorit, se do vězení nedostali. Člověk, který někoho zabil nebo člověk jenž napsal protikomunistický text, ti oba určitým způsobem vynikali nad masou obyčejně žijících občanů, kteří přistoupili na komunistická pravidla a chodili do zaměstnání, brali „spravedlivou“ mzdu, za kterou pak jezdili na zaslouženou dovolenou. Havel mluví o pestrosti a jedinečnosti každého jedince, se kterým se ve vězení setkal. Do protikladu pak staví masu poslušných občanů, kteří se jeden druhému podobají. Zatímco u Havla taková skutečnost vyvolala ve vězení zejména filozofická tázání o existenciální problémy člověka, Michnik se neustále soustředil na společenskou situaci, ze které se snažil najít cestu ven.

2.2.1.2 Občanská hnutí a iniciativy

Jednou z velkých nadějí vývoje po listopadu 1989 bylo otevření veřejného života občanům, rozvoji různých společenství či sdružení. Když se ale podíváme na nynější situaci, můžeme si všimnout, že veřejný život se občanům spíše uzavírá. Stále více je ovlivňován velkými politickými stranami, které žijí převážně svými stranickými problémy a mocenskými zájmy. Velká část občanů tak přirozeně ztrácí důvěru v politické strany a demokratické instituce vůbec. Objevuje se neprůhledné propojování politické a hospodářské moci. Ve veřejném životě narůstá atmosféra konfrontace a arogance, která zhoršuje soudržnost české společnosti.

Jak je možné této hrozbě čelit? Mnoho autorů vidí východisko ve veřejné angažovanosti občanů. Touto možností disponuje každý, a proto by ji měl také využít. Jiří Pehe říká, že organizace občanské společnosti jsou nepolitické v tom slova smyslu, že se neangažují v politice stranickým způsobem, neusilují o moc. Participace v užším a běžně chápaném významu znamená přímou účast občanů na procesu vedoucím k přijetí společensky významných rozhodnutí. V soudobé liberální demokracii nabývá zpravidla forem voleb, referenda, plebiscitu, petice, zákonodárné iniciativy občanů, demonstrace, činnosti občanských iniciativ a samozřejmě také politických stran a hnutí. Zásadní se jeví politická reflexe vývoje novověké společnosti, která se vyznačuje rozšiřováním občanských práv – a tím i práva podílet se na politickém rozhodování. Požadavek na svobodné sdružování a legitimitizování vznikajících složek občanské společnosti je velmi silně přítomen v prohlášeních Charty 77 i jiných disidentských skupin.

2.2.1.3 Charta 77 očima Václava Benda

Z prohlášení Charty 77 cituji: „CHARTA 77 je volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě. Těch práv, která člověku přiznávají oba uzákoněné mezinárodní pakty, Závěrečný akt helsinské konference, četné další mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí a sociálnímu i duchovnímu útisku, a která souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv OSN“.

Charta 77 je nejznámější občanskou iniciativou před rokem 1989 u nás. Za největší úspěch této iniciativy je považován fakt, že dokázala zahrnout neuvěřitelně širokou škálu politických názorů a občanských mentalit. Naproti tomu stála propagandistická zástěrka dobrých úmyslů a zákonu, které měli potlačovat totalitu.

Jméno získala Charta podle názvu dokumentu, jež byl zveřejněn v lednu roku 1977. Nejdříve byl otištěn jako manifest v západoněmeckých novinách a v té době jej podepsalo 243 československých občanů. Do poloviny 80. let byl pak podepsán asi 1200 lidmi. Za jednu z příčin vzniku tohoto hnutí bylo zadržení členů undergroundové skupiny The Plastic People of the Universe. Charta 77 kritizovala vládu především za porušování lidských práv, ke kterému se zavázala podepsáním řady mezinárodních dokumentů: Československá Ústava, Helsinské dohody (1975), smlouvy OSN.

Vláda tuto iniciativu kritizovala velmi ostře. Oficiálním tiskem byla dokonce označena za „protistátní, protisocialistické, demagogické a hanlivé psaní,“ a jednotliví signatáři byli popisováni jako „vlastizrádci a odpadlíci“, „věrní služebníci a agenti. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Charta_77>.

Důsledkem podepsání Prohlášení Charty 77 často bylo vyhození z práce či ze školy, odebrání řidičského průkazu, v některých případech byli signatáři nuceni k emigraci či jim byla odebírána občanství. Někteří pak byli zadržováni státní policií, souzeni a vězněni. Řada členů Charty 77 byla nakonec přinucena ke spolupráci s StB.

Za největší přínos Charty 77 pokládá Benda fakt, že se pod její záštitou podařilo shromáždit obrovské množství jak politických, tak občanských názorů a postojů a i přesto zůstala hnutím v podstatě legálním. To s sebou však od počátku neslo její složité postavení. Jedním stmelujícím rysem bylo, že všichni, ať tím či oním způsobem, kritizovali tehdejší politickou moc. Charta se ale také určitým způsobem stranila odkrytí a přiznání faktu, že veškerá prohlášení vlády, či nové zákony, které měli údajně vést k nápravě, jsou pouhou

propagandistickou rétorikou. Tyto dva postoje, které si určitým způsobem protiřečí, onu jednotu silně narušovali. Veškerá mobilizace tak byla bržděna. Jak říká Benda, zpočátku byla tato rozpolcenost kompenzována tím, že Charta zdůrazňovala etické jednání a převahu mravních postojů vůči těm politickým. S postupem času se však tato kompenzace stává nedostatečnou. Za hlavní příčiny „neúspěchu“ Charty Benda považuje smrt profesora Patočky, fakt, že vláda dokázala přeměnit problém politický na problém morální a v neposlední řadě také abstraktní vymezení morálního postoje Charty. Tuto poslední příčinu pokládá za nejpodstatnější.

Východisko vidí v navázání na „mravní závazek a poslání jako jednotícího momentu a zdroje dynamiky. Dát této dynamice pole působení a i určitou pozitivní perspektivu ve vytváření paralelní polis“ (Prečan, 1990: 44). Benda říká, že občané mají morální právo, ale i povinnost podílet se na nápravě věcí obecných. Takový postoj je úzce spjat s působením Charty 77. Jak už jsem zmínila, tento postoj byl dostatečným mobilizátorem jen v prvních měsících, pak kouzlo vyprchalo. Je tedy třeba najít nějaké konkrétní vyústění tohoto mravního aspektu s cílem zajistit jeho trvalý mobilizující aspekt. Jako východisko Benda předem vylučuje jednání občana, který se tvrdě postaví proti politické moci. Takové řešení je sebevražedným krokem a nemůže tedy být ostatními uznáno. Druhým východiskem, které je také zavrženíhodné je pokus o reformní vyjednávání a kompromisy. Politická moc té doby však rozhodně nezajišťovala potřebnou morální povahu domluveným kompromisům.

Václav Benda vidí řešení v podobě paralelní polis. Říká, že většina existujících struktur, které tak či onak souvisejí s životem v obci, jsou nefunkční, a proto je třeba tyto existující paralelní struktury přetvářet humanizovat a vytvářet také nové. V této souvislosti mluví Benda o všech možných paralelních strukturách, tj. kultury, ekonomiky, školství, informací atd. Jednou z primárních oblastí je také právní řád, který je jedním z nejhorších na světě a je natolik vágní, že povoluje naprosto všechno a zároveň vůbec nic. Je přizpůsobován podle potřeb politické moci.

Benda upozorňuje na fakt, že tyto paralelní struktury se budou vyvíjet v jisté míře nad rámcem Charty 77, neboť dřív nebo později jej budou přesahovat. Nicméně by se Charta měla zasazovat o další a další iniciativy v této oblasti a rozhodně by se neměla od nich oddělovat, neboť právě rozvoj těchto struktur bude i nadále dodávat Chartě potřebnou energii. Neměla by ale přitom zapomínat na oblast lidských práv, která tvoří podstatnou součást tohoto hnutí. Důležitá je zejména tvorba dokumentů a její následná distribuce nejen do rukou úřadů, ale zejména mezi co největší část veřejnosti. S tím souvisí nutnost výchovy

k občanskému vědomí a odpovědnosti, vytváření podmínek pro politickou diskuzi a konkrétních politických proudů a seskupení.

Pro úsilí Charty byla významnou podporou zahraniční publicita. Neopomenutelná byla i spolupráce s ostatními státy východního bloku. Charta jako občanská iniciativa nutně přecházela do iniciativy dalších, jelikož neměla prostředky na vymezení hranic (volné sdružení). Byla založena na vždy obnovované důvěře, že jednotlivé skupiny signatářů se na vzájemné odpovědnosti a pochopení vyvarují počinů, které by byly pro další skupiny zásadně nepřijatelné nebo jinak narušovaly původní jednotu a sounáležitost. Zde se tedy opět vracíme k významu a nenahraditelnosti nalezení určitého kompromisu ve spleti mnoha partikulárních zájmů a názorů.

Skutečná politická participace může fungovat pouze v demokratické a pluralitní společnosti. Participace v užším a běžně chápaném významu znamená přímou účast občanů na procesu vedoucím k přijetí společensky významných rozhodnutí. V soudobé liberální demokracii nabývá zpravidla forem voleb, referenda, plebiscitu, petice, zákonodárné iniciativy občanů, demonstrace, činnosti občanských iniciativ a samozřejmě také politických stran a hnutí. Někdy hovoříme i o tzv. participační demokracii jako o protikladu k demokracii zastupitelské. Teorií modernizace je míněna politická reflexe vývoje novověké společnosti, který se vyznačuje rozšiřováním občanských práv – a tím i práva podílet se na politickém rozhodování. Požadavek na svobodné sdružování a nekriminalizování vznikajících složek občanské společnosti zazníval velmi silně v prohlášeních Charty 77 i jiných disidentských skupin. Dlouho potlačovaná možnost podílet se na veřejném dění – záhy po první fázi masových demonstrací – přešla souběžně i do druhé fáze: vzniku nových politických stran, hnutí a iniciativ.

První z nich bylo již 19. Listopadu 89 v Činoherním klubu ustavené OF. Do dne parlamentních voleb v červnu 1990 bylo jen na českém ministerstvu vnitra zaregistrováno 35 politických stran a hnutí. OF představovalo subjekt pozoruhodný v mnoha směrech. Jednak se snažilo o zastřešení mnoha právě se rodících politických proudů v české společnosti a současně začalo prosazovat svébytnou občanskou konsensuální politiku, nikoli čistě jen politiku síly a moci, jakou známe z pozdějších let. ODA vidí jedinou možnou budoucnost v zastupitelské demokracii, ale jen v kombinaci se samosprávnými obcemi, v nichž by se uskutečňovala demokracie přímá. Tento mechanismus by měl zajistit jak účinnou kontrolu moci, která je na celostátní úrovni v takové míře nedosažitelná, tak maximální otevřenost politiky vůči občanské veřejnosti, která by dodávala vrcholné

politice na obsahu. Občanská participace byla chápána jako neoddělitelná složka nového demokratického řádu až příliš samozřejmě.

3. Občanská společnost v pojetí našich dvou dosavadních polistopadových prezidentů

Cílem této třetí části mé práce je především seznámení se se dvěma odlišnými pojetími občanské společnosti, a to pojetím Václava Havla a Václava Klause. O těchto dvou předních představitelích české politické scény po roce 1989 bylo napsáno mnohé a nejen o nich samotných, ale i jejich postojích vis-a-vis různým společenským problémům. Když mluvíme konkrétně o pojmu občanské společnosti, Havlův a Klausův postoj bývají viděny jako naprosto rozdílné. Tato odlišnost pochází z různého vnímání světa. Často slycháváme, že Havel s Klausem vedou již od počátku 90. let spor o občanskou společnost.

Nejprve se krátce seznámíme s jejich životem a potom už s konkrétním viděním občanské společnosti u každého zvlášť. Pomocí chronologického členění vývoje České republiky po roce 89 budu uvádět jednotlivé výroky prezidentů týkající se občanské společnosti s konkrétním zaměřením na občanské iniciativy a hnutí. Uvedu tedy i krátké seznámení se s iniciativami jako Dřevíčská výzva, Děkujeme, odejděte či ČT- věc veřejná.

3.1 Havel a občanská společnost

3.1.1 Život Václava Havla

Václav Havel se narodil 5.10. 1936 v Praze v podnikatelské rodině, jež byla známá také díky angažovanosti v politickém a kulturním dění 20. až 40. let. Kvůli svému rodinnému zázemí mu nebylo dovoleno po základní škole pokračovat ve studiu. Při čtyřletém učebním oboru chemický laborant vystudoval Václav Havel po večerech také gymnázium. Ani po tom mu však studium, o které měl zájem, umožněno nebylo. Místo humanitních studií nastoupil tedy na ekonomickou fakultu Českého vysokého učení technického. Toto studium se však rozhodl po dvou letech ukončit.

Václav Havel vyrůstal v rodině se silnými kulturními hodnotami, jenž byly v Československu zejména v 50. letech výrazně potlačovány. Po ukončení vojenské základní služby pracoval jako jevištní technik v divadle ABC a později také v Divadle Na zábradlí. Také tato pracovní zkušenost ho přivedla k dálkovému studiu dramaturgie na pražské DAMU.

Již při studiu přispíval Václav Havel do různých divadelních a literárních periodik a zanedlouho byly také v divadlech uváděny jeho texty. Zásadní roli sehrála hra Zahradní slavnost, která se stala určitým symbolem obrodné společnosti šedesátých let. Poté následovaly divadelní hry Vyrozumění či Ztížená možnost soustředění. Po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968 se Havel začíná aktivně vystupovat proti politické represi v období komunistické normalizace. V roce 1975 posílá prezidentu Husákovi kritický otevřený dopis a v roce 77 stojí u zrodu občanského hnutí Charta 77. O dva roky později spoluzakládá Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Za tyto angažované postoje byl Havel třikrát vězněn a dohromady ve vězeňských celách strávil téměř pět let. I v těchto nejhorších chvílích při něm stála jeho manželka Olga, se kterou se seznámil v roce 1956. V tomto období bylo zakázáno publikovat veškeré Havlovy texty.

Uvolnění situace nastalo v osmdesátých letech, kdy se začíná projevovat čím dál sílící nespokojenost občanů s represivní politikou státu a rozšiřuje se komunikace mezi Sovětským svazem a západními demokratiemi. Havel pokračuje ve svém aktivním zapojení se do veřejné kritiky a je spoluautorem petice Několik vět, ke které se v roce 89 přidalo svým podpisem několik desítek tisíc občanů.

Rokem 1989 samozřejmě role Václava Havla nekončí. Je jedním z hlavních představitelů Občanského fóra, za které také kandidoval na prezidentskou funkci a v prosinci 1989 byl také zvolen. Půl roku na to byl do této funkce novým Federálním shromážděním znovu zvolen.

Během tohoto funkčního období se začínají násobit rozpory mezi českými a slovenskými politickými představiteli, což se snaží Havel jako zastávce společného federativního státu Čechů a Slováků aktivně ovlivnit. Právě tyto rozpory mezi českými a slovenskými politickými představiteli se staly hlavní příčinou nezvolení Václava Havla při nové volbě prezidenta v červenci 1992. Podle zákona měl i nadále (dočasně) vykonávat funkci prezidenta. Z funkce však několik dní na to odstoupil. Poté se na několik měsíců odklonil od veřejného života. Tato etapa byla však přerušena v lednu 1993, kdy byl zvolen prezidentem nově vzniklé samostatné České republiky.

Václav Havel si svými postoji v letech totality získal postavení uznávané morální autority. Hloubkou názorů na problémy soudobé civilizace a promyšleností jejich formulací se stal i v nové ústavní funkci respektovanou osobností, mezi politiky ojedinělou.

Kromě toho, že byla Olga Havlová stálou oporou Václava Havla ve všech složitých životních situacích i v době jeho nemoci, věnovala se charitativní činnosti. Pracovala společně se svým manželem ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a v roce 90 založila Výbor dobré vůle, jehož hlavní činností byla pomoc zdravotně a mentálně postiženým lidem. V roce 1996 Olga podléhá těžké nemoci. Po této události, kterou Havel považuje za nejtěžší okamžik svého života, se stává sám obětí těžkého nádorového onemocnění plic, kterou se však podařilo úspěšně léčit. V roce 97 se Havel oženil se svou dlouholetou přítelkyní, herečkou Dagmar Veškrnovou, která se také věnuje charitativní činnosti a to zejména v organizaci Vize 97. V následujícím roce se nadace Vize 97 slučuje s Nadací Václava Havla. Pro svoji činnost na této půdě si Dagmar Havlová vysloužila několik vyznamenání a čestných doktorátů. Dodnes se této činnosti věnuje a účastní se různých konferencí či charitativních akcí nejen v ČR, ale v celé Evropě a také Spojených státech.

V roce 98 v situaci, kdy se vnitropolitický život rozhodně nedá označit za stabilní je Havel znovu zvolen prezidentem ČR. Toto poslední funkční období vypršelo v únoru roku 2003 a od té doby se Havel věnuje zejména dodržování lidských práv ve světě, angažuje se ale také v rámci humanitárních projektů Nadace Vize 97.

V roce 1996 také spolu s japonským filantropem Yohei Sasakawou a nositelem Nobelovy ceny míru Elie Deselem Václav Havel založil nadaci Forum 2000, které pořádá různá setkání a od roku 1997 také konferenci konající se v Praze. Jejím posláním je odhalení zásadních problémů, kterým je dnešní civilizace vystavena. Snaží se najít cestu a instrumenty vedoucí k odstranění těchto konfliktů vznikajících z náboženských, kulturních či etnických příčin. Snaží se tuto debatu otevřít co největší veřejnosti. Dalšími aktivitami je podpora demokracie v nedemokratických zemích a rozvoj občanské společnosti. Zdůrazňuje respekt k lidským právům a náboženskou, kulturní a etnickou toleranci v mladých demokraciích. Dostupné z: <<http://www.forum2000.cz/czech/about/index.php>>.

Václav Havel ale i nadále zůstává tvůrcem literárním. V tomto roce (2006) mu vyšla zatím poslední kniha Prosím, stručně, která je souborem různých dokumentů a poznámek z prezidentského období, jež jsou doplněny rozhovorem s Karlem Hvízďalou. Za veškerý jeho nejen literární, ale především přínos v oblasti lidských práv získal Havel mnoho státních vyznamenání, různých mezinárodních cen a čestných doktorátů.

3.1.2 Havlovo pojetí občanské společnosti

Karel Müller řadí Václava Havla mezi maximalisty, tedy ty, kteří chápou občanskou společnost jako společnost mínus stát. Občanská společnost je tak souborem institucí mimo rámec státu. Do občanské společnosti patří tedy i tržní hospodářství, veřejné mínění, různé formy společenské spolupráce, veřejné i soukromé asociace, vláda práva atd. Tyto instituce tvoří závazky a tím pokládají základ pro vztah důvěry. Vymezení občanské společnosti u Havla je ale mnohem komplikovanější. Stejně tak může být řazen mezi minimalisty či generality. Pravdou zůstává, že jeho pojetí občanské společnosti je velmi široké. Patří sem nejen neziskové a veřejnoprávní organizace jako různé nadace, fondy, občanská sdružení a iniciativy, kulturní instituce, ale také církve, odbory, občanské spolky a kluby atd. Právě všechny tyto subjekty, formální či neformální, napomáhají existenci politického systému vyznačujícího se zájmem o spolupráci s občanským sektorem, tzn. že jsou ochotni vzájemně se naslouchat, vést diskuzi a přijímat různé návrhy ze strany občanské společnosti a pomáhat tyto návrhy uvést do politického života.

Co je tedy občanská společnost v pojetí Václava Havla? Je to „společnost, v níž se občané účastní veřejného života, správy veřejných statků a veřejného rozhodování mnoha paralelními a vzájemně se doplňujícími způsoby, přičemž míra, druh a institucionální podoba této jejich účasti závisí především na nich samotných, na jejich iniciativě a fantazii, byť uplatňovaných samozřejmě v určitém zákonném rámci“ (Havel, 1999). Taková společnost je tedy založena na individuální i skupinové angažovanosti, aktivitě a zájmu o veřejné věci a jejich správu. Důležitým bodem je zde také odpovědnost občana nejen za sebe, ale právě za ostatní, za veřejné věci. Havel zdůrazňuje odpovědnost ve většině svých textů. S tím souvisí také jeho přesvědčení o tom, že různým složitým situacím, které nám život přináší, je třeba předcházet, a proto je potřeba myslet do budoucna, starat se již nyní o to, v jakém prostředí budou žít naše děti a vnoučata. Důležitým prvkem občanské společnosti je také individuální i skupinová kreativita, na níž je v podstatě založena.

Možnost působení státu Havel ponechává jen v těch oblastech, ve kterých nemůže danou roli vykonávat nikdo jiný, má na mysli např. vnitřní a vnější obranu státu a s tím související bezpečnost, schvalování zákonů a naplňování spravedlnosti.

Podle Havla má občanská společnost ve svém zjednodušeném pojetí tři základní pilíře: Tím prvním je spolkový život. Míněno v nejšířším slova smyslu, tzn. spolčování se lidí do různých občanských iniciativ, hnutí, naplnění svobodného života v rámci obecně prospěšných společností, nadací, církví, ale také angažovanost v různých spolcích či

dokonce politických stranách. Takové svobodné sdružování a spolčování vede k vlastní sebestrukturaci společnosti. Jedinci si odpovědně uvědomují, že v rámci různých organizací, spolků či iniciativ dosáhnout společných cílů snadněji než pokud budou o takové cíle usilovat individuálně. Důležitým prvkem je zde fakt, že o tyto cíle neusilují kvůli vlastnímu prospěchu a zisku, ale v rámci zlepšení a udržení co nejlepších životních podmínek c největšího množství lidí. V této situaci by měl stát jednoznačně podporovat takový druh aktivit a pokud je to jen trochu možné, takovou formu angažovaného sdružování zvýhodňovat. S podporou státu se takový druh angažovanosti stane legitimní a nutno poznamenat, že různost řady nevýdělečných občanských zájmů přispívá ke stabilitě, harmonii a úspěšnosti společnosti jako celku. Lidé, jež se prostřednictvím takových subjektů sdružují nepřinášejí prospěch jen sami sobě, ale celé společnosti. Havel mluví v tomto případě o obecném prospěchu.

Dalším pilířem občanské společnosti je silná samosprávná větev veřejné správy. To znamená, že občané mají právo volit své zástupce nejen do nejvyšších správních orgánů, jako je Poslanecká sněmovna, ale zástupci lidu jsou potřeba i na lokálních úrovních. Ti by pak měli disponovat značnou autonomií svých úřadů a to nejen v sféře rozhodování, ale i co se týče možnosti zacházení s vlastními finančními prostředky. Tento požadavek silně připomíná nutnost decentralizace, na kterou kladl důraz již Tocqueville. Veškeré pravomoci týkající se možného rozhodování na nižších úrovních, mají být na tyto lokální úřady převedeny. To, že se o veřejných věcech rozhoduje co nejbližší občanovi, podporuje rozhodně jeho zájem o veřejné dění a jeho aktivní přístup k řešení případných krizových situací. Je pravdou, že stát je legitimním držitelem řady společenských funkcí – zdravotnictví, vzdělání, sociální péče atd. Havel ovšem říká, že platné zákony mu rozhodně nepřiznávají monopol ve vykonávání všech těchto funkcí.

S tímto tvrzením souvisí i třetí pilíř občanské společnosti, kterým je určitý systém delegování úkolů, za něž odpovídá stát, na různé subjekty. Ty pak však musí být státem podporovány, ale i monitorovány a kontrolovány, aby nedocházelo k nelegitimnímu jednání. V této souvislosti mluví Havel zejména o vzdělávacích institucích, zdravotnických zařízeních, kulturních institucích atd. Ty by měly zaujímat na rozdíl např. od armády či policie postavení neziskových organizací.

Smysl občanské společnosti je možné demonstrovat mnoha způsoby. Je určitým základem, jež vytváří pluralitu. Střetávání se různých partikulárních zájmů, dovedností a zkušeností pak směřuje ke vzniku soutěže. Tento prvek je obsažen i v hospodářské soutěži a veřejném životě. Proto je důležitá delegace určitých úkolů ze strany státu na různé

subjekty, jež se o tyto úkoly podělí ve svobodné soutěži a dá se tedy předpokládat, že se těchto úkolů chopí ti nejschopnější. Nemůžeme se tak jako dříve spoléhat na to, že stát za nás všechno vyřeší, že bude mít monopol na veškerá rozhodování a tím nám v podstatě zakáže jakkoli se veřejně angažovat pod záminkou, že to není třeba, neboť stát se postará o veškerou společenskou oblast a jakýkoli problém. Decentralizace je tedy nutná, stát nemá rozhodovat o tom, kdo se např. bude sdružovat v nějaké organizaci za účelem podpory vzdělávání seniorů či nebude.

V případě silné centralizace, kdy stát rozhoduje za všechny, dochází, před čímž Havel varuje, ke spojení moci s pravdou. To potom rozhodně nenapomáhá vytváření pozitivní nálady ve společnosti. Havel říká: „Chceme-li svobodu, pak musíme přiznat právo na existenci i tomu, co je jejím přirozeným produktem, výrazem a reálným naplněním, tedy občanské společnosti“ (Havel, 1999).

Havel vidí souvislost mezi mírou rozvoje občanské společnosti a mírou stability politických poměrů v dané zemi. Čím je občanská společnost rozmanitější a vyvinutější, tím je politická situace ve státě stabilnější. To vysvětluje tak, že občanská společnost brzdí a dělá přijatelnějšími některé změny vzniklé přímo v centru politické moci. Než se tedy tyto změny promítnou v reálném životě jednotlivých občanů či skupin, úkolem občanské společnosti je nabídnout přijatelnou variantu, která bude vyhovovat co největšímu počtu lidí. Ve společnostech, kde občanská společnost chybí, se zásadní změny vzniklé na centrální mocenské úrovni nárazově objeví v každodenním životě občanů. Tento tok funguje i opačným směrem, tzn. že veškeré každodenní problémy každého z nás, které nemohou být nejprve diskutovány a řešeny skrze rozvinutou občanskou společnost, silně doléhají na politickou moc. Taková společnost může jen těžko být pokládána za stabilní. V této souvislosti Havel prohlašuje: „Komunisté dobře věděli, proč potřebovali ovládnout, zmanipulovat a podrobit si každý včelařský spolek“ (Havel, 1999).

Občanská společnost hraje pozitivní roli také v oblasti ekonomiky. Čím větší množství finančních prostředků je soustředěno v rukou státní moci, tím je jejich distribuce komplexnější. Jedním z důležitých zdrojů těchto prostředků jsou totiž sami občané, jež platí daně. Tento systém je ve většině oblastí neefektivní a část prostředků se cestou ztratí nebo je využita na transfer místo toho, aby se použila na samotný účel, na nějž je určena. Ve složitém systému se také ztrácí kontrola nad finančními toky, které jsou často využity nesprávně. Opět se zde tedy vrací pojem decentralizace a přiblížení rozhodovací moci co nejblíže občanům.

Největší smysl občanské společnosti vidí Havel v tom, že umožňuje každému jednotlivci se seberealizovat a existovat jako tvor společenský. Není totiž jen výrobcem, či konzumentem, za něhož ho primárně považoval Marx. Člověk je tvorem, který potřebuje ke svému přežití společnost. Ne kvůli určitému účelu, za který se může rozhodnout bojovat, ale potřebuje společnost, kontakt s ostatními, sdružování se v různých skupinách právě pro samotný pocit neustálého kontaktu se společností. Žít skrze společnost. Člověk má potřebu zajímat se o své okolí a podílet se na vytváření společenského prostředí, v němž prožívá svůj život.

Od tohoto zájmu je pak už jen krůček k aktivní angažovanosti se na správě věcí veřejných, ať už přímo či zprostředkovaně. Zde znovu vyvstává pocit odpovědnosti jedince nejen za sebe samotného v dané chvíli, ale za své okolí, společnost a to i v budoucnosti. „Občanská společnost je jedním ze způsobů, jimiž se uskutečňuje či může uskutečňovat naše lidství ve své celistvosti, tedy i v tom subtilnějším, tíž uchopitelném, ale možná ze všeho nejdůležitějším, čím je tvořeno (Havel, 1999). Důležitost odpovědnosti za celou společnost nejen v rámci daného státu, ale odpovědnost za dění na celém světě, zdůrazňuje Havel zejména proto, že vidí současnou civilizaci jako globální, v podstatě materialistickou a do značné míry sebeohrožující se (Havel, 1999).

Jak už jsem zmínila, stát má delegovat určité úkoly, za které je zodpovědný, na různé subjekty, které díky svému specifitějšímu zaměření, mohou tyto úkoly vyřešit efektivněji. Je ale také nutné, aby stát delegoval své pravomoci, práva a povinnosti směrem k nadnárodním strukturám a organizacím (jako EU nebo OSN), tzn. celosvětové občanské společnosti. Tímto delegováním pravomocí Havel rozhodně neodmítá vlastenectví, ale nacionalismus. V podstatě nesouhlasí s jakoukoli formou vyvyšování jedné identity nad jinou, které se v současném světě projevují v různých formách fanatismu či fundamentalismu. Nejlepším uspořádáním se tedy jeví otevřená občanská společnost, společnost, kde je každému jedinci a skupině umožněna sebeidentifikace, seberealizace skrze kontakt a soužití s ostatními. Zárukou takového soužití je již zmíněná odpovědnost za celou společnost, důvěra a vzájemné respektování. Autorem konceptu otevřené společnosti je Popper, který v ní vidí společnost, která neomezuje lidské poznání podle určeného ideologického rámce. V takové společnosti pak je prostor pro změnu zákonů a různých pravidel, jelikož ty jsou pouhými konvencemi.

3.2 Klaus a občanská společnost

3.2.1 Život Václava Klause

Václav Klaus se narodil v Praze v červnu roku 1941. Klaus se celý svůj život věnuje oboru ekonomie. Studiu této vědy se věnoval na Vysoké škole ekonomické se zaměřením na obor ekonomika zahraničního obchodu. V šedesátých letech odjel také na studijní pobyty do Itálie a USA. Poté působil jako vědecký pracovník v Ekonomickém ústavu ČSAV, kde v roce 1968 získal titul kandidáta ekonomických věd.

V roce 1970 byl z politických důvodů z tohoto institutu nucen odejít a několik let tak pracoval na podřadných postech ve Státní bance československé. Ke konci 80. let se vrací k vědecké práci a působí v Prognostickém ústavu ČSAV. Po převratu v roce 89 se Klaus začíná aktivně angažovat v politice a hned v prosinci roku 89 se stává federálním ministrem financí. Necelé dva roky na to nastoupil do funkce místopředsedy vlády Československé federativní republiky.

Jako Václav Havel i Klaus patří mezi nejvýraznější osobnosti Občanského fóra, jehož se stává koncem roku 1990 předsedou. Po rozpadu OF se Klaus podílí na založení pravicové strany ODS. Od jejího vzniku až do roku 2002 je Klaus jejím předsedou. V roce 1992 vyhrála ODS parlamentní volby a to napomohlo Klausovi k získání funkce předsedy vlády České republiky. V následujících parlamentních volbách o čtyři roky později byl v této funkci potvrzen. Po rozpadu vládní koalice rok na to podává Klaus demisi, nicméně v roce 98 se stává po předčasných volbách předsedou Poslanecké sněmovny. Jeho politická kariéra vyvrcholila dne 28. února 2003, kdy se stal prezidentem České republiky.

Václav Klaus má již od dětství rád sport a v mládí se mu věnoval na vrcholové úrovni. O své sportovní kariéře píše také ve své knize Rok druhý: „Jistě nejsou žádnou klíčovou věcí mé sportovní výkony. Nicméně se dočítám, že jsem hrál jenom za B. mužstvo Vyšehradu. V dorosteneckém a juniorském věku jsem byl řadu let členem dorosteneckého a juniorského reprezentačního mužstva tehdejšího Československa. První prvoligový zápas jsem sehrál za Slavoj Vyšehrad v Bratislavě na podzim roku 1959. Poslední na jaře 1970 v Prievidze ve stejném družstvu. První ligu jsem hrál mezitím 2 roky za Slovan Orbis a na vojně za Duklu Dejvice. V závěru mé kariéry jsem hrál národní ligu za Vyšehrad a měli jsme dvě družstva v národní lize, mladší tvořili A tým, starší B tým. Možná že je to všechno zbytečné psát, protože někteří to vědí nebo nedůvěřují

zneužívatelům internetu, pár fanatiků bude stejně opakovat své nesmysly, ale nahromadění invektiv v posledních dnech mne podnítilo k této odpovědi.“ (Klaus 2005: 304)

Během svého života publikoval řadu odborných knih a to nejen z ekonomické oblasti. Za ně dostal mnoho mezinárodních cen a čestných doktorátů. Se svou manželkou založil v roce 2003 Nadační fond manželů Livie a Václava Klausových, jehož hlavním posláním je „podpora humanitárních aktivit fyzických a právnických osob, zaměřených především na podporu projektů a aktivit sociálně zdravotního charakteru a v oblasti vzdělávání.“ Dostupné z: <http://www.nadacnifond_klausovych.cz/o-nadacnim-fondu>.

3.2.2 Klausovo pojetí občanské společnosti

Na rozdíl od Havla Klaus přisuzuje primární roli ve společnosti trhu. Trh je podle něj prostředkem, jenž uchovává společnost v dynamickém napětí. Pokud jsou takto působící síly vyváženy, je zároveň udržována stabilita společnosti. Podle Klause má trh svou vlastní morálku. Podle liberálního pojetí je základem efektivního tržního prostředí soukromé vlastnictví. Zastává názory utilitarismu, tedy myšlenkového proudu hodnotícího různé faktory podle míry jejich užitečnosti. Dle tohoto principu je jednání správné pouze v tom případě, že neexistuje jiné možné jednání, které by přineslo větší celkový prospěch. Jedním z nejintenzivnějších faktorů lidského jednání je sledování vlastního zájmu. V této souvislosti Klaus tvrdí, že „blahobyť dalších lidí může být (..) a často je faktorem v naší funkci užitečnosti, a to se zřetelně kladným znaménkem“ (Klaus, 1998: 1).

Každý jedinec, jenž usiluje primárně o dosažení svého osobního cíle, nevědomě přispívá k naplnění zájmu druhých, přičemž k takovému jednání není za žádných okolností přinucen nějakými vnějšími okolnostmi.

Co je podle Václava Klause občanská společnost? Důležitou úlohu zde tedy bude hrát trh, což můžeme chápat jako následování myšlenkové tradice Friedricha Augusta Hayeka. Občanskou společností je podle Klause společnost svobodných občanů, jež jsou svázáni etikou práce a spořivosti (Znoj, 1999: 51). Každý svobodný jedinec se vyznačuje sebekontrolou a sebedisciplínou sebeobětováním. Tržnice, jež je podle Klause určitým modelem společnosti, zde má zásadní důležitost a vyznačuje se tím, že v takovém prostředí mají vzájemné lidské vztahy podstatu v soutěživosti. Toto tvrzení je základním stavebním kamenem teorie racionálního jednání.

Vedle primární role tržního prostředí je zde také stát. Tomu Klaus připisuje primárně roli strážce. Stát má podle něj hlídat, aby ve společnosti panoval pořádek a byly dodržovány smluvně právní vztahy, jež společnost tvoří. Kromě této role hlídače má stát ale také pozitivnější charakter a to v tom smyslu, že existuje určitý politický prostor, kde má každý jedinec právo prosazovat své zájmy. To se děje zejména prostřednictvím politických stran, jež mají podstatný vliv na dění ve státě. Důležité zde je, že opravdu každý jedinec toto právo prosazovat své názory a zájmy vlastní. A právě politické strany jsou jako jedině legitimním prostorem, kde se toto právo může uplatňovat (Klaus 1998).

U obou primárních součástí společnosti, tedy u trhu i u státu, hraje podstatnou roli prvek konfliktního střetu zájmů jednotlivců. U trhu je to střet zájmů jedinců, jež mezi sebou soutěží a snaží se naplnit své osobní zájmy, a u státu je to střetávání se různých politických názorů, a jak jsem již zdůraznila, právo účastnit se takového politického boje má každý.

Jak jsem zmínila na začátku, Václav Klaus navazuje v některých myšlenkách na tradici Friedricha von Hayeka. Jednou takovou tezí je teorie spontánního řádu. V této teorii není společnost racionální konstrukcí, ale důraz je kladen na společenský řád, jež vzniká postupným přijímáním určitých pravidel, které se v dřívějších dobách osvědčily (Pehe 2004). Další tezí, ve které Klaus navazuje na Hayeka je koncept tržního státu a kritika státu sociálního.

V čem se však od Hayeka liší, je pojetí demokracie. Hayek upozorňuje na fakt, že pravidelné konání voleb a ostatních procedur a nástrojů demokracie zcela nezaručuje lidskou svobodu. Pro Klause je svoboda hlavní hodnotou, ale ochranu této svobody nepřikládá vládě zákona. Podle Jiřího Pehe klade tedy Klaus větší důraz na procedurální stránku demokracie, zatímco klasičtí liberálové a konzervativci upřednostňují liberální konstitucionalismus.

V otázce občanské společnosti Hayek vidí jako možnou ochranu proti rozpínavosti státní moci různá dobrovolná sdružení a také veřejné mínění, které však na rozdíl od Klause chápe jako strukturovaný proces vznikající v rámci veřejnosti. Václav Klaus klade důraz na politickou soutěž, zásadní roli politických stran, na standardní demokratické mechanismy, zejména volby.

Klaus říká, že jeho postoj k občanskému sektoru je neprávem označován za negativní, neboť on sám neodmítá samotnou občanskou společnost, ale tzv. NGO-ismus. Ten je podle Klause podobnou ideologií, se kterými jsme se setkali již v naší společnosti a mnohdy jsme s nimi neměli ty nejlepší zkušenosti. Dodává: „Je to ideologie (NGO-ismus),

kteřá nabízí alternativní mechanismus rozhodování o věcech veřejných, než jakým je standardní parlamentní demokracie, založená na všeobecném, rovném, přímém a tajném hlasovacím právu“ (Klaus, 2006: 258).

3.3 Občanské fórum – vývoj, Havlovo a Klausovo působení

Občanské fórum bylo ustaveno 19. listopadu 1989. Vzniklo jako bezprostřední reakce na události ze 17. listopadu a v tomto období bylo hlavní politickou silou, která měla zajistit co nejklidnější přechod od komunistického režimu k demokratické společnosti. V počátcích byla většina pozornosti kladena na přeměnu společenského uspořádání a s tím spojenou transformaci exekutivních a legislativních orgánů. Ani ne měsíc po ustavení OF vznikla tzv. vláda národního porozumění a 29. prosince byl Václav Havel zvolen československým prezidentem. V únoru 1990 tyto aktivity vyvrcholily tím, že byla završena tzv. rekonstrukce Federálního shromáždění a České národní rady. To znamená, že většina členů byla nahrazena členy OF či jiných uskupení vznikajících po roce 1989.

Již od počátku existence OF bylo zřejmé, že půjde o uskupení názorově velmi diversifikované. K určitému zlomu ve vývoji došlo na jaře roku 1990, kdy se objevuje dilema, zda má OF směřovat k cíli stát se běžnou politickou stranou či zda má i nadále působit jako spíše neideologicky zaměřené politické hnutí. V počátcích se většina přiklonila k variantě druhé. Nicméně tento spor se stal hlavním důvodem rozštěpení OF. Když mluvíme o vývoji Občanského fóra, je také nutné zdůraznit datum 31. března 1990, kdy se konalo zasedání Sněmu Koordinačního centra, na kterém se poprvé sešli a se svými příspěvky vystoupili také zástupci okresních fór, což potvrdilo fakt, že v organizaci jsou informace šířeny také opačnou stranou, tedy od spodu směrem k vedení, než jak tomu většinou je. V dubnu téhož roku se volební preference hnutí propadly oproti minulému měsíci o 4 procenta, na 21. Mluvilo se o určité krizi, o vnitřních rozepřích. V květnu už pak byla situace opět stabilizovaná a koncem tohoto měsíce se preference hnutí vyšplhaly až na 49% (Nekvapil, 2003).

Od svého vzniku se Občanské fórum soustředilo na vnější aktivity, tyto aktivity ale byly s postupem času doplněny aktivitami zaměřujícími se na svůj vlastní vývoj, vnitřní strukturu, konkrétní programové cíle apod. Jak už jsem naznačila, OF se vyznačovalo

velmi širokým ideovým zázemím. Tento fakt byl viditelný zejména na personální struktuře seskupení a na stylu práce (Pavel Pšeja dává za příklad této rozmanitosti Rudolfa Bařka a Jana Rumla, jejichž názory se v pozdějších letech naprosto rozeřly (Pšeja, 2005).

Občanské fórum bylo hnutím, které se značně liřilo od existujících politických stran. Především tím, že vznikalo současně shora i zdola. Dále zde hrál roli také fakt, že pojem politická strana byl veřejností vnímán dosti negativně. Podle Pšeji tak OF prosazovalo takovou vizi činnosti, která odpovídala koncepci „nepolitické politiky“ (Malř, Marek a kol., 2005). Vnitřní struktura hnutí byla formálně obsažena v dokumentu Vnitřní organizace Občanského fóra, na který pak navazují stanovy hnutí. V těch je kromě programových cílů kladen důraz na neformální charakter členství a horizontální strukturu OF, která se vyznačovala obrovskou mírou volnosti. O tuto koncepci byl tedy veden uvnitř organizace spor, který skončil vítězstvím stoupenců neformálního hnutí.

Pot tomto vítězství byly nově zformulovány stanovy, kde je OF popsáno jako: hnutí všech občanů, kteří nejsou a nechtějí být členy žádné politické strany, i členů politických stran a hnutí, které k volbám přistupují v rámci Občanského fóra (Malř, Marek a kol., 2005). Tuto definici a zdůraznění velmi volné struktury uskupení potvrzují i parlamentní volby v červnu roku 1990, kdy pod záštitou OF kandiduje čtrnáct různých politických subjektů. Tím ale spor o organizační strukturu nekončí a po volbách se objevují určité návrhy na její změnu. V srpnu byl přijat dokument, který již zavedl registraci členů, nicméně průběh evidence nechal zcela v rukou místních organizací. Dalším zajímavým bodem je neexistence funkce předsedy, ale jakýchsi hlavních představitelů. Tyto neformální rysy se však s postupem času vytrácely a hnutí se začalo přibližovat svou organizační strukturou spíše politickým stranám. Zavedena byla např. každoroční přeregistrace členů či důraz nejen na horizontální strukturu, ale také na strukturu vertikální.

Debata o stranické struktuře byla po parlamentních volbách doprovázena otázkou klesající popularity OF. Ta byla zapříčiněna jednak vnitřní nejednotností a také strachem veřejnosti z hospodářské moci členů KSČS. Tato nálada ještě znásobila existenci různých názorových skupin uvnitř hnutí. Tato situace měla být vyřeřena přijetím rozhodnutí o založení Politického klubu OF a Rady OF. Za zásadní je také považováno založení první názorové platformy OF, Meziparlamentního klubu demokratické pravice. Právě členové tohoto klubu prosazovali, aby se OF stalou standardní politickou stranou s jasným programem a pevnou stranickou strukturou. Připouřtěli ovšem také možnost, že se OF rozpadne na více subjektů. Na sněmu OF v říjnu byl předsedou strany zvolen Václav Klaus, jenž začal ihned po svém zvolení pracovat na své vizi pevně strukturované strany.

V této situaci se začíná vážně hovořit o rozdělení Občanského fóra na více subjektů. Klaus je ale spíše zastáncem jednotného subjektu. Ti, jenž kritizovali jeho činy, byli označeni „jako nebezpečí pravicové nedemokratické politiky“ (Pšeja, 2005: 51).

V prosinci se ve Zlíně sešli zástupci okresních fór Moravy a Slezska a vydali usnesení o přeměně Občanského fóra na pravicově orientovanou občanskou stranu. V návaznosti na toto usnesení Klaus v jednom projevu prohlásil, že dosavadní situace je neudržitelná a i nebezpečná, že je potřeba strany s jasným programem, jejímž jednotícím bodem bude ekonomická reforma směřující k tržní ekonomice. Zdůraznil také nutnost zavedení individuálního členství, což se samozřejmě nelíbilo umírněnějšímu křídlu. Ještě v prosinci založilo toto křídlo Liberální klub OF, jenž kladl důraz na občanský charakter hnutí a pouze zprostředkovatelskou úlohu tržní ekonomiky. Kromě toho byl také ustaven Klub sociálních demokratů OF kritizující odklon napravo a absenci sociálního a ekologického programu.

V této době se objevuje rozdílnost názorů Václava Havla a Václava Klause na další působení OF. Václav Havel zastává názor, že by se Občanské fórum nemělo přímo účastnit politického procesu. Klaus společně s Jičínským či Pithartem upřednostňují myšlenku, že by se OF mělo stát aktivní politickou stranou. Tehdejší člen OF František Nerad uvádí: „Vzpomínám na sněm OF v Praze-Hostivaři, kde přišel k našemu stolu tuším P. Pithart a řekl, že dojde k rozdělení OF, protože Václav Klaus to chce. Dostupné z: <<http://www.stranaos.cz/view.php?cisloclanku=2003030201>>.

Lednový sněm v roce 1991 definitivně uzavřel tento spor rozhodnutím o přeměně OF na politickou stranu s pevným individuálním členstvím a danou vertikální strukturou. Po těchto radikálních změnách se množí individuální kritika zejména z řad členů Liberálního klubu. Problémem však je fakt, že mají velice emotivní nádech a předem tak vylučují další racionální jednání. Po těchto událostech už i Václav Klaus připouští možnost rozdělení OF. Do tohoto vyjednávání se vložil i prezident Václav Havel, který svolal schůzku, kde se střetli zástupci Meziparlamentního klubu demokratické pravice a Liberálního klubu. Výsledkem této schůzky byla tzv. lánská dohoda, která definitivně rozhodla o rozdělení OF na dva samostatné politické subjekty, které spolu budou spolupracovat v rámci naplnění programu Občanského fóra. Byla zde však i skupina, která s rozštěpením nesouhlasila. Její aktivity a konkrétně podpisová akce za zachování OF jako hnutí však neměly dostatečný vliv. OF se tedy rozdělilo na Občanskou demokratickou stranu a Občanské hnutí. Na působení Občanského fóra také navazuje ODA, jejíž členové patřili k výrazným osobnostem OF. Co se týče podpory ze strany veřejnosti, nejmarkantnějším subjektem byla

ODS. Občanské hnutí se po svém vzniku profilovalo jako subjekt politického středu. Přiklonění se k pravici či levici bylo spojováno pouze s konkrétními politickými kroky.

Působení Občanského fóra mělo významný vliv na vytváření českého stranického systému po roce 1989. OF bylo zdrojem pravicově orientovaného stranictví, neboť se během jeho existence uvnitř uskupení profilovaly hlavní strany občanské pravice: ODS a ODA. Významným rysem OF, jak již bylo několikrát zmíněno, byl jeho nejednoznačný charakter. V zastoupení národní i federální vlády měli převahu ti, jenž viděli OF spíše jako neformální hnutí. Jejich pojetí politiky bylo mnohdy centristické a v moderním západoevropském kontextu až levicové. To bylo vyvažováno zastoupením pravicově orientovaných politiků OF v parlamentu a zejména v regionech. Občanské fórum bylo tedy subjektem se zřetelným zastoupením levicové orientace a tím se liší od ostatních pravicově vyprofilovaných stran z pozdějšího období.

Co se týká samotného působení Václava Havla a Václava Klause v Občanském fóru, je nutné poznamenat, že hned na počátku 90. let, byly jejich představy o dalším směřování OF zcela odlišné. Již jsem zmínila spor o přeměnu OF v politickou stranu.

Klaus byl v Občanském fóru jednou z prvních osobností z jiného okruhu než disidentského a uměleckého. Hned po zavedení OF se tyto dvě vedoucí osobnosti Klaus a Havel dostávají do názorových střetů, které přetrvávají celou jejich další politickou kariéru. Havel je OF nominován na prezidenta republiky. Na konci roku 1990 se Klaus stává předsedou OF, což je některými členy chápáno jako porážení předchozího liberálně-sociálního vedení. V prosinci 1989 je Klaus OF nominován na post československého ministra financí ve vládě Mariána Čalfy a ministrem je opravdu zvolen.

3.4 Vývoj po rozpadu OF – Spor o význam občanských hnutí a iniciativ

3.4.1 Občanská hnutí a iniciativy a politické strany

Dovoluji si zde uvést citaci Josefa Jařaba, jenž shrnuje vztah mezi občanskými hnutími a iniciativami a politickými stranami. Vyzdvihuje zde významnost takových institucí občanské společnosti a jejich nepostradatelný přínos pro demokratickou

společnost. Říká, že „... demokracie není jen souhrnem a soukolím politických institucí, tím méně pouhým mechanismem ovládaným sekretariáty politických stran. Je to otevřený proces, v němž je občanská společnost politickým činitelem (a když je zapotřebí též politickou silou) stejně významným jako volené orgány a instituce“ (Jařab, s.d.).

Na tuto myšlenku navazuje názorem, že veškerá občanská hnutí a iniciativy jsou legitimními institucemi, aniž by se musely přeměnit v politické strany: „Je jistě možné, aby se občanská iniciativa proměnila v politickou stranu, když se tak dobrovolně rozhodne, ale není to zcela určitě jediná cesta k její legitimitě. I když tento krok neučiní, stále platí článek 21 Listiny základních práv a svobod, podle něhož se občané mohou podílet na správě veřejných věcí přímo nebo svobodnou volbou svých zástupců. A je v této souvislosti dobré připomenout si i článek 20, který říká, že politické strany a politická hnutí, jakož i jiná sdružení jsou odděleny od státu. Ale od státu nikdy nejsou ani nemohou být odděleni jeho občané. Historie naší civilizace může poskytnout ne jeden příklad toho, že nepraktikují-li se ve společnosti občanské svobody, demokracie potenciálně ochabuje“ (Jařab, 2003).

Pojetí občanské společnosti u nás je zásadně ovlivněno dobou před listopadem 1989.

Když mluvíme o obecné definici tohoto konceptu, máme na mysli do jisté míry institucionalizované a autonomní vyjadřování občanů vis à vis státní moci. Taková definice nachází své kořeny již v Lockeově představě společnosti odlišné od státu. Důležitým prvkem pro středoevropský kontext je pak boj demokratické opozice proti komunistické diktatuře.

U autorů jako je Václav Havel a Václav Klaus se mluví o sporu o občanskou společnost. Jde o spor týkající se konkrétních organizací občanské společnosti či o neshodu o samotnou povahu politiky?

Nutno poznamenat, že v našich podmínkách má tento spor značně specifické rysy a to především díky výraznému postavení našeho prezidenta Václava Havla, jenž je nejen u nás, ale také zahraničí pokládán za významný symbol protikomunistické opozice.

Od počátku 90. let, kdy se u nás politická situace začíná stabilizovat, se tedy vede spor mezi určitou politikou občanské angažovanosti v tom nejširším slova smyslu a mezi politickým pragmatismem či realismem, kladoucím důraz na politickou organizovanost. Tento spor je viditelný mj. prostřednictvím různých občanských hnutí a iniciativ, které u nás v průběhu 90. let vznikly (Impuls 99, Děkujeme, odejděte, ČT věc veřejná).

Pojďme se nyní podívat, kdy a za jakých okolností se u nás začíná objevovat spor o význam občanských hnutí a iniciativ. Tento střet se začíná zostřovat až po vzniku samostatné České republiky. Po rozdělení Československé federace se NNO u nás orientovaly zejména na sociální oblast a zprostředkovávaly pomoc handicapovaným, sociálně slabým, k dalším oblastem můžeme přičíst oblast ekologickou, vzdělání, památky či rozvoj občanského života v regionech. Až na některé ekologické aktivity či činnost spojenou s pomocí různým etnickým minoritám se tedy představitelé českých nestátních neziskových organizací s politickými představiteli téměř nestřetávají. S postupem času se však na naší politické scéně začínají množit prvky narušující politickou stabilitu, a ukazuje se tedy nutnost, aby situace byla řešena také na úrovni NNO.

Od té doby se začíná mluvit o roli občanských iniciativ v politickém životě. Mají občanské iniciativy legitimitu zasahovat do politického dění? Jde tedy v určitém smyslu o politickou participaci. Podle Václava Nekvapila může politická participace v užším slova smyslu znamenat přímou účast občanů na procesu vedoucímu k přijetí společensky významných rozhodnutí (Nekvapil, 2003: 84). V současných demokraciích má různé formy: např. volby, referendum, petice, zákonodárné iniciativy občanů, demonstrace, občanské iniciativy a hnutí, politické strany atd. Téma občanské participace se objevuje také v politologických teoriích, zejména v teorii občanské společnosti, komunitarismu, teorii demokracie a teorii modernizace.

Naše nová vláda po převratu v roce 1989 měla za úkol rozšířit možnosti aktivní participace na správě věcí veřejných.

Spor o roli občanských iniciativ v polistopadové době byl někdy omezován na spor dvou předních osobností našeho politického života, Václava Havla a Václava Klause. Prvního jako stoupence těchto iniciativ a druhého jako jejich zásadního odpůrce. Tato polarizace je však příliš zjednodušená, a to také díky médiím, která ji takto často podávali. Erik Tabery komentuje spor mezi NNO a politiky takto: „Celá devadesátá léta se zdálo, že v Česku vede základní souboj mezi nepolitickou politikou (Václav Havel, intelektuálové, média) a stranickou politikou (ODS a ČSSD). Starší členové by mohli být zaskočení termínem „nepolitická politika“, který se v Československu používal výhradně po Mnichovu 1938, tedy v době, kdy byly ohroženy základy země. Nic takového se ale v Česku v minulém desetiletí nekonalo. Šlo o umělý spor, který vznikl z toho, že Václav Havel už v prvních porevolučních letech prohlásil, že ne vše se má odehrávat jen ve stranických sekretariátech a v parlamentu. To zejména Václav Klaus interpretoval jako

pokus prosazovat umělou nadvládu elit, které nemají mandát od voličů“ (Tabery, 2006: 215).

V následující části se tedy zaměřím na konkrétní výroky Václava Klause a Václava Havla, které nám pomohou ilustrovat jejich postavení v tomto sporu. Významný prostor budu věnovat také historickému kontextu doby, ve které byly výroky proneseny.

3.4.2 1990-1992

V prvních letech po Sametové revoluci (přibližně léta 90-92) došlo zaprvé k určitému ustálení již utvořeného systému politických stran a za druhé k procesu zániku československé federace. Toto období je charakteristické především přetrvávající vysokou důvěrou v politickou reprezentaci. Tato důvěra se projevuje také aktivním přístupem občanů k přímé a veřejné politické angažovanosti a to v různých formách: veřejná shromáždění, manifestace či jiné masové projevy. S postupem času tyto projevy občanské angažovanosti chřadnou. Tato pozitivní nálada, jež ve společnosti převažuje, je také impulsem pro politickou reprezentaci, která se v počátcích jeví jako jednotná a to i v myšlenkách a názorech na budoucí směřování naší země. Klaus ji dnes hodnotí takto: „V této době se ale naše politika začala antagonizovat, různá lidská a politická přátelství končila a porevoluční jednota se změnila v nevraživost, se kterou se bohužel potýkáme dodnes“ (Klaus, 2006: 193).

Tato nálada se s postupem času vytrácí a je střídána postojem střízlivějším, který však i nadále zůstává postojem pozitivním. Po rozpadu OF na Občanské hnutí a ODS, k němuž došlo na sněmu OF 23. února 1991, začínají o nový přístup k politice soutěžit dva odlišné názorové proudy. Prvním byl ten, jenž doposud ve společnosti převládal a kladl důraz na chápání zájmů jako společných celé společnosti. Proti tomu se postavila ODS s konceptem konfliktního politického zápasu idejí. ODS se zakládala na koncepci strany politických profesionálů, jenž dostali důvěru ve volbách a s tímto vědomím uskutečňují ideologický program strany.

Nekvapil říká: „Iluzí, kterou se Václavu Klausovi podařilo vnutit české společnosti a která sehrála svoji nejdůležitější (a současně nejškodlivější) úlohu v procesu ekonomické transformace, bylo že tento profesionálními politiky-ekonomy uskutečňovaný program strany je právě to, co je ve společném zájmu celé společnosti“ (Nekvapil, 2003: 89). Často

se v této souvislosti opakovala otázka, zda tehdejší program ODS byl opravdu reflektován v reálných aktivitách strany. Tento názor ovšem nepatří do mého předmětu zkoumání.

Velmi podstatnou charakteristikou tohoto období je pak podpora privatizace a tržního hospodářství, která bývá pokládána za dílo Václava Klause. Díky malé privatizaci je umožněna finanční participace všech občanů. Další důležitou událostí je plánování dělení federace, které bývá nejen některými politickými představiteli, ale zejména veřejností pokládáno za náznak selhání občanské společnosti.

V tomto období můžeme určitým způsobem mluvit o stagnaci občanské společnosti. Důraz je kladen prvotně na obnovu státních a ekonomických institucí a adaptace těch starých na nové podmínky, nové požadavky a nová společenská hodnotová kritéria. Podstatná část energie byla také vynaložena na přepracování komunistického právního řádu. Konkrétně je zde např. osobní iniciativa tehdejšího prezidenta Havla, jenž se snažil o prosazení přijetí zákona o obecném referendu. Konstatuji, že dodnes tento zákon přijat nebyl. Základním rysem občanského sektoru v tomto období je jeho neformální a spíše samovolný vývoj (Nekvapil, 2003), neboť doposud je potřeba institucionalizace této oblasti prosazována politickými představiteli jen velmi zřídka. Občanská sdružení a iniciativy hledají různé možné způsoby spolupráce se státní mocí a vystupují vůči ní velmi skromně a téměř nenáročně.

3.4.3 1993-1997

Období 1993-1997 bývá označováno za Klausovu éru. Jakub Patočka charakterizoval ve svém článku k desátému výročí ODS převažující politickou víru těchto let jako „vadný prelud o českém zázraku založeném na Klausově ekonomické základně a Havlově duchovní nadstavbě“ (Nekvapil, 2003: 92). Václav Havel již v tomto období žádá zamyšlení nad morálními principy společnosti, jež zaujímají dle jeho slov nedostatečný prostor. Na prvním místě zůstává zajištění materialistického pojetí politiky.

Toto období, v němž participační rozměr demokracie hrál v politice jen velmi malou, vedlejší a v podstatě spíše parodickou roli, vystihl Ivo Možný takto: „Povahu občanské společnosti a pozitivní význam občanského sdružování těžko chápe i řada politiků. Vyplývá to už ze samé povahy jejich povolání, ale i ze zděděných aspirací na to, že oni, jednou zvoleni (demokraticky!), přece musí vědět líp... Obava z otevření prostoru pro nevládní organizace pramení u českých politiků často i z nereflektované paměti toho,

jak tu dlouho fungovalo občanské sdružování jako lidové spiknutí proti státu a politikům.“ I zde může být kořen Klausových obav z občanských hnutí (Nekvapil, 2003: 95).

Období první a druhé vlády Václava Klause se tedy vyznačuje značně slabým požadavkem po aktivní občanské participaci. Už v té době mluví Václav Klaus o primárním významu svobodných voleb jako jediného způsobu, kdy voliči mohou vyjádřit a delegovat moc (Nekvapil, 2003).

Jako zásadní se jeví Havlův novoroční projev z roku 1994, který byl výrazným podnětem k rozpoutání diskuze o občanské angažovanosti. Zde Václav Havel poprvé důrazně veřejně vyjádřil nutnost aktivní participace občanů na správě věcí veřejných. Havel se obává, že pokud bude i nadále převažovat situace, kdy se o politické dění budou starat pouze politické strany na centrální úrovni, zcela upadne zájem občanů o veřejné dění a ti se pak budou hnát jen za soukromým ekonomickým ziskem. Proto mluví o nutnosti decentralizace státní moci: „Odváží-li se (stát) včas a vskutku koncepčně decentralizovat sám sebe, snést různé typy svého rozhodování vždy na ten nejnižší stupeň, který je ještě schopen je účinně převzít, a dát větší prostor samosprávě - a to i na vyšší než jen obecní rovině -, pak tím může k tvorbě skutečné občanské společnosti významně přispět“ (Havel, 1994).

Když se podaří takto provést reformu veřejné správy, napomůže to vytvoření správného otevřeného prostředí nutného pro rozvoj občanské angažovanosti. Ta by se měla rozvíjet také v oblasti neziskových a veřejnoprávních organizací. Těmi má Havel na mysli zejména školy, zdravotnická zařízení, kulturní instituce, fondy či nadace. Aby se tato sféra společnosti mohla plnohodnotně rozvíjet, je potřeba formulovat nové zákony, jež by jednoznačně vymezily postavení takových organizací, možnost jejich financování a následného hospodaření a nastínily způsob veřejné kontroly. Roli občanské společnosti Havel shrnuje následovně: „Ve vrstevnaté občanské společnosti hrají svou nezastupitelnou roli samozřejmě nejen samosprávné orgány a neziskové organizace, ale i církve, odbory, nejrůznější občanská sdružení, spolky a kluby, přičemž to všechno dohromady vytváří teprve životadárné prostředí pro život politický a jeho hlavní údy, to jest politické strany“ (Havel, 1994). Tento projev volající po decentralizaci, reformě veřejné správy a podpoře neziskových organizací rozhodně nezůstal bez povšimnutí.

Samotný Václav Klaus na něj zareagoval veřejně prostřednictvím článku „Snahy o hledání třetí cesty nekončí“ (LN 55). Zde odmítavým způsobem reaguje na posílení vlivu neziskových organizací s tím, že k naplnění společenského života stačí svoboda, politický

pluralismus a trh. V tomto článku tedy odmítá myšlenku komunitarismu. Prohlašuje např.: „Jsem si velice silně vědom nebezpečí...“(kterým je komunitarismus a idea občanské společnosti). Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/cro6/listy/_zprava/45259>.

Druhým výrazným projevem Václava Havla je tzv. Rudolfínský projev, v němž v prosinci 1997 před poslanci a senátory hodnotil dosti kritickým tónem náladu ve společnosti a dosavadní působení politických představitelů jako hlavních aktérů potřebných reforem. Za negativní náladu ve společnosti může podle Havla složitost transformace, která probíhá ve všech postkomunistických zemích. Za průběh transformace je zodpovědná celá česká politická reprezentace. Havel ilustruje náladu ve státě následovně: „...protože jsme dopustili, aby tu vznikl stav, v němž se nejméně úspěšnými stávají ti nejnepravděpodobnější a největší zisk mají nepotrestatelní zloději“.Dostupné z: <<http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=3&id=1&kat=1&from=126>>.

Na to navazuje svými slovy o člověku, jako tvorů společenském, který se potřebuje podílet na správě věcí veřejných a starat se o obecné blaho. Co se ale v naší společnosti stalo, je to, že občan byl ponechán osamocen, v lepším případě se svou rodinou. Participace mu umožněna nebyla. Jako východisko z této situace vidí určení souboru pravidel, která budou obecně respektována. Dále mluví o potřebných reformách, zejména reformě veřejné zprávy, úpravě právního řádu, začlenění se do evropských struktur, o sociální oblasti atd. Svůj projev končí slovy: „Zazlívám-li něco těm, kteří dnes odstupují, pak daleko víc, než ty či ony konkrétní prohřešky, celkově apatický, ba přímo nepřátelský vztah ke všemu, co by mohlo jen vzdáleně občanskou společnost připomínat či tvořit.“ Dostupné z: <<http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=3&id=1&kat=1&from=126>>.

Část nejen politiků a redaktorů, ale samozřejmě i část veřejnosti na tento projev zareagovala negativně, a to v tom smyslu, že Klausova vláda přece odstoupila a tak nemá smysl se na jejich prohřešcích a to zejména ekonomických i nadále „vozit“. Havel kupříkladu řekl: „Pod hávem liberalismu bez přívlastků, pro nějž bylo kdesi zločinně levicové, se paradoxně skrývala marxistická poučka o základně a nadstavbě: morálka, slušnost, pokora před řádem přírody, solidarita, myšlenka na ty, kteří přijdou po nás, úcta k právu, kultura vztahů mezi lidmi – to všechno a mnoho podobných věcí bylo posláno do nadstavby jakožto lehce posmívané sféry takzvaného koření života, aby se posléze ukázalo, že už není co kořenit: základna je protunelována“ (Havel, 1997).

Václav Klaus reagoval na tento projev tiskovou konferencí, kde např. řekl: „Pan prezident ve svém projevu také vyzýval k odpovědnosti, toleranci, respektu a pokoře, ale pravdou je, že jeho projev byl laděn právě opačně, že byl konfrontační, že situaci

vyhrocuje a ne uklidňuje. Stríživě uvažující člověk nemůže souhlasit s jeho hodnocením posledních osmi let, ani s jeho hodnocením současné situace v naší zemi a já věřím, že ani s jeho pohledem do budoucnosti, který považuji za znovuvynoření špičky ledovce třetí cesty, kterou už jsme pokládali za opuštěnou.“ Dostupné z: <<http://www.bbc.co.uk/czech/interview/pithart5.htm>>.

V roce 2003 se politolog Jiří Pehe znovu zabývá podstatou tohoto projevu v Mladé Frontě v článku „Kauza rudolfínského projevu“. Říká a demonstruje na příkladech, že Havel tento projev rozhodně nepoužil jako osobní útok na Václava Klause. Jedním z důkazů nesprávnosti takového tvrzení je i to, že Havel začal tento svůj projev psát dávno předtím, než Klaus odstoupil. K obhajobě Havla dodává: "Nejjednodušším řešením, jak oslabit Václava Klause, bylo požádat Klause znovu o sestavení vlády. (...) Bylo jasné, že by vládu nesestavil a musel by prezidentovu nabídku buď hned odmítnout, nebo po uplynutí lhůty pro sestavení vlády přiznat, že to nedokáže. (...) Havel si byl těchto machiavelistických úvah vědom, ale odmítl se jimi řídit. Nechtěl nechat zemi (...) zbytečně dlouho bez vlády.“ (Pehe, 2003).

Na závěr mohu říci, že v první polovině devadesátých let Klausovy vlády příliš nepodporovaly rozvoj občanského sektoru (například nevytváření výhodných daňových podmínek pro neziskové organizace a jejich potenciální sponzory). Potůček říká, že v tomto období existuje „určitý nepsaný sociální kontrakt, v němž se vláda zavázala provést rychlou a bezbolestnou ekonomickou reformu, a občan se za to nepřímo zavázal, že nebude vládu znepokojovat politickými aktivitami, které by nezapadaly do ... poměrně úzce vymezeného rámce, přitom definuje toto zúžené pojetí politiky jako takové, které se koncentruje výlučně na mechanismy reprezentativní demokracie, tj. volby a strany (Potůček, 1999: 229-230).

3.4.4 1998-2002

Toto období, jež bývá nazýváno také obdobím opoziční smlouvy, se vyznačuje sporem vládnoucích stran se stranami ostatními, a to zejména se Čtyřkoalicí. Tato etapa je významným podnětem pro množící se občanské iniciativy, jelikož lidé nabývají pocit, že vládnoucí strany si začínají dělat, co chtějí a to bez ohledu na převládající veřejné mínění.

První výrazní kritikové politické situace z řad nevládních občanských iniciativ se začínají objevovat ke konci 90. let. Ti se snaží oslovit veřejnost, seznámit ji s danou situací,

poukázat na chyby, jichž se političtí představitelé dopouštějí, na celkově neutěšenou situaci politické scény atd. Jejich cílem je odhalit příčiny politických problémů a případně také nalézt řešení takové situace. Takové skupiny kritiků, jenž se spontánně formovaly do různých občanských iniciativ, se jejich novému postavení v politickém prostředí nejprve musely naučit. Důležité z počátku bylo, že prostřednictvím těchto iniciativ bylo jednotlivcům umožněno vytvořit si vlastní postoj, který následně komunikovali veřejnosti. Významným prvkem se zde jeví diskuze, jež byla základním prostředkem vedoucím k úspěchu. Jelikož však taková diskuze u nás neměla svou tradici, ne vždy se povedlo naplnit cíl, ke kterému ta či ona iniciativa směřovala. Jiřina Šiklová hodnotí jejich počátky takto: „Státní moc je nezakazovala, ale jejich argumenty se rozpouštěly ve spoustě různých kritických i současnou dobou opěvujících hlasů a v záplavě nadávání, které je samozřejmě také dovoleno“ (Nekvapil, 2003: 107).

Právě tehdy se objevuje tzv. Dřevíčská výzva, jejímž cílem bylo upozornit veřejnost na nebezpečí vlivu státu na bankovní instituce a na propletení vládních politických stran s ekonomickou mocí. Tato iniciativa nebyla příliš mediálně prezentována, ale byla určitým průkopníkem pro vznik dalších iniciativ. Jsou v ní obsaženy zásadní kroky, kterými by se měla česká ekonomika ubírat. Iničiátoři upozorňují na nedostatky, které brzdí ekonomický růst a přispívají ke zvýšení nezaměstnanosti, např. zdoluhavé zákonodárné procesy, neefektivní práce soudů, netransparentnost tržních mechanismů atd. Některými představiteli je tato výzva chápána jako opětovný útok na dosavadní vlády. Zdeněk Tůma, tehdejší guvernér ČNB to ale v rozhovoru na Frekvenci 1 uvedl, že cílem Dřevíčské výzvy nebyla kritika kohokoliv, ale navržení určitých kroků, kam by měla česká ekonomika směřovat.

Po Dřevíčské výzvě se objevuje Impuls 99, jež vznikl jako reakce na neutěšenou politickou situaci. ČSSD s ODS začaly vládnout společně, a to bez dostatečné parlamentní kontroly. Impuls 99 upozorňoval na nedostatečnou komunikaci uvnitř společnosti, a to jak ze strany politických představitelů, tak i ze strany samotných občanů. Chyběla také určitá konkrétní vize o směřování naší země v dlouhodobějším horizontu. Naproti tomu je možné pozorovat tendenci opačnou, kdy se veřejný život před občany uzavírá a veřejný prostor je čím dál více ovlivňován velkými politickými stranami. Ty potom věnují stále více času řešení svých vnitrostranických problémů místo veřejné komunikace o budoucnosti země. Uzavřenost politických stran je ale chybou nejen politických představitelů, ale i samotných občanů, kteří tuto situaci nechávají až do konce 90. let téměř bez povšimnutí. Iniciativa Impuls 99 je proto něčím výjimečným a nezůstává bez reakce.

Tomáš Halík komentuje reakci na vznik Impulsu následovně: „Někteří politici a novináři blízcí ODS vyvolali proti Impulsu 99 přímo hysterickou kampaň, svým slovníkem a argumenty připomínající kampaň normalizačního komunistického režimu proti Chartě 77. Podařilo se jim zastrašit část pracovníků médií a poměrně velké části veřejnosti vsugerovat falešnou představu, že Impuls 99 je jakousi tajnou zbraní „Hradu“, Čtyřkoalice, zastánců jakési „nepolitické politiky“, odpůrců standardního parlamentního systému či skupinou nelegitimně usilující o politickou moc“ (Nekvapil, 2003: 24).

Objevovaly se i dohady, že za vznikem Impulsu stojí právě prezident Václav Havel. Mluvčí prezidenta Ladislav Špaček to ale odmítl: „Prezident je neobyčejně poctěn tím, že kdykoli se ve společnosti objeví něco rozumného a zajímavého, je spatřován v pozadí takové iniciativy“. Dostupné z: <<http://archiv.radio.cz/news/CZ/1999/03.08.html>>.

Havel sám hodnotí Impuls 99 pozitivně a říká, že jakékoli iniciativy a různé jiné formy občanského sdružování jsou pro efektivní demokracii nepostradatelné. K významnosti nejen Impulsu v rozhovoru pro Svobodnou Evropu dodává: Já jsem vždycky říkal a zdůrazňoval, že samozřejmě hlavním instrumentem politické moci a boje o tu moc jsou politické strany, ale že to neznamená, že politika patří jen jim, že jim snad dokonce patří stát. Naopak čím bohatší bude občanský život, občanské sdružování tím lépe bude i pro ty strany. Všimněme si, že tam kde chátrá občanská společnost, chátrají strany, stávají se sterilní.“ Dostupné z: <http://www.darius.cz/ag_nikola/cl_havel_2.html>.

Klaus se v tomto období vyjadřuje o občanských iniciativách zdrženlivěji. Za svůj velký vzor považuje Klaus Margaret Thatcherovou, která vidí společnost jako souhrn svobodných jedinců. Klaus ale nikdy neřekl, že společnost neexistuje, jen pokládá za důležité občanskou společnost od té politické zásadně oddělit. Proto prohlašuje, že pokus se iniciátoři Impulsu 99 chtějí vložit do řešení veřejných problémů, měli by založit politickou stranu. Klaus k účasti občanských hnutí a iniciativ na politickém rozhodování dodává: „...vzhledem k tomu, že postrádají přímou politickou odpovědnost, výsledek jejich působení ... nemůže být předem znám.“ (Klaus, 1996: 291).

Po Impulsu 99 následuje další iniciativa nazvána Děkujeme, odejděte. Tato iniciativa byla zveřejněna 10 let po Sametové revoluci, 17. listopadu 1999. Jejími hlavními představiteli byli Martin Mejstřík, Igor Chaun, Šimon Pánek, Vlastimil Ježek, Josef Brož a Vráťa Řehák. Veřejně, přímo na Václavském náměstí tak vyzvali k odchodu především předsedu ČSSD Miloše Zemana a předsedu ODS Václava Klause. V následujících dnech se pod tuto výzvu přidalo podpisem petice více než 200 tisíc občanů. S takovou podporou

rozhodně nepočítali ani její iniciátoři, jenž s narůstajícím zájmem veřejnosti pořádají demonstraci.

Po nečekané odezvě na tuto iniciativu se ve společnosti začínají objevovat názory, že by měla být založena nová politická strana, zakládající se na hlavních myšlenkových proudech samotných iniciátorů výzvy Děkujeme, odejděte!. Objevovaly se i názory, že pokud by taková politická strana vznikla, byla by schopna v nadcházejících volbách porazit jak ODS, tak ČSSD. Po dlouhých diskuzích se tak tato výzva přeměnila v lednu na Občanské sdružení Děkujeme, odejděte!. Tím ale skončila veškerá tendence k zesílení veřejného zájmu a samotní iniciátoři se po několika měsících vracejí plně ke svým zaměstnáním. Občanské sdružení Děkujeme, odejděte! však i poté působí jako iniciátor a to zejména v oblasti pořádání různých diskusních klubů či podpory mnoha nezávislých kandidátů.

Iniciativu Děkujeme, odejděte! hodnotí Václav Klaus dosti negativně. Ve svých prohlášeních varuje před skupinami, které chtějí „za každou cenu oslabit postavení ODS na naší politické scéně“ a jejichž kroky vedou „k nepolitické politice, ke spoléhání se na nejasně definovaná občanská hnutí, fóra a impulsy“. Apel Děkujeme, odejděte! označil za „destabilizaci politické situace“ a „diskreditaci celého polistopadového vývoje“ (Tabery, 2006: 240). Klaus označuje iniciátory a stoupence iniciativy jako protivníky a nepolitické politiky (Klaus, 1999). Jeden z iniciátorů apelu na toto označení reaguje slovy, že iniciátoři nejsou protivníky, ale občany, kteří svobodně vyjadřují svůj názor. Dostupné z: <<http://www.blisty.cz/files/isarc/9912/19991207f.html>>. Václav Havel naopak iniciativu Děkujeme, odejděte a jeho požadavek na odchod nedůvěryhodných politiků, především Václava Klause a Miloše Zemana, 19. listopadu 1999 podpořil.

Další v pořadí je iniciativa ČT – věc veřejná, jež byla protestem proti ovládnutí veřejnoprávní televize zejména politickou stranou ODS. Iniciátoři požadovali, aby odstoupil nově jmenovaný ředitel Jiří Hodač, dále volali po odstoupení Rady ČT a na parlamentu požadovali, aby schválil již připravený zákon o ČT, jenž by mohl lépe zaručit nezávislost ČT a jasně vymezil podmínky jmenování, funkce a odvolávání ředitelů televize.

V. Havel vyjádřil podporu pracovníkům ČT. Za to byl však ostře odsouzen Václavem Klausem. Klaus naopak Hodače veřejně podpořil. Na tyto požadavky reagovali představitelé ODS a ČSSD většinou ostrou kritikou. Když mluvil Klaus o nebezpečí NGO-ismu, jako jeho výraz zmínil právě i iniciativu ČT- věc veřejná: „Nebezpečí NGO-ismu považují za aktuální i u nás. Nemám na mysli obvyklé petice a demonstrace, ale

(například) ve velínu České televize se zabarikádovávající „akční výbory“ stávkujících, přijímající pozdravné telefonáty od vysokých ústavních činitelů a jednající bez ohledu na jakákoliv obecně závazná pravidla hry“ (Klaus, 2006: 261).

3.4.5 2003 – 2006

Toto období se významností občanských iniciativ nevyrovná významnosti občanských iniciativ z konce 90 let. Nicméně v okamžiku, kdy dojde k situaci, kdy se zdá, že politická reprezentace překročila hranice při svém rozhodování, občané to řeknou nahlas. Z takových iniciativ můžeme zmínit např. demonstraci za odvolání Pavla Příbyla z postu šéfa Úřadu vlády, petice Zrušme komunisty, petice proti zrušení českého vysílání BBC atd.

Demonstrace za odvolání Pavla Příbyla, jež byl jmenován do čela Úřadu vlády tehdejším premiérem Stanislavem Grosse, byla svolána jelikož právě Příbyl stál v čele policistů, kteří krutě potlačovali demonstraci během tzv. Palachova týdne, tedy na straně komunistů. Tato demonstrace se konala 17. 8. 2004. Václav Havel v souvislosti se jmenováním Příbyla napsal premiéru Grossovi otevřený dopis: „Žádám Vás, abyste znovu uvážil, zda je vhodné, aby jedním z nejvyšších a nejvlivnějších státních úředníků byl občan, který působil ve velitelské funkci u policejního útvaru potlačujícího demonstrace proti bývalému režimu“ (Havel, 2004).

Dalším příkladem byly občanské aktivity spojené s aférou okolo nejasného financování bytu tehdejšího premiéra Stanislava Grosse. Ten byl díky této aféře donucen odstoupit z funkce. Když se jeden novinář zeptal v únoru 2005 Václava Klause, jestli je touto situací znepokojen a zda se chystá něco v této věci udělat, prezident odpověděl následovně: „Určitě se nestanu detektivem amatérem, který bude pátrat, jak to všechno doopravdy bylo a je. To mi nepřísluší. Chci věřit, že se celá tato podivná záležitost dostatečně rychle a především věrohodně objasní, takže nebude třeba, abych něco dělat musel i já“ (Klaus, 2006: 59). Tehdy však občané spíše jen přihlíželi tomu, co se děje a Stanislav Gross měl poměrně dost uvážlivosti, když ze své funkce odstoupil. O jeho prohlášeních, jenž mlžily skutečnost zde mluvit nebudu.

V tomto období se také objevil spor o zrušení vepřína v Letech u Písku, který je vystavěn na místě bývalého koncentračního tábora pro Romy. Podle historických pramenů přišlo za války v táboře na tomto místě o život 326 lidí, z nichž asi polovinu tvořily děti.

Romové se již delší dobu snaží o uzavření vepřína, ale zatím neúspěšně. Organizátoři petice za zrušení vepřína se obrátili nejdříve na české instituce a na samotného Klause. Později bylo o zrušení hlasováno také v Evropském parlamentu, s čímž zásadně nesouhlasil Václav Klaus: „Já si myslím, že jsou věci, které jsou domácí a mají být řešeny tady,“ Klaus se domnívá, že většina europoslanců k celému problému neměla potřebné informace. „O vepřínu v letech hlasovalo 760 poslanců, kteří neví, kde jsou Lety, kteří nevědí, že je tam vepřín, kteří nevědí, co se tam stalo,“. Dostupné z: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/20560>>.

Klaus pronesl několik výroků, jež v zásadě popírají existenci koncentračního tábora, na svoji obhajobu ale říká, že výroky, které se v médiích objevily byly vytržené z kontextu. Uvedl např.: „... Ukazuje se, že to s tím táborem je složitější. Že to byl původně pracovní tábor pro ty, kteří odmítali pracovat... Ne jen romský. Není to opravdu koncentrační tábor v tom slova smyslu, jak každý z nás podvědomě rozumí slovu koncentrační tábor... ..oběti tábora byly primárně spojené s epidemií tyfu, a nikoli s tím, co bývá chápáno jako oběť koncentračního tábora...“(LN 14.5.2005). Václav Havel na tato slova zareagoval následovně: „...Tomu, co se teď odehrává kolem Letů, otevřel dveře Václav Klaus, když řekl, že nešlo o koncentrační tábor v tom slova smyslu.“ (LN 14.5.2005).

Svatopluk Karásek, vládní zmocněnec pro lidská práva, hodnotí popírání existence koncentračního tábora Národní stranou následovně: „To je jeden historický pohled, který rozšířil historik Valenta a rozdal to tehdy všem poslancům, takže se toho chytil později Ransdorf a i náš pan prezident Klaus. A v podstatě je to znevažující pohled , který nebere v potaz to, že se to stalo v rámci protektorátu.“ Dostupné z: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/20863>>.

3.4.6 Závěr – spor o význam občanských hnutí a iniciativ

Rokem 1999 se u nás začínají množit různé občanské iniciativy. První významnou je Dřevíčská výzva, která upozorňuje na popletenost politických elit a to zejména vládnoucích politických stran s elitami ekonomickými. S množícími se iniciativami je možné pozorovat také větší zájem ze strany médií, ale i samotné veřejnosti.

Vztah mezi tehdejším prezidentem Václavem Havlem a bývalým nejpřednějším politikem Václavem Klausem nebyl určován jen osobní konfrontací. Jejich vztah se jeví

mnohem složitěji, jde totiž o naprosto odlišné představy vidění světa. Jde o odlišný způsob vidění možných cest organizace a řízení společnosti.

Zatímco Havel klade důraz na občanskou angažovanost a to v jejích rozmanitých formách, Klaus vidí jako nejefektivnější angažování se prostřednictvím dobře organizovaných politických stran. Taková organizovanost je právě u dosavadních iniciativ dosti sporná, neboť aktivity mnohdy postrádají vlastní organizační strukturu, možnost financování. Klaus k významnosti občanských hnutí dodává: „...nejrůznější hnutí a skupiny, které nemají dost odvahy, aby s nimi šly na veřejný trh a podstoupily volební zápas o svou demokratickou legitimitu, mohou nebezpečí pro svobodu představovat“ (Klaus 2006: 284). Říká, že právě taková hnutí se schovávají za pojmy, jako jsou např. občanská práva, ale ve skutečnosti je pro ně tato oblast jen jakousi předstíranou maskou. Obává se toho, že ve spojení s médii, která jsou podle Klause na straně takových hnutí, tito lidé usilují o to, aby vnutili ostatním svoji představu svobody a demokracie, jelikož si myslí, že jsou k tomu vyvoleni (Klaus, 2006).

V Hospodářských novinách vyšel v roce 2004 článek k 15. výročí pádu komunismu. Havel v něm napsal: „Obecně se zdá, že západní společnosti prožívají jistou krizi demokratického étosu a aktivního občanství.“ I nadále Havel prohlašuje, že veškeré osobní a skupinové názory či myšlenky mají být ventilovány prostřednictvím aktivit občanské angažovanosti a právě z tohoto základu mají čerpat svou energii političtí představitelé. Ve svém článku pokračuje: „...pokud je demokracie hodnotově vyprázdněná a zredukovaná na pouhou soutěž politických stran, které mají na vše zaručené odpovědi, může být docela nedemokratická. I proto jsme kladli důraz na morální rozměr politiky a občanskou společnost jako protiváhu politických stran a institucí státní moci.“ Dostupné z: <http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=4&id=5>. Klaus i nadále upřednostňuje soutěž politických stran.

4. Závěr: rozdíly mezi pojetím občanské společnosti u Klause a u Havla

V této části se zaměřím na zásadní rozdíly v pojetí občanské společnosti u Václava Havla a u Václava Klause. Jak jsem rozvedla v předchozích částech Václav Klaus vidí dvě hlavní složky demokratické společnosti. Tou první je trh, kde se každý jednatel snaží naplnit své soukromé cíle a to prostřednictvím tržní soutěže. Druhou součástí demokratické společnosti je dle Klause určité politické kolbiště, jež se vyznačuje zejména tím, že každý jednatel má právo se do politického boje zapojit a dát tak najevo své osobní názory a zájmy. Jedinou legitimní cestou jsou pouze politické strany prostřednictvím kterých se tento politický boj uskutečňuje. S tímto pojetím společnosti však Václav Havel zásadně nesouhlasí.

Havlovo pojetí je mnohem širší a to je viditelné především v jeho koncepci spolkového života, který není omezen na jasně dané formy. Koncepce Václava Klause podle něhož se demokratická společnost skládá ze státní správy, politických stran a soutěžících soukromých podniků má oproti té Havlově jasně vymezeny hranice. Ve své knize Rok třetí, kde hodnotí také dosavadní vývoj ČR po roce 89 např. říká „Naše demokracie je již patnáctiletá a stojí na prahu své dospělosti. Vážme si toho. Vážme si možností, které nám nabízí. Vážme si svobodných voleb a svobodné soutěže politických stran. Pěstujme i všechny další formy lidského a občanského spolčování, protože jsou nepostradatelnou součástí systému založeného na regulérní soutěži politických stran. Nezapomínejme ale na to, že se nemohou stát jeho náhražkou“ (Klaus, 2006: 17).

Určitým pojítkem mezi oběma pojetími je důraz na nezastupitelnou roli státu. Zatímco však u Klause je stát jednou ze dvou hlavních složek demokratické společnosti pro Václava Havla je stát součástí občanské společnosti. Stát pak čerpá svou energii právě z tohoto základu, jež představuje významný zdroj energie, inspirace a to vše při zachování vysokého stupně různorodosti. Stát by proto měl tuto možnost čerpání využívat a existenci občanské společnosti jednoznačně podporovat.

S tím ale nesouhlasí Václav Klaus a to zejména v rovině, kdy odmítá myšlenku komunitarismu tj. teorie, jež většinově staví svou definici na kritice klasického liberalismu. Komunitarismus nesouhlasí s konceptem identity postaveném na anonymních silách či principech, které vydávají člověka světu zbavenému smyslu. Naopak zakládá svou tezi na

faktu, že identitu nelze smysluplně vymezit a popsat beze vztahu k hodnotovým orientacím a životním cílům (Sandel, 1982).

Klausova nedůvěra k jinak pojaté občanské společnosti se tedy ukazuje také v jeho odmítnutí komunitarismu. Z Klausových textů jde vyčíst obava z komunitarismu, jelikož ten je posunem od tradiční liberální demokracie k novým formám kolektivismu. Klaus říká: „Současně jsme svědky vytlačování standardních demokratických metod alternativními politickými procedurami, založenými na komunitarismu, NGOismu, korporatismu, Greshamův zákon – objevený v oblasti peněz – platí i zde. Alternativní procedury jsou horší než ty původní. Díky tomu přechází politická moc do rukou nátlakových zájmových skupin. To vytváří novou feudalizaci společnosti (jak toto slovo v sedmdesátých letech používal v Německu Ludwig Erhard)“ (Klaus, 2004: 103).

Základní jednotkou společnosti je pro Klause rodina. Té se zdaleka nemohou vyrovnat různé formy uměle vytvořených komunit. Kromě rodiny jsou i jiné instituce, na jejichž správě se mohou jedinci podílet a těmi jsou např. školy, práce či různé sportovní organizace. Na svou obhajobu dodává: „Troufnul jsem si kritizovat nikoli aktivity těch či oněch nevládních organizací, ale ideologie či „ismy“, které jsou – velmi často díky zneužívání reálných a lidem srozumitelných problémů – nad nimi a za jejich zády vytvářeny Proto nemluvím o rozumném úsilí o čištění studánek, ale o environmentalismu. Proto se trápím nad nedodržováním lidských práv na různých místech zeměkoule, ale nemohu přijmout humanrightismus jako aktivistickou ideologii narušující lidskou svobodu“ (Klaus, 2006: 238). Všechny tyto –ismy podle Klause jen představují náhradní ideologie za socialismus.

Havel myšlenku komunitarismu neodmítá. Varuje před situací, kdy by se snaha člověka omezila pouze na dosažení ekonomického zisku. S tím by pak následoval nezájem o dění ve státě, o politickou participaci, což by vedlo k spoléhání se na to, že stát bude mít monopol na ovlivňování veškerého dění a my se budeme spoléhat na to, že za nás vyřeší všechny problémy. Takové řešení je však podle Havla neefektivní, neboť jen my sami víme nejlépe, jaké jsou naše potřeby a zájmy. K neefektivnosti centrálního řízení Havel dodává: „Určité solidární společenské funkce má ze zákona stát, ba dalo by se říct, že tyto funkce jsou jedním z důvodů jeho existence. Jde o takové funkce, jako je například sociální péče, péče o zdraví, péče o vzdělání, péče o životní prostředí. Zaručuje-li stát plnění těchto solidárních funkcí, neznamená to ovšem, že je musí všechny sám a přímo vykonávat. Stát nebývá ani dobrým lékařem, ani dobrým učitelem“ (Havel, 1999).

Dalším rozdílem je u těchto dvou autorů možnost vyjadřování a participace občanů. Nejvýznamnějším způsobem, kterým se podle Klause občané mohou rozhodovat a ovlivnit tak společenské dění jsou volby. Jestliže Havel zdůrazňuje nutnost existence spolkového života naplněného mimo jiné i různými občanskými iniciativami, hnutími či sdruženími, právě takový způsob ovlivňování Klaus zásadně odmítá. V některých jeho projevech či článcích mluví o hrozbách občanského aktivismu. Vyjádření názoru takovým spontánním způsobem pro něj představuje nebezpečí pro demokracii, neboť takové skupiny s vidinou svých vlastních skrytých zájmů ovlivňují také prostřednictvím médií masu lidí, jenž následovně pořádají demonstrace, stávky, sepisují petice atd.

Podle Havla i podle Klause se má vztah občana a státu vyznačovat větším stupněm autonomie. Klaus vyzdvihuje svobodného jedince: „Úctu k člověku – jako neopakovatelnému svobodnému jedinci, jehož práva a svobody mají být státní mocí a byrokracií omezovány v míře co nejmenší – považují za rozhodující prvek rozumného společenského uspořádání“ (Klaus, 2006: 49).

Rozdíl v Havlově a Klausově pojetí vztahu občana a státu však spočívá v tom, že Klaus klade důraz na člověka, který racionálně naplňuje své potřeby. Havel naopak vyzdvihuje takového člověka, který je součástí určité komunity a aktivně se podílí na správě věcí veřejných. Takové podílení se na správě věcí veřejných je mu umožněno díky požadavku na větší prostor samosprávě a její decentralizaci a tedy přiblížení se občanovi. To ho motivuje nejen k zájmu o věci veřejné, ale i k aktivnímu zapojení do jejich správy. Výsledkem je pak situace, kdy role státu je značně oslabena a to v rozhodování o věcech, o kterých je možné rozhodovat na nižších úrovních, jelikož o takových věcech – o reálných potřebách, zájmech a o cestách k jejich naplnění ví stát podstatně méně než samotný občan.

Havlovo pojetí je tedy postaveno na širokém vymezení občanské společnosti, kde je zdůrazňována aktivní participace občana na veřejném dění. Prostředků k této participaci je mnoho, uveďme zde např. zapojení se do spravování věcí veřejných prostřednictvím nestátních neziskových organizací, jejichž hlavním cílem je zaprvé ovlivňovat prostředí politické a tedy i samotné politické strany a zadruhé jednat tak, aby byly zdrojem hodnot, energie a myšlenek pro vyspělou občanskou společnost a tedy i stát.

Základem Klausova pojetí společnosti je naopak trh. Provázanost lidských vztahů v tržním prostředí je zajištěna díky existenci permanentní soutěživosti. Ta se neprojevuje pouze v ekonomickém prostředí, ale také v tom politickém. Podílení se na správě věcí veřejných je občanovi umožněno prostřednictvím politických stran, které mají jako jediné

legitimitu k ovlivňování dění ve státě. V prvním roce prezidentství v jednom ze svých projevů Klaus prohlásil: „Zapomeňme na naše neproduktivní spory o občanskou společnost, vedené jako souboj pro či proti zastupitelské demokracii. Shodněme se na tom, že tímto slovním obratem myslíme tvůrčí soužití aktivních a sebevědomých občanů, pohybujících se v takovém právním rámci, který zaručuje dostatečný prostor pro aktivitu státu i nestátních organizací“ (Klaus, 2004: 27).

Na které teoretiky politické filosofie naši dva prezidenti navazují? Havla jak jsem již zmínila, řadí Karel Muller mezi maximalisty, tedy ty, jenž vnímají občanskou společnost zjednodušeně řečeno jako společnost minus stát. Občanská společnost je pro ně tedy nevládní sférou, která je oddělena od státu. Toto vymezení je však příliš zjednodušující a Havel může být řazen jak mezi generalisty – kdy pokládá politickou autoritu za součást občanské společnosti, tak mezi minimalisty, kteří oddělují občanskou společnost od sféry ekonomiky a politiky (před rokem 1989). Klause bych zařadila mezi ekonomické redukcionisty, kteří kladou primární důraz na trh. Pro Havla je důležitou podmínkou existence vyvážené občanské společnosti občanská angažovanost a to prostřednictvím různých forem spolčování, zde je tedy možné pozorovat návaznost na nutnou existenci různých forem sdružování např. u Tocquevilla. Na tohoto autora navazuje Havel také kladením důrazu na decentralizaci moci. V dnešní individualizované společnosti, kdy každý pečuje především o vlastní blaho, je nutné rozvíjet různé formy občanského spolčování, jen tak dosáhneme zvýšení zájmu občanů o věci veřejné.

Havel klade důraz na nezastupitelnou roli veřejnosti, v jejímž rámci se v podobě veřejného mínění vytvářejí racionální názory, které mají být vodítkem pro politickou moc“ (Pehe, 2004). A také prostředkem k její kontrole. Veřejnost tedy představuje prostor pro společenskou shodu, která je založena na racionálních řešeních vznikajících postupně a to za pomoci strukturovaného diskursu v rámci občanské veřejnosti a demokratické politiky. Na tuto myšlenku navazuje také Masaryk a později Havel. Klaus ale veřejné mínění v takovém pojetí odmítá, vidí jej spíše jako určitého nechtěného ovlivňovatele veřejnosti.

V návaznosti na střeoevropské pojetí občanské společnosti, jenž je úzce spojeno s opozicí komunistického režimu, nemusím zdůrazňovat, že jedním z nejvýznamnějších autorů takto pojímané občanské společnosti je právě Havel. Zdůrazňuje znovu potřebu sdružování se za dosažením zvýšeného zájmu občanů o správu věcí, které se jich bezprostředně týkají. Důležitá je osobní odpovědnost jedince a skupin za ostatní a to nejen v přítomnosti, ale i v dlouhodobějším horizontu. V českém prostředí je Havel v určitém

ohledu pokračovatelem Masaryka, který kladl důraz na morální dimenzi politiky. Havel ale není tím, kdo by takové myšlenky jen hlásal, jak to o něm někteří jeho kritici tvrdí. Je právě tím aktivním občanem, po kterém sám volá. O tom svědčí např. fakt, že je spoluzakladatelem několika NNO: Vize 97, Nadace Olgy a Václava Havlových, Fórum 2000.

Klaus se často ve svých esejích, projevech a článcích odvolává na teorii F. A. Hayeka, v jeho poslední knize Rok třetí je jeden z výroků, který ilustruje, jak je Hayek pro Klause důležitým autorem.: „Pokládám za samozřejmé, že čtenáři znají mírně provokativní (protože nemilosrdně zobecňující), ale velmi vlivný a významný, 56 let starý článek Intelektuálové a socialismus“. Zajisté vědí i to, že jej napsal F.A. von Hayek v poněkud zmatené a výrazně prosocialistické době po druhé světové válce, kdy převládala víra v sociální inženýrství a ekonomické plánování a hluboká nedůvěra v tržní ekonomiku“ (Klaus, 2006: 245). V tomto citátu se Klaus ztotožňuje s myšlenkou, že intelektuálové se vyžívají v šíření myšlenky „originálních myslitelů obyčejným lidem, které nepovažují za sobě rovné (Klaus, 2006).

Na Hayeka navazuje v pojetí tržního státu a odmítavým postojem ke státu sociálnímu, také se s Hayekem shoduje v teorii spontánního řádu společnosti. Podle této teorie není společnost racionálně konstruovaná, ale vzniká postupným přijímáním společenských pravidel.

Václav Klaus zaujímá odmítavý postoj k myšlence komunitarismu. Je stoupencem proceduální demokracie a to např. v tom bodě, kdy dává do popředí svobodu jedince, která nemůže být zajištěna vládou zákona (Klaus 2004: 71). Tento proud staví svou teorii na etické neutralitě státu a „pojmy práva i spravedlnosti konstruuje abstraktně z autonomního postavení svobodných jedinců“ (Pehe, 2004). Podstatným bodem je u zastánců komunitarismu sdílení společného dobra (Taylor). Pehe ale také poukazuje na druhou stránku komunitarismu, ke které se Klaus blíží svými názory na národní společenství, kde jsou společné národní zájmy dány, aniž by byla předem nutná jejich definice. Zastánci komunitarismu tak oslavují společenství, uvnitř kterých vznikají společné ideály – národy či etnické komunity.

Literatura

- Benda Václav (1990). „Paralelní polis“ in Vilém Prečan (ed.). Charta 77 1977-1989. Od morální k demokratické revoluci. Scheinfeld-Schwarzenberg: Čs. středisko nezávislé literatury, ss. 43-51.
- Čermák Miloš, Sotona Jan (1997): Klaus je mrtev, ať žije Klaus. Praha: Duel.
- Cabada Ladislav, Šanc David (2005): Český stranický systém ve 20. století. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o.
- Dohnalová Marie (2004): Antropologie občanské společnosti. Brno: Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Dohnalová M., Malina J. a Müller K.(2003): Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. Brno: Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Habermas Jürgen (2000): Strukturální přeměna veřejnosti. Praha: Filosofía.
- Havel Václav [1984] (1990). „Politika a svědomí“ in Václav Havel. Do různých stran. Uspořádal Vilém Prečan. Praha: Lidové noviny, ss. 41-59.
- Havel Václav (1990): Moc bezmocných. In O lidskou identitu. Praha.
- Havel Václav (1960): Politika a svědomí, Sborník. Do různých stran, Lidové noviny. Praha
- Havel, Václav (1990): Do různých stran, Lidové noviny
- Havel Václav (2003): Václav Havel 1999-2003. Praha: Paseka.
- Havel Václav (2006): Prosím stručně. Praha: Gallery
- Havelka Miloš(1998). „Nepolitická politika: kontexty a tradice“, Sociologický časopis 34 (4): 455-66.
- Keane John (1999): Václav Havel. Politická tragédie v šesti dějstvích. Praha.
- Keller Jan (2005): Dějiny klasické sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Klaus Václav (2004): Rok první. Praha: Knižní klub.
- Klaus Václav (2005): Rok druhý. Praha: Knižní klub.
- Klaus Václav (1999): Země, kde se již dva roky nevládne. Praha: CEP.
- Klaus Václav (1998): Tak pravil Václav Klaus. Praha: Votobia.
- Klaus Václav (2001): Parovinu. Praha: Rabitt & Rabitt.
- Kolektiv (2002): Občanský sektor. Moravská expedice.
- Michnik Adam(1987). „A New Evolutionism“ in Adam Michnik. Letters from Prison and Other Essays. Berkeley: University of California Press, ss. 135-148.
- Mitrofanov Alexandr, Kakáčová Markéta (2002): Politika pod pokličkou. Brno:

Nakladatelství Doplněk.

Muller Karel, jr. (2003): Češi a občanská společnost. Praha: Triton.

Nekvapil Václav V. (2003): Impuls pro občanskou společnost. Praha: Nové směry.

Novák Miroslav, Lebeda Tomáš (2004): Volební a stranické systémy. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o.

Malíř Jiří, Marek Pavel (2005): Politické strany. Brno: Doplněk.

Otáhal Milan (1998). „O nepolitické politice“, Sociologický časopis 34 (4): 467-76.

Pečinka Bohumil (2003): Cesta na hrad. Praha: Formát.

Pithart Petr, Klusáková Jana (1992): Nadoraz. Praha: Primus.

Pšeja Pavel (2005): Stranický systém České republiky. Praha: CKD.

Rousseau Jean Jacques (2002): O společenské smlouvě. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Sandel M. (1982): Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge: Cambridge University Press.

Šamalík František (1995): Občanská společnost v moderním státě. Brno: Nakladatelství Doplněk.

Internetové odkazy:

Filozofické teorie: <<http://www.phil.muni.cz/fil/texty/dst/4.html>>

<<http://www.phil.muni.cz/fil/texty/dst/7.html>>

Poslání Fóra 2000: <<http://www.forum2000.cz/czech/about/index.php>>

Poslání Nadačního fondu manželů Livie a Václava Klausových:

<http://www.nadacnifond_klausovych.cz/o-nadacnim-fondu>

Klaus, 1994: Snahy o hledání třetí cesty nekončí:

<http://www.rozhlas.cz/cro6/listy/_zprava/45259>

Havel, 1997: Rudolfínský projev:

<<http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=3&id=1&kat=1&from=126>>

Klaus, 1997: Reakce na Rudolfínský projev:

<<http://www.bbc.co.uk/czech/interview/pithart5.htm>>

Havel, 1999: o významu impulsu <<http://archiv.radio.cz/news/CZ/1999/03.08.html>>

<http://www.darius.cz/ag_nikola/cl_havel_2.html>

Děkujeme, odejděte! <<http://www.blisty.cz/files/isarc/9912/19991207f.html>>
Vepřín v letech u Písku <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/20560>>
Havel, 2004: <<http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=4&id=5>>

Přílohy

Novoroční projev Havel 94

Rudolfínský projev

Impuls 99

Děkujeme, odejděte!

ČT - věc veřejná

Novoroční projev prezidenta republiky Václava Havla

Praha, 1. ledna 1994

Milí spoluobčané,

když vstupovala před rokem do života samostatná Česká republika, pro většinu z nás to byl spíš důvod k zamyšlení než k oslavám. Ptali jsme se sami sebe: co pro nás všechny - Čechy i Slováky - bude znamenat toto rozdělení našeho dosavadního domova? Co to bude znamenat pro střední Evropu? Máme to chápat jako úspěch našich reprezentací, nebo jako prohru v zápase o společný stát?

Myslím, že první rok naší nové státní existence rozptýlil větší část loňských obav. Naše republiky se nezhroutily a střední Evropou naše rozdělení neotřásl. Česká společnost přijala tuto změnu věcně a s pochopením, nepropadla malomyslnosti či poraženectví, na Slováky nezanevřela a bez dlouhého váhání přiložila ruku k dílu, aby pokračovala v tvorbě nových poměrů v rozměrech českého státu. Zranění, které mnohým z nás způsobilo rozdělení Československa, jsme záhy pochopili jako daň, kterou platíme za svou polistopadovou svobodu.

Co toto rozdělení bude skutečně historicky znamenat a co přinese, záleží zase především na nás samotných. Smyslem evropského sjednocování je tvorba nového typu soužití a spolupráce všech jejích světybných součástí. Fakt, že se tohoto sjednocování účastníme jako dva suverénní státy, spojované bohatstvím česko-slovenské vzájemnosti, bychom tudíž měli přijmout prostě jako nově a jinak založenou výzvu k naplňování tohoto evropského cíle. Podaří-li se nám to, bude to znamenat, že jsme v této dějinné zkoušce úspěšně obstáli.

Předpoklady k tomu máme. Nejdůležitějším z nich je, že Česká republika dokázala ihned po svém vzniku navázat na vše dobré z dávnějšího i čerstvého československého odkazu. Jasně jsme se přihlásili k humanistické a demokratické tradici naší novodobé historie, což jsme symbolicky vyjádřili i převzetím československého státního svátku, a bez přerušení jsme pokračovali ve velkém transformačním díle zahájeném po listopadu 1989.

Děk tomu všemu dokázal náš parlament včas přijmout novou demokratickou ústavu, jakož i bezpočet dalších zákonů, pokračujících v zásadní přestavbě celého našeho právního řádu. Nový ústavní systém začal být naplňován a uváděn v život: brzy byl zvolen prezident a zřízen Ústavní soud a letos má být tento proces dovršen volbou Senátu. Naše vláda se těší trvalé podpoře parlamentu i většiny občanů. Česká republika, samozřejmě i díky spořádanému způsobu rozdělení Československa, byla v krátké době plně uznána mezinárodním společenstvím, ve své zahraniční politice se záhy postavila na vlastní nohy a způsobem přiměřeným nové situaci tvořivě navázala na iniciativní zahraniční politiku polistopadového Československa.

Nejzřetelnějším úspěchem České republiky nepochybně je, že dokázala udržet tempo hospodářské transformace, neuchýlit se od její koncepce a prokázat, že postup, který byl po prvních diskusích přijat, byl správný. Jak je obecně známo, všechny hlavní makroekonomické údaje jsou dnes příznivé, základní instituce a vztahy tržní ekonomiky začínají působit, dobře pokračuje i privatizace: letos proběhne její druhá vlna, po které bude mít už naprostá většina podniků své nové konkrétní vlastníky. Kdy a jak rychle začne opět růst výroba, nezáleží proto už jen na hospodářské politice vlády, ale především na tvořivosti podnikatelské sféry. Celkově lze říct, že většina základních systémových změn v našem hospodářství je provedena, a jeho transformaci je proto dnes už možno považovat za nezvratnou.

Vážení přátelé,

vím dobře o všem těžkém a mnohdy i bolestivém, co ve vašem všedním životě způsobují velké změny, které dnes probíhají ve všech oblastech našeho života. Vím dobře o vašem strachu z rostoucí kriminality, vím o problémech, které mnohým z vás, zvláště těm starším, způsobuje přestavba sociální a zdravotní péče, vím o rizicích, s nimiž je spojeno vaše podnikání. O to víc si vážím toho, že většina z vás chápe dobrý smysl těchto změn, a trpělivostí, s níž se vyrovnáváte se všemi jejich tíživými průvodními jevy. A vždy znovu obdivuji odvahu, s níž tolik z vás naplňuje nové poměry tvořivou prací.

Rychlost a všechny dosavadní dobré výsledky naší společenské transformace proto nechápu jen jako úspěch vlády a parlamentu, ale především jako úspěch vás všech, občanů České republiky.

Zajisté ode mne neočekáváte, že tu budu dnes podrobně probírat resort po resortu, mapovat situaci každého z nich a popisovat jeho úspěchy i nedostatky. Spíš a právem asi očekáváte několik poznámek k tomu, co nás v tomto roce čeká.

Myslím, že společným jmenovatelem několika důležitých úkolů, jimiž bychom se měli teď zabývat, je tvorba skutečné, to znamená vskutku otevřené a vrstevnaté občanské společnosti.

Velkokoryse odstátňování, které probíhá v našem hospodářství, musí podle mého názoru rychle nalézt svůj protějšek i ve sféře občanského a veřejného života. Důvěru v jedince jako skutečného tvůrce hospodářské prosperity bychom měli vskutku clevědomě a daleko nebojácněji než dosud rozšiřovat i o důvěru v jedince jako občana, schopného přebírat svůj díl spoluodpovědnosti za věci celku.

Jsou samozřejmě úkoly, které může a musí plnit jen stát, má-li mít vůbec smysl. Možná je takových úkolů dokonce víc, než si naše vláda dnes připouští. Ale zároveň je mnoho jiných úkolů, které by mohli a měli v daleko větším rozsahu plnit občané sami a které mohou plnit dokonce lépe než stát. Jeho centrální rozum - i kdyby byl sebeosvěceniější - nemůže totiž trvale nahradit pluralitní bohatství myšlenek, poznatků, zkušeností a nápadů jednotlivých lidí a jejich nejrůznějších přirozeně vznikajících společenství.

Život je ze samé své podstaty nekonečně barevný a různotvárný, vždy znovu nás něčím překvapuje, vždy znovu vytváří nekonečně bohaté a trvale se proměňující tkanivo společenských vztahů, zájmů a aktivit, které prostě nelze z jednoho místa předvídat, natož plánovat či regulovat. Snažit se o to by znamenalo život jen dusit a riskovat tím konfrontaci s ním. Čím mnohotvárnější je občanská společnost, tím lépe odpovídá samé podstatě lidského života, tím lépe dovoluje všem dobrým rozměrům lidské bytosti, aby se projevil, a tím bohatší život posléze umožňuje.

Demokracie je systém založený na důvěře v lidskou odpovědnost, kterou by měl probouzet a kultivovat. Demokracie a občanská společnost jsou tedy jen dvě strany téže mince. Ostatně nevidím v dnešní době, kdy je sama naše planetární civilizace ohrožena lidskou neodpovědností, jinou cestu k její záchraně, než obecné probouzení a pěstování odpovědnosti člověka za věci tohoto světa.

Rozvoj občanské společnosti záleží samozřejmě především na samotných občanech. Ale zdaleka ne jenom na nich. Co může v tomto směru udělat stát? Z mnoha možných příkladů uvedu aspoň dva, které se mi zdají v této chvíli obzvlášť aktuální.

Hodně se dnes mluví o reformě veřejné správy. Myslím, že náš stát tu stojí před typickou výzvou této doby, výzvou, která má hlubší smysl, než by se na první pohled mohlo zdát. Odvází-li se včas a vskutku koncepčně decentralizovat sám sebe, snést různé typy svého rozhodování vždy na ten nejnižší stupeň, který je ještě schopen je účinně převzít, a dát větší prostor samosprávě - a to i na vyšší než jen obecní rovině -, pak tím může k tvorbě skutečné občanské společnosti významně přispět. Vždyť bezpočet věcí, které se dnes řeší na ministerstvech, by mohli lidé daleko pružněji a s lepší znalostí všech konkrétních souvislostí řešit na úrovni krajů či přirozených regionů, mnoho věcí, jimiž se dnes zabývají okresy, by mohlo být rychleji a účinněji vyřizováno obcemi, a ještě směřující decentralizace v přerozdělování by jen přispěla k tomu, aby toto přerozdělování vskutku citlivě reagovalo na mnohotvárné a z centra těžko dohlédnutelné potřeby života. Dobře založená samospráva - jako jeden z nástrojů občanské spoluodpovědnosti za věci veřejné - není pro ústřední moc komplikací, ale naopak ulehčením, vyvazujícím ji z vnučené hry na vševědoudčnost.

Jinou oblastí, v níž by měla být významně posílena občanská účast na veřejném životě, je rozsáhlá vrstva toho, co není sice většinou privátní, co by ale zároveň nemělo být státní, co není zaměřeno k zisku, ale co je zároveň pro společnost životně důležité. Mluvíme o velké oblasti neziskových či veřejněprávních organizací. Stovky škol, zdravotnických zařízení, kulturních institucí, fondů i nadací čeká na zákon či zákony, které by v nových podmínkách upravily jasně jejich postavení, vymezily jejich vztah k jejich zakladatelům, určily způsoby, jimiž mohou získávat prostředky ke své činnosti, jakož i pravidla jejich hospodaření, a ovšem i jeho veřejné kontroly. Rozkvět tohoto sektoru je dalším z neodmyslitelných součástí vyzrálé občanské společnosti. Ba víc: je to přímo ukazatel její vyzrálosti.

Skutečná pluralita této oblasti závisí pochopitelně opět na pluralitě zdrojů, z nichž je živa. Stát by neměl být založen na představě, že on sám a jediný ví nejlépe, co společnost potřebuje, a že jedině on by tedy měl z centrálně vybíraných daní financovat tuto oblast. Centrální financování vede zákonitě i k centrálnímu řízení. I zde je třeba důvěřovat víc občanům a umožnit jim přebírat větší odpovědnost. Nejde nic jiného, než promyšleně delegovat část přerozdělovacích funkcí státu na jiné subjekty. Riziko, že se nebudou chovat vždy tak účelně jako stát, tu samozřejmě je. Je však mnohonásobně vyváжено faktem, že jedině velmi členitá struktura mnoha nezávislých zdrojů může živě zachycovat všechny rozmanité se proměňující potřeby veřejného života a vnášet do něj skutečnou pluralitu a konkurenci. Ale nejde jen o to. Ještě podstatnější je, že rozšíření možností, o nichž tu mluvíme, prohloubí ve společnosti i občanskou solidaritu, zájem o veřejné věci, zážitek účasti na nich, pocit odpovědnosti za celek, a tím nepřímo i dobrý vztah k vlastní zemi.

Vážení přátelé,

věřím, že chápete, o co mi jde. Není to ostatně nijak složité. Nebude-li prostě naše odvážná ekonomická reforma provázena dlouhodobou, cílevědomou a vytrvalou péčí o dobrý rozvoj všech rovin občanské společnosti, náš život se záhy stane jednorozměrným, bude pustnout, omezí se na pouhou honbu za ziskem, provázenou apatickým vztahem k veřejným zájmům a opětovným spoléháním na stát jako toho, kdo všechno zařídí za nás. Moderní demokratický stát se nemůže skládat - zjednodušeně řečeno - jen ze státní správy, politických stran a soukromých podniků. Musí otevírat občanům pestrý vějíř možností, jak se angažovat nejen soukromě, ale i veřejně, jak rozvíjet nejrůznější typy občanského soužití, solidarity a účasti. Ve vrstevnaté občanské společnosti hrají svou nezastupitelnou roli samozřejmě nejen samosprávné orgány a neziskové organizace, ale i církve, odbory, nejrůznější občanská sdružení, spolky a kluby, přičemž to všechno dohromady vytváří teprve životadárné prostředí pro život politický a jeho hlavní údy, to jest politické strany. Skutečná občanská společnost je navíc tou nejlepší pojišťkou proti různým druhům společenského napětí nebo politickým a sociálním otřesům: umožňuje totiž, aby se různé problémy řešily ihned a tam, kde vznikají, nehnisaly kdesi pod kůží společnosti a nakonec nepřerůstaly zbytečně do rozměrů, v nichž by mohly nebezpečně zasahovat život celospolečenský.

Často dnes slyšíme slovo "standardní": budujeme standardní tržní ekonomiku, standardní politický systém i standardní politické strany, přijímáme standardní zákony, normy i principy, sledujeme standardní reklamy.

Nic proti tomu, znamená-li standardnost, že je něco osvědčené a dobré. Měli bychom si však dávat pozor na to, abychom nezačali vyznávat standardnost jako takovou, standardnost o sobě, a abychom posléze nepropadli bludu, že všechno standardní, to znamená obvyklé, je automaticky i dobré. Jsou věci, které ze samé své povahy nemohou být standardní a které standardizovat by neznamenal nic jiného, než je prostě zplošťovat či neodpustitelně zestejnovat. Vždyť život sám je úkazem bytostně nestandardním a já bych se děsil světa, který by na mně žádal, abych měl standardní ženu, standardní úsměv či standardní duši, nebo abych byl standardním spisovatelem či prezidentem. Ano, volám po standardní občanské společnosti. Ale co to znamená? Nic méně a nic víc, než úctu ke všemu nestandardnímu, jedinečnému, osobitému, neobvyklému, nebo dokonce tak či onak provokujícímu. Znamená to prostě úctu k životu a jeho tajemství, důvěru v lidského ducha a příležitost pro všechny nestandardní bytosti, kterým činí radost dělat občas i něco, co činí radost jiným.

Řeč o občanské společnosti je ovšem řečí o charakteru státu. Domnívám se, že český národ - tak jako jiné vyspělé evropské národy - už vyrostl z plenek svého novodobého národního probuzení a dozrál k poznání, že jeho češství nemůže být jediným či hlavním smyslem jeho existence a že jeho stát musí být něčím trochu jiným a trochu víc, než pouhým vyvrcholením jeho národního bytí. K svému národu se přirozeně hlásíme, hlásíme se k jeho dějinám, jeho tradicím, jeho kultuře i jeho dobrým zvykům, máme rádi svou řeč, krajinu i města,

kteřé obýváme, duchovní klima své země. Stejně se ale hlásíme i k jiným rovinám své příslušnosti: ke své rodině, své církvi, své obci, svému povolání či podniku, svému spolku či politické straně, k společenství těch, s nimiž sdílíme společný názor na svět. Myslím, že většina z nás dnes už chápe, že žádná z těchto našich příslušností, byť by k tomu byla na rozdíl od jiných disponována sebedeje, nemůže být povýšena nad jiné a proměněna v jakýsi určující smysl státní existence. Kam až vede idea etnický čistého státu, poznala Evropa za druhé světové války a v jiné podobě to dnes s bezmocnou hrůzou sleduje v bývalé Jugoslávii. Kam až vede idea státu ideologicky třídního jsme dostatečně poznali v éře komunismu. V co až může ústít idea státu přísně religiózního, vidíme dnes v projevech fundamentalismu, prodírajícího se k moci v některých islámských zemích. Ideologie, která zakládá stát jen a jen na tom, čím se jedni liší od jiných, a tedy na tom, co lidi rozděluje, vždycky vede k násilí.

Jedinou alternativou programově nacionálního státu, jak ho v různých podobách Evropa v posledních staletích vytvářela, je dnes stát založený na občanském principu jako na principu, který lidi spojuje a nikoli rozděluje, aniž tím samozřejmě potlačuje kteroukoli z jejich příslušností. Je tomu dokonce naopak: jde o jediný princip, který umožňuje, aby lidé svobodně a v míru s ostatními naplňovali všechny typy své příslušnosti. Vpravdě občanský stát, opřený o demokratický zákon, je založen na porozumění jiným, nikoli na odporu k nim.

Budovat stát na občanském principu nelze ovšem jinak, než budováním skutečné občanské společnosti. Myslím, že tato cesta by měla být i cestou České republiky. Není to cesta ke ztrátě národní či jakékoli jiné identity, ale naopak cesta k jejich pokojnému rozvoji.

Evropa byla politickou realitou dávno před tím, než se v ní zformovaly národy v moderním slova smyslu. Její vnitřní pořádek vyplýval přitom vždycky z určitého systému mocenské rovnováhy. Tato rovnováha byla Evropě většinou vnucena těmi mocnějšími a dopláceli na ni ti méně mocní. Jednotlivé části Evropy si nikdy prostě nežíly jen tak samy pro sebe, zcela nezávisle na ostatních.

V dnešní době se Evropa pokouší dát sama sobě historicky nový druh pořádku, kterému se říká její sjednocování. Nejde o to, aby se všechny její národy, etnika, kultury či regiony rozplynuly v nějakém amorfním panevropském moři, nejde ani o to, aby vznikl jakýsi monstrózní nadstát. Jde o to, aby se vytvářel prostor těsné a rovnoprávné spolupráce nejrůznějších svébytných součástí Evropy. Jde tedy o budování Evropy, v níž by už nikdo mocný nemohl utiskovat kohokoli méně mocného, v níž by už nebylo možné řešit spory silou. Je to proces složitý a nepochybně bude provázen mnohými chybami. Je to však pokus úctyhodný.

Základním principem, který tuto integraci vůbec umožňuje, je ovšem opět princip občanský jako záruka, že národní nevráživost už nikdy nezvítězí nad normální občanskou spoluprací. Mnoho rozrůzněných občanských společností evropských demokratických států spoluvoří velkou občanskou společnost evropskou. Nevidím pro nás jinou a lepší možnost, než přijmout tohoto ducha občanské Evropy. Je to jediná alternativa, která nás může už natrvalo zbavit strachu z druhých.

Vztah občanů a politiků je v demokratických poměrech vždycky dvojsměrný: politika zrcadlí vůli a nálady občanů a počínání politiků zároveň ovlivňuje počínání občanů. Úkolem politické moci, které jde o občanskou společnost, není tedy jen vydávání příslušných zákonů, ale i starost o to, co se rozumí politickou kulturou. Konkrétně řečeno: chtějí-li politici probouzet v občanech jejich nejlepší síly a vlastnosti, jejich vůli sloužit celku a jejich odpovědnost za něj, pak by sami měli méně myslet na to, jak se který z nich prosadí a jak se mu podaří dloubnout do druhého, ale víc na společnou věc. Dobré politické klima je jednou z důležitých podmínek dobrého klimatu společenského.

Do našeho společenského klimatu by se totiž měl - po všech otřesech, které vyvolal šok z nově nabyté svobody - konečně zase vracet duch dobré vůle, tolerance, slušnosti, zájmu o druhé, víry v dobré lidské vlastnosti, úcty k životu, přirozené odpovědnosti, skromnosti a laskavého nadhledu. Čím lépe se to bude dařit, tím lépe se bude žít všem.

Vážení spoluobčané,

před čtyřmi lety jsem v tento den řekl, že naše země nevzkvétá. Co mohu říci dnes? Neodvážil bych se říct, že už vzkvétá. Rozhodně se ale nebojím říct, že na mnoha místech už začala rašit: výhonky něčeho nového, něčeho slibného, něčeho nadějeplného je možno vidět téměř všude. A pokaždé, když se setkám s lidmi, jejichž práce prozrazuje dobré podnikatelské nápady, solidaritu s trpícími, starost o naše kulturní dědictví či docela prostou úctu k přírodě, vzroste má víra v dobrou budoucnost této země.

Všem takovýmto lidem patří dík. Dík tím větší, oč větší jsou nesnáze, které musejí překonávat.

Vše nové a dobré, co začíná kolem nás klíčit, bychom měli pečlivě ošetřovat, denně zalévat, dobře střežit.

Přeji vám v novém roce spokojenost v životě soukromém, úspěchy v práci a životě veřejném, dobrou mysl, vlídné okolí a hlavně víru, že naše společné snažení má smysl.

Hezký nový rok!

Projev prezidenta republiky Václava Havla k oběma komorám Parlamentu České republiky

Dvořákova síň, Rudolfinum, 9. prosince 1997

Paní senátorky a páni senátoři,
paní poslankyně a páni poslanci,
vážená vládo,

s určitou mírou zjednodušení lze říct, že život naší společnosti - tak jako ostatně život jakékoli společnosti v jakýchkoli poměrech - má dvě tváře, byť samozřejmě jedna tak či onak prosvítá z té druhé.

První tvář tvoří to, čemu se lidé hlavně věnují: chodí do práce, která se jim více či méně daří, soukromě podnikají, žení se či se rozvádějí, plodí či neplodí děti, různě se sdružují, cestují do ciziny na dovolenou, čtou knihy nebo sledují televizi, a jsou-li mladší než většina z nás, navštěvují diskotéky. Myslím, že - navzdory všemu - je tento každodenní život nepoměrně lepší a pestřejší než v dobách, kdy se téměř nic nesmělo a skoro každý se bál říct nahlas, co si myslí.

Život naší společnosti však má i svou druhou tvář, která by se dala snad nazvat poměrem občanů k vlastnímu státu, ke společenskému systému, k atmosféře veřejného života, k politice. Zdá se mi, že je naší povinností zabývat se především touto druhou tvář, zkoumat, proč je dnes tak zachmuřená, a přemýšlet o tom, jak ji co nejdříve aspoň trochu rozjasnit.

Tato tvář má totiž opravdu velmi pochmurný výraz. Mnoho lidí - a potvrzují to koneckonců i průzkumy veřejného mínění - je obecnými společenskými poměry v naší zemi zneklidněno, zklamáno, nebo dokonce znechuceno; mnoho lidí si myslí, že - demokracie nedemokracie - opět jsou u moci lidé nedůvěryhodní, kterým jde víc o vlastní prospěch než o zájem obecný; mnoho lidí je přesvědčeno, že poctiví podnikatelé jsou na tom špatně, zatímco podvodní zbohatlíci mají zelenou; převládá přesvědčení, že se v této zemi vyplácí lhát i krást, že mnozí politici i státní úředníci jsou úplatní a že politické strany - ač všechny bez rozdílu krásně mluví o svých čestných úmyslech - jsou tajně manipulovány podezřelými finančními skupinami; mnoho lidí se diví, proč po osmi letech budování tržní ekonomiky je na tom naše hospodářství nevalně, takže vláda musí narychlo balit různé úsporné balíčky, proč se dusíme ve smogu, když se údajně tolik dává na ekologické účely, proč musí růst ceny všeho, včetně nájmu a energie, aniž přiměřeně k tomu rostou důchody či jiné sociální platby, proč se musíme bát chodit v noci centry našich měst, proč se nestaví téměř nic jiného než banky, hotely a vily pro bohaté, a tak dále a tak dále a tak dále. Stále víc lidí je zkrátka celkově znechuceno politikou, kterou činí pochopitelně a právem za tyto všechny nedobré věci odpovědnou, a my všichni, bez ohledu na to, že si nás svobodně zvolili, se jim stáváme podezřelí, ne-li přímo protivní.

Nebojte se, nepokusím se tu o nějakou obsáhlou sociologickou analýzu těchto varovných skutečností. Zmíním se pouze o jejich dvou příčinách či dvou souborech příčin.

První příčinu bych nazval "historickou": Jde o českou variantu úkazu, který v různé míře a podobě potkal všechny země, které se zbavily komunismu. Tento úkaz by se dal nazvat postkomunistickým marasmem. Že něco takového přijde, musel vědět každý soudný člověk. Málokdo z nás ale předvídal, jak hluboké, vážné a dlouhodobé to bude. S komunismem se totiž ze dne na den zhroutil a po desetiletí udržovaná struktura životních hodnot a s ní pochopitelně i způsob života z této struktury vyrůstající. Skončil "čas jistot", sice malých, tupých a veskrze pro společnost sebevražedných, ale přesto jistot, a byl náhle vystřídán časem svobody, která se mnohým musela zdát po předchozích zkušenostech bezbřehá, a tudíž ke všemu svádějící. S touto svobodou pochopitelně nastal i čas úplně nových nároků na individuální odpovědnost. Odpovědnost, která se mnohým zdá být k neunesení. Nejednou jsem tento zvláštní stav přirovnal k postvězeňské psychóze, kdy člověk zvyklý žít po léta v úzkém koridoru detailně vypracovaných pravidel se náhle ocitne na podivném prostranství svobody, které v něm nutně vyvolává pocit, že je na něm vše dovoleno, a které ho zároveň zavalí nesmírnou tíhou nutnosti od rána do večera činit jakási rozhodnutí a odpovídat za ně. Pevně věřím a doufám, že mladí lidé, kteří vyrůstali už po pádu komunismu, nejsou tímto strašným syndromem postkomunismu zasaženi, a těším se na dobu, kdy věci veřejné převezmou oni do svých rukou. Zatím je však ve svých rukách nemají a nám nezbyvá, než se znovu a znovu divit, jak dlouho trvá adaptace společnosti na nové a samozřejmě přirozenější podmínky života a jak hluboce totalitní éra zasáhla naše duše.

Bylo by ovšem velmi nepoctivé, kdybychom všechno sváděli - způsobem, který tak dobře znali marxisté - jen na jakési slepé historické zákonitosti. Neméně důležitou roli, ne-li v jistém smyslu ještě důležitější, hraje druhý soubor příčin, o němž bych se tu rád zmínil. Jde o to, co jsme si způsobili my sami. Říkám-li my, mám tím na mysli celou polistopadovou politickou reprezentaci, ale především politickou reprezentaci samostatné České republiky, tedy nás všechny, kteří máme vliv na osud naší země v posledních pěti letech. Záměrně přitom nerozlišuji a nechci rozlišovat jedny od druhých podle stupně odpovědnosti či zavinění, byť je jasné, že někdo za to může víc a někdo méně. Ale o to teď přece nejde. Oč jde, je aspoň telegraficky vlastní chyby pojmenovat.

Zdá se mi, že naší hlavní chybou byla pýcha. Díky tomu, že transformační procesy u nás od listopadu probíhaly víceméně kontinuálně a nebyly neblaze poznamenány velkými politickými změnami, byli jsme vsuktu v lecčems dál než jiní - anebo aspoň zprvu se zdálo, že tomu tak je. A to nám zřejmě přilís stouplu do hlavy. Chovali jsme se jako primusové, premianti či rozmazlení jedináčci, kteří mají právo se povyšovat nad jiné a všechny poučovat. Tato pýcha byla prazvláštním způsobem kombinována s jakýmsi maloměšťáckým provincionalismem či téměř zápecnictvím. Rozbili jsme například úzkou politickou spolupráci s našimi nejbližšími sousedy - mám na mysli to, co se nazývalo Visegrád - , protože jsme se cítili být lepší než oni. Dnes, kdy jsme společně s nimi vyzváni k tomu, abychom přistoupili k integračním evropským seskupením, a kdy jsou naopak oni v lecčems dál než my, musíme tuto spolupráci horko těžko obnovovat. Mnozí z nás se

posmívali všem, kteří hovořili o globální odpovědnosti, již nese v dnešním civilizačně propojeném světě každý, a tvrdili, že nám jako maličké zemi přísluší zabývat se jen našimi maličkými českými problémy. Dnes musíme horko těžko přesvědčovat vlastní občany o tom, že se nám jakýchkoli bezpečnostních záruk dostane jen tehdy, budeme-li sami připraveni nést svůj díl odpovědnosti za Evropu i za svět, a Severoatlantickou alianci o tom, že si to uvědomujeme. Byli jsme zemí fascinovanou svými makroekonomickými ukazateli, kterou nezajímalo, že tyto ukazatele dříve či později ukáží i to, co je za hranicemi makroekonomického či technokratického pojetí světa: totiž že jsou věci, jejichž váhu či význam sice žádný účetní nespočítá, ale které vytvářejí jediné myslitelné prostředí jakéhokoli ekonomického rozvoje: pravidla hry, právní stát, mravní řád, z něhož každý systém pravidel vyrůstá a bez něhož žádný nemůže fungovat, klima společenského soužití. Proklamovaný ideál úspěchu a zisku byl zesměšněn, protože jsme dopustili, aby tu vznikl stav, v němž se nejúspěšnějšími stávají ti nejmorálnější a největší zisk mají nepotrestatelní zloději. Pod hávem liberalismu bez přívlastků, pro něž bylo kdco zločinně levicové, se paradoxně skrývala marxistická poučka o základně a nadstavbě: morálka, slušnost, pokora před řádem přírody, solidarita, myšlenka na ty, kteří přijdou po nás, úcta k právu, kultura vztahů mezi lidmi - to všechno a mnoho podobných věcí bylo posláno do nadstavby jakožto lehce posmívané sféry takzvaného "koření života", aby se posléze ukázalo, že už není co kořenit: základna je protunelována. Je protunelována proto, že se nerozvíjela - ateisté mezi vámi mi prominou - v přísném klimatu božích příkázání. Opojení svou mocí a svými úspěchy a staronově okouzlení tím, jak skvělým nástupištem ke kariéře je politická strana, začali mnozí - v prostředí tak lehkovážně beroucím zákon - mhouřit oči nad tím či oním, až se domhouřili ke skandálům, problematizujícím sám náš největší důvod k pyše, totiž naši privatizaci. Člověk je tvor společenský, potřebuje se nejrůznějším způsobem sdružovat a podílet se, byť jen ve svém mikrosvětě, na správě veřejných věcí a péči o obecný prospěch. I na to se jaksi zapomnělo: řekl se "občan a stát", díky čemuž byl občan uvržen do beznadějně samoty, a aby mu tam nebylo smutno, a taky proto, že se to hodí, řekl se občas ještě slovo rodina. Jinak nic a pusto, takže nakonec jediné, co tu mezi občanem a státem zbylo, byla strana s velkým S. Přičemž nutné zlo samosprávy bylo vecpáno - nebo přesněji: bylo cpáno - rovněž do stranického chomoutu. Naštěstí se tam úplně vecpat nenechalo, díky čemuž to je dnes jedna z nejlépe fungujících složek státu. A stát jako takový? Prý má být malý, ale silný. Obávám se, že je tomu přesně naopak: je velký a slabý. Zřejmě proto, že jsme měli málo odvahy utkat se s jeho zděděnou podobou.

Dámy a pánové,

mohl bych pokračovat ještě dlouho, ale důvodem, proč jsem před vás dnes předstoupil, není posedlá potřeba lamentovat, masochisticky si rozdírat rány, dělat chytrého po bitvě a podporovat nakonec veskrze bludný dojem, že jsme všechno prohráli a ničeho nedosáhli. Předstoupil jsem před vás z jiného důvodu: abych se aspoň stručně zamyslel nad tím, co je před námi a co máme dělat, aby se i ta tvář našeho společného života, která je dnes právem tak zachmuřená, aspoň trochu projasnila.

Dovolíte-li, budu - jako pořádkumilovný člověk - své poznámky číslovat. Předem přitom ohlašuji, že jich bude deset.

1) Z toho, co jsem řekl úvodem, je snad zřejmé, který z četných úkolů, jež jsou před námi, vnímám jako nejdůležitější. Zdá se mi, že vláda - ať už bude tvořena kýmkoliv - stejně jako vy, senátoři a poslanci, stejně jako vůbec celá politická reprezentace naší země a vůbec všichni veřejně činní lidé by měli jasně říct našim spoluobčanům, že jakékoli dobré lidské soužití i jakákoli prosperita jsou myslitelné jen tehdy, budou-li panovat v různých oblastech života jasná, dobrá a všem srozumitelná pravidla a budou-li tato pravidla obecně respektována. Respekt k nim lze zajisté posílit rychlým a přísným trestáním jejich porušování, nicméně to je a vždycky bude jen posila takřikající pomocná. Hlavní je, aby tento respekt zdomácněl v lidských myslích do té míry, že pro každého bude ctí, plní-li zákon, a nikoli, že ho porušuje či obchází. Jinými slovy: bez všestranné kultivace mravního řádu, který jediný může být zdrojem respektu k pravidlům lidského soužití, a tím i tmelem našeho občanského společenství, nemáme šanci na klid, stabilitu, spokojenost a prosperitu. Dnes víc než kdykoli dosud jsem přesvědčen, že my všichni, kteří máme vliv na dění v této zemi, musíme tento princip přijmout za svůj a pokoušet se ho denně promítat do své politické práce. Úkolem občanů a médií je, aby bedlivě sledovali, zda to skutečně děláme, a pakliže zjistí, že nikoliv, aby využili všech možností, které nabízí demokratický politický systém, k tomu, aby nás vystřídalí někým lepším.

2) Duchem spravedlnosti a slušnosti, jak vyplývá z tohoto mravního řádu, musí být pak prodchnut celý systém technických pravidel upravujících naše soužití, tedy náš právní řád. V tom máte nezastupitelnou úlohu vy, členové našeho Parlamentu, kteří přijímáte zákony pro všechny občany závazné. Náš právní systém - mimo jiné proto, že v něm probíhá bezprecedentní transformace - je dnes nesmírně složitý a těžko průhledný. Málokdo ví, kolik zákonů vlastně platí, kolikrát byly novelizovány jako takové či jinými zákony a které obecně závazné právní předpisy na ně navazují. Stále užší výseky práva vyžadují vlastní experty a bez právníka či několika právních specialistů se dnes už mnozí z nás neobejdou. Jsem hluboce přesvědčen, že čím přehlednější, průhlednější a občanům srozumitelnější bude náš právní systém, tím větší bude naděje, že bude respektován. Přimlouvám se proto, abyste mimo průběžného přijímání nových zákonů či jejich novel věnovali zvýšenou pozornost i celkovému vnášení pořádku do našeho právního systému a jeho postupnému zjednodušování a zpřehledňování.

3) Nervovou síť státu je systém samosprávy a státní správy. Považuji za velký a zásadní úkol nadcházející doby urychleně začít s reformou tohoto systému. Naše země velmi utrpěla tím, že tato reforma byla tolik let odkládána. První zákon, který k ní otevírá cestu, totiž ústavní zákon o krajích, jste přijali teprve v nedávných dnech. Ted' bude nutné přijmout celou sérii dalších zákonů, na tento ústavní zákon navazujících, jakož i zákon o státní službě, který nám podle mne začíná až katastrofálně chybět. Proč je reforma celé veřejné správy tak nutná? Z mnoha různých důvodů, které nebyly, obávám se, nikdy naší veřejnosti dost jasně a srozumitelně vysvětleny. Za důležité proto považuji nejen přijmout v dohledné době příslušné zákony a udělat vše, co z nich bude vyplývat, ale zahájit vysvětlovací kampaň, která ozřejmí občanům, proč je důležité, aby mnohé kompetence státu přešly do rukou samosprávy, proč je důležité, aby o některých základních věcech překračujících svým významem rámec obce či okresu rozhodovalo krajské zastupitelstvo, a proč by leccjaké instituce, dosud spravované pražskými ministerskými úředníky, měly být spravovány kraji. Považuji za absurdní, že budujeme tržní

ekonomiku, ale zároveň mnohým z nás nevádí, že celé velké oblasti společenského života, jako například právě státní správa, nesou jednoznačná mateřská znamení komunistického způsobu vládnutí nad občany, včetně jejich vysokého stupně politizace. Není pravda, že po reformě veřejné správy bude víc úředníků a víc úřadů. Jestli to někdo trestuhodně nezkaží, mělo by tomu být právě naopak.

4) Evropa má dnes před sebou šanci, kterou neměla po celou dobu své dlouhé a bohaté historie. Totiž šanci, že její vnitřní uspořádání jakožto politické entity, která vždycky celistvou a svým způsobem nedělitelnou entitou byla, nebude vyplývat z diktátu velkých a mocných či z jejich domluvy za zády ostatních, ale že bude založeno na vskutku rovnoprávné a svobodné spolupráci všech, spolupráci vyrůstající ze společně sdílených demokratických hodnot. Je správné, že páteří české zahraniční politiky je orientace na evropské integrované struktury. Jako malá země v samotném centru Evropy, která vždycky byla křižovatkou nejrůznějších geopolitických zájmů, máme poprvé naději, že budeme v evropském politickém prostředí opravdu pevně a bezpečně zakotveni. Touto naší kotvou bude především naše budoucí členství v Evropské unii, ale v nemění se i naše budoucí členství v Severoatlantické alianci. Mírovou a spolupracující Evropu si totiž nelze představit bez určitého systému její kolektivní obrany a jedinou instituci, která je dnes schopna tuto obranu zprostředkovávat, je NATO. Rozšiřování této aliance spojené samozřejmě i s její transformací je proto přímo existenční podmínkou úspěšné politické integrace Evropy. Nepochybuji o tom, že rozhodující část české politické reprezentace si tyto věci dobře uvědomuje a ví, že to je právě ona, která má historickou čest, že může svými kroky zajišťovat klidný a spokojený život mnoha generací, které přijdou po ní. O to smutnější je, že jsme dodnes zřejmě nedokázali tyto věci vysvětlit dost přesvědčivě našim spoluobčanům. Možná to byla opět ta nešťastná orientace na pouhou ekonomiku, která zatlačila do pozadí tak zásadní témata, jakým je bezpečnost státu, tedy něco, bez čeho nemůže žádná ekonomika vzkvétat, ba možná vůbec existovat. Velkým úkolem nejen české zahraniční politiky, respektive příslušného ministerstva, ale celé české politické reprezentace je nejen zintenzivnit všechny práce směřující k našemu přijetí do Evropské unie a do NATO, ale především jasně vyložit všem našim spoluobčanům historický smysl, který toto úsilí má. Česká republika existuje pět let a má naději, že během dalších pěti let bude už pevnou součástí integrované demokratické Evropy. Byla by nekonečná vina nás všech, kdybychom tuto naději promarnili. Nechceme-li ji ovšem promarnit, pak musíme - opět! - začít u svých duší. Mám tím na mysli nutnost vyhlásit nemilosrdný boj českému provincionalismu, izolacionismu a egoismu, všem iluzím o jakési lišácké neutralitě, své tradiční krátkozrakosti, jakož i všem typům českého šovinismu. Kdo v dnešní době odmítá vzít na sebe svůj díl odpovědnosti za osud svého kontinentu a světa jako celku, ten podepisuje ortel smrti nejen nad svým kontinentem a světem, ale především sám nad sebou.

5) Myslím, že nemusím na pozadí toho, co jsem právě řekl, zvlášť zdůrazňovat, jak důležité je upřít dnes svou pozornost k naší armádě. Všechny zákony týkající se naší bezpečnosti, obrany a vojenské služby, které je nejvyšší čas přijmout, nebudou nikdy v dobré podobě přijaty, nechá-li se všechno jeny na příslušném resortním ministru. Je to úkol pro nás všechny, pro celou politickou reprezentaci země. Totéž platí o restrukturalizaci armády, o její personální kultivaci, o jejím přezbrojení, o její hospodárnosti. A totéž platí samozřejmě o systematickém posilování autority naší armády ve společnosti. Víceméně totéž, co říkám o armádě, bych mohl říct o ostatních bezpečnostních nástrojích státu. Chceme-li, aby v naší zemi klesala kriminalita, pak nesmíme boj s ní delegovat pouze na policejního prezidenta nebo ministra vnitra. Je to věc nás všech. Nepochopíme-li to, nemáme právo se nazývat politiky.

6) Jak je tomu vlastně s naší ekonomikou? Proč máme najednou těžkosti právě my, kteří jsme se cítili být nebo kteří jsme skutečně byli příkladem pro ostatní v rychlosti ekonomické transformace? Proč naše ekonomika dnes roste pomaleji, než například ekonomika polská? Nesdílím názor některých z vás, že celá transformace byla špatně založena, špatně koncipována a špatně vedena. Spíš bych řekl, že naším problémem je pravý opak: tato transformace se zastavila v půli cesty, což je možná to nejhorší, co jí mohlo potkat. Kdeco je sice formálně privatizováno, ale co má vlastně jasného a konkrétního vlastníka, který by se plně věnoval zvyšování efektivity a dlouhodobým výhledům svého podniku? Není výjimkou, že navštívím podnik, jehož vedení mi nedokáže říct, komu dotýčný podnik vlastně patří, natož jak vydává svému vlastníkovému účet ze svého hospodaření. Jak je ale možno očekávat touženou restrukturalizaci podniků a celých odvětví, když je tak málo průhledných vlastníků a když tolik zástupců vlastníků chápe svůj úkol, poslání a závazek prostě jen jako příležitost převést svěřené peníze někam jinam a pak jít od toho? Velmi divná mi přitom připadá role, kterou často hrají naše banky: nepřímo vlastní podniky, které prodělávají, a čím víc prodělávají, tím víc jim půjčují. Malý podnikatel nezíská půl milionu na smysluplnou a konkrétní investici, zatímco jakýsi podivný pseudovelkopodnikatel získá klidně miliardový úvěr, aniž někdo pořádně prozkoumal, na co ho vlastně potřebuje. Právní rámec privatizace, jakož i kapitálového trhu, se začíná doladovat až dnes. Není to trochu pozdě? Museli jsme za rychlost své privatizace, rychlost jistě vítanou a dobrou, skutečně zaplatit nakradenými miliardami nebo spíš desítkami miliard? Bylo-li to nutné, necht' to někdo jasně řekne. Nebylo-li to nutné a byl-li to jen následek lajdáckých pravidel hry, pak si i to jasně přiznejme. Proč mohlo například Maďarsko zprivatizovat obdobnou část své ekonomiky, aniž se tam tak masivně tunelovalo? A jak je tomu se státními podíly na vlastnictví podniků? Existuje tu jasná koncepce, co je do té míry strategické či pro celý stát tak vitálně významné, že si stát u toho musí zachovat svůj díl vlastnictví, a co lze dál bez rozpaků privatizovat? A pokud taková koncepce existuje, proč se to, co je určeno ještě k privatizaci, neprivatizuje? Víme, jak špatnou pověst u nás měla slova jako "koncepce", "strategie" či "průmyslová politika". Do značné míry jsem to chápal: bylo přece třeba naučit podniky umění starat se o sebe a nespolehat na stát. Jen si nejsem jist, zda se to s tím kultem nekonceptčnosti a nestrategie trochu nepřehnal. Je totiž několik věcí, na které musí mít stát svůj názor a o nichž musí vědět, zda mu na nich záleží či nikoliv. Nemluvím v tomto okamžiku pouze o celé rozpočtové sféře či o sféře veřejných zájmů či statků, jako je zdravotnictví, školství, kultura a podobně. Mluvím přímo o hospodářství. Mluvím o takových oblastech, jako je například bytová výstavba a trh s byty, jako je doprava, energetika a vůbec infrastrukturní sítě, mluvím o tom, co je tak říkajíc podloží prosperující ekonomiky a prosperujícího státu. Nezdá se mi možné, aby právě v této sféře neměl stát svůj jasný názor, svou politiku a svou strategii. Máme ji však? Pokud ano, proč se o ní obecně víc neví? Pokud ji nemáme, proč na ní nepracujeme? Jinými slovy: je nejvyšší čas, aby naše ekonomická transformace nabrala nový dech a nový elán, aby konečně vstoupila do svého druhého dějství, aby politici provedli co nejdřív inventuru všeho nedodělaného a co nejdřív řekli občanům, jak to hodlají dodělat. Jsem přesvědčen, že čím jasnější a srozumitelnější slovo v tomto směru z našich úst zazní, tím spíš se občané dočasně smíří s tou či onou další nutnou obětí. Za daného stavu, vyznačujícího se jakýmsi zvláštním a téměř mnohoznačným mlčením, je věru nepravděpodobné, že se při prvním dalším útoku na jejich

standard, ať už bude mít podobu liberalizace cen nájemného či energií, nevzbouří skutečně, a ne jen tak na oko, jak tomu bylo většinou dosud.

7) Před dvěma lety přijala Poslanecká sněmovna dlouho chystaný a dlouho očekávaný zákon o obecně prospěšných společnostech. Kdekdo se k tomu okamžiku upínal, kdekdo se na něj těšil, kdekdo - včetně mne - se z něho radoval. Doufali jsme, že mnohé rozpočtové a všechny příspěvkové organizace, tyto relikty komunismu, se začnou konečně transformovat do moderních neziskových subjektů, nesešňerovaných spoustou přihlouplých vyhlášek a předpisů, podstatně svobodnějších, a právě proto nepoměrně hospodárnějších a zároveň společensky užitečnějších. Těšil jsem se, že nejrůznější školy, nemocnice, sociální zařízení i kulturní instituce začnou získávat tento nový statut a postupně začnou přecházet na systém vícezdrojového financování. Tedy že se budou těšit nejen z příspěvku státu, obce či kraje, ale i z masivních příspěvků nejrůznějších právnických i fyzických osob, jimž budou s ohledem na tuto jejich bohubilou činnost postupně zvyšovány odpočitatelné částky daňových základů. Těšil jsem se, že přechod na tento způsob decentralizovaného přerozdělování bude pokrývat nejrozmanitější místní i regionální potřeby nekonečně pestřeji a vynalézavěji, než jak je toho schopen ministerský úředník v centru, a těšil jsem se rovněž, kolik peněz se ušetří tím, že nebudou muset putovat ze svého zdroje formou daně do státního rozpočtu a odtud prostřednictvím příslušného ministerstva a jeho rozpočtové kapitoly zpět do místa svého určení. Těšil jsem se, jak tento systém povznese sebevědomí občanů i podnikatelů, kteří všichni budou moci na vlastní oči vidět, jak se jejich peníze proměňují v konkrétní obecně prospěšnou věc. Těšil jsem se marně. Kolik obecně prospěšných společností za poslední dva roky vzniklo? Jedna? Dvě? A kolik rozpočtových či příspěvkových organizací se transformovalo do organizace neziskové? Neslyšel jsem ani o jediné. Někdo říká, že to nejde, protože by musel být přijat zvláštní transformační zákon. Někdo říká, že to jde podle platných privatizačních zákonů, ale že to nikdo nezkouší, protože všichni zjistili, že je přece jen pohodlnější žít ve starých dobrých socialistických poměrech, tím spíš, že žádné daňové zvýhodňování těch, kdo financují neziskový sektor, nenásledovalo. Ať tak či onak, vidím tu nesmírný dluh a velký úkol do budoucna. Věřím, že nesčetné zmatky, v nichž se potácí celá naše rozpočtová sféra či sféra veřejných statků, by mohly být podstatně menší, kdyby začínal fungovat neziskový sektor způsobem aspoň trochu podobným tomu, který funguje ve vyspělých západních demokraciích.

8) V sociální politice byly provedeny četné reformy a chystají se další. Já osobně bych rád poznamenal k tomuto tématu jedinou věc: uvítal jsem, když vláda vtělila do svého programového prohlášení svůj úmysl oddělit postupně důchodový fond od státního rozpočtu. Tento systém se mi zdá být z různých důvodů podstatně lepší, věřím, že může být i finančně výhodnější, protože fondy mohou své peníze lépe zhodnocovat, přičemž považuji za samozřejmé, že na státní záruce za nárok občana na důchod se tím nic nezmění. Od chvíle, kdy vláda přednesla své programové prohlášení, nebylo o tomto tématu nic slyšet. Rád bych věřil, že to neznamená, že se na tento úmysl zapomnělo, ale naopak, že na celé věci sbor odborníků někde v tichosti intenzivně pracuje. I toto je jeden z úkolů, které jsou před námi.

9) Nikdo soudný nebude dosavadní vládu ani vládu předchozí obviňovat z toho, že v návrhu státního rozpočtu zapoměla na ekologii. Naopak: četné miliardy věnované na různá ekologická zařízení začínají přinášet své ovoce v podobě mírně se zlepšujících ukazatelů stavu ovzduší, půdy i vod. Přesto si nejsem pořád jist, zda se za těmito investicemi skrývá vskutku jasná koncepce. Totiž velmi jednoduchý princip, že nestačí čistit prostředí zašpiněné průmyslem, ale že je třeba budovat čistý průmysl. Což neznamená nic jiného, než tak či onak zvýhodňovat každého, kdo dokáže šetřit energií a kdo zavádí ekologicky neškodné technologie. Ano, necht' platí zákony trhu i v této oblasti. Necht' ale základním z těchto zákonů je zákon, že se vždycky víc vyplatí od začátku méně znečišťovat, než později čistit zašpiněný okolní svět anebo platit příslušné pokuty.

10) O kultuře mluvím nakonec nikoli proto, že bych ji považoval za nadstavbové koření života, ale z důvodu právě opačného: považuji ji za věc vůbec ze všeho nejdůležitější, která si proto zasluhuje, aby byla zmíněna v samotném závěru mých poznámek. Nemám tu teď samozřejmě na mysli kulturu jen jako sféru lidských činností, jako je třeba péče o památky, výroba filmů či psaní básní. Mluvím tu o kultuře v nejširším slova smyslu. To znamená o kultuře lidských vztahů, lidského soužití, lidské práce, lidského podnikání, mluvím o kultuře veřejného a politického života, mluvím o naší obecné kultuře. Obávám se, že zde máme dluhy největší, a tudíž nejvíce práce před sebou. Tato kultura v nejširším slova smyslu se totiž neměří počtem báječných rockových hvězd, které nás navštěvují, či krásou šatů světových návrhářů předváděných u nás světovými modelkami, ale něčím jiným. Například tím, co křičí skinheadi v hospodě U Záborských, kolik bylo zlynčováno či zavražděno Romů, jak hrozně se někteří z našich spoluobčanů chovají ke svým bližním jen proto, že mají jinou barvu pleti. Tuto nekulturnost v nejširším slova smyslu mají na svědomí asi opět oba soubory příčin neutěšeného stavu věcí obecných, o nichž jsem mluvil na začátku: je to typický projev postkomunistického stavu ducha a zároveň asi i důsledek malé péče, kterou jsme v posledních letech kultivaci tohoto stavu věnovali. Tedy znovu: není tomu tak, že by tu byla ekonomická základna, na jejímž rozkvětu se jaksi přizívuje kulturní nadstavba. Naopak: hospodářský rozkvět je přímo závislý na kultuře prostředí, v němž se dané hospodářství ocitá.

Dámy a pánové,
vážení přítomní,

když tu hovořím - a není to před členy Parlamentu zdaleka poprvé - o neziskovém sektoru, o reformě veřejné správy a o podobných věcech, pak hovořím, jak zajisté víte, o tom, co se nazývá občanskou společností. To znamená o společnosti, které je systematicky otevřen prostor k co nejpestřejší sebestrukturaci a co nejpestřejší účasti na veřejném životě. Občanská společnost v tomto smyslu má v zásadě dvojí význam: za prvé umožňuje lidské bytosti, aby byla sama sebou ve všech svých dimenzích, tedy i jako tvor společenský, který chce být tisícovým způsobem účasten na životě komunity, v níž žije, za druhé působí jako skutečná záruka politické stability. Platí totiž, že čím jsou rozvinutější všechny organismy, instituce i nástroje občanské společnosti, tím je tato společnost odolnější proti nejrůznějším politickým víchřicím či zvratům. Nebylo náhodou, že nebrutálnější útok vedl komunismus právě proti občanské společnosti: dobře totiž věděl, že jeho největším nepřítelem není ten či onen nekomunistický politik, ale otevřená a odzodla se svéprávně strukturující, a tudíž velmi těžko zmanipulovatelná společnost.

Naše země, jak známo, dnes prožívá politickou krizi. V této krizi jde - z hlediska demokratických poměrů - o celkem banální příhodu, totiž o demisi vlády. S takovými příhodami demokratický systém samozřejmě počítá a ví, jak z nich ven.

Tatáž krize se však mnohým jeví téměř jako kolaps režimu, demokracie, či dokonce konec světa. To je podle mého názoru možné mimo jiné proto, že jsme nevytvořili aspoň základy skutečně rozvinuté občanské společnosti, která žije na tisíci různých rovinách a vůbec se tedy nemusí cítit existenčně závislá na té či oné vládě nebo té či oné politické straně.

Zalívám-li něco těm, kteří dnes odstupují, pak daleko víc, než ty či ony konkrétní prohřešky, celkově apatický, ba přímo nepřátelský vztah ke všemu, co by mohlo jen vzdáleně občanskou společnost připomínat či tvořit. Tento apatický vztah je totiž přesně tím, co je v posledku odpovědné za to, že tak banální demokratická příhoda, jakou je pád jedné vlády, se jeví jako málem antické drama a do jisté míry se dokonce takovým dramatem stává: mnoho lidí má docela pochopitelný pocit, že stojí tvář v tvář krachu určité koncepce státu, určitého pohledu na svět, určitého souboru ideálů.

Jakkoli to, co prožíváme, je nepříjemné, stresující a v mnoha ohledech nebezpečné, může to být zároveň velmi poučné a k mnohému dobré: může to totiž vyvolat katarzi, tedy přesně to, v co antické drama vždy ústilo. To znamená pocít hluboké očisty a vykoupení. Pocit znovuzrozené naděje. Pocit osvobození.

Pakliže nás dnešní krize donutí se vší vážností se znovu zamyslet nad charakterem našeho státu, nad jeho ideou, nad jeho identitou a výsledek takového zamyšlení promítnout do vlastní práce, nebyla ta krize vůbec zbytečná a všechny ztráty, které přinesla, mohou být mnohonásobně vyváženy.

O identitě státu či národa či společnosti se mluví často a ne jeden odpůrce evropské integrace se národní identitou ohání a z její ztráty strachuje. Domnívám se, že většina těch, kdo takto mluví, podvědomě vnímá identitu jako jakousi osudovou danost, jako cosi genetického, málem jako identitu krve, tedy jako něco, na co nemáme vliv. Myslím, že to je veskrze zvrácené pojetí identity. Identita je především určitý výkon, určité dílo, určitý čin. Identita není mimo odpovědnost, ale je naopak jejím výrazem.

Bude-li nám naše dnešní krize výzvou k činům, které nově naplní naši identitu, pak nemáme důvod jí litovat. Zkusme ji proto pochopit jako lekci či školu, jako zkoušku, jako apel, který možná přišel v pravou chvíli, aby nás varoval před naší vlastní pýchou a ušetřil něčeho podstatně horšího.

Děkuji vám za pozornost.

Impuls '99

Pozvání k celospolečenské diskusi o směřování společnosti.

V důležitých okamžicích dějin opakovaně zazněly z prostředí kulturního a duchovního života naší země výzvy k odpovědnosti, oslovující celou společnost; jsme přesvědčeni, že taková chvíle uzrála i nyní. Máme starost o stav naší země.

Naše republika se vydává směrem, který může vést jak k zmaření nadějí na brzkou integraci do evropských struktur, tak k prohlubování negativních jevů v ekonomické, sociální, právní i morální oblasti. Jednou z hlavních nadějí polistopadového vývoje bylo otevření veřejného života občanům, jejich sdružením, společenstvím a obcím. Do společnosti se tak začal vracet zájem o veřejný život a o účast v něm. Již několik let jsme však svědky opačného vývoje: veřejný život se uzavírá občanům a nevládním institucím, začínají ho stále více ovládat velké politické strany, které žijí převážně svými stranickými problémy a mocenskými zájmy. Velká část občanů ztrácí důvěru v politické strany a demokratické instituce vůbec, protože má pocit, že mnozí naši politici nezacházejí odpovědně s mandátem, který od občanů obdrželi. Objevuje se neprůhledné propojování politické a hospodářské moci. Ve veřejném životě narůstá atmosféra konfrontace a arogance, která zhoršuje soudržnost české společnosti. Odráží se i v agresivním a sociálně nesolidárním chování, hospodářstvím počinaje a každodenním životem konče.

Zneklidňuje nás malá ochota a schopnost politiků komunikovat se společností a vnímat kritické hlasy, které přicházejí z domova i z ciziny. Žádáme politiky, aby brali vážně jak připomínky, které dostali z Evropské unie, tak i analýzy domácích odborníků, jako byla např. nedávná výzva skupiny ekonomů. Vyzýváme politiky, aby se konečně začali zabývat reálnými problémy naší země a nezaměřovali se pouze na mocenské hry. Vybízíme je k dialogu s občany a občanskými institucemi jako jsou odbory, církve, univerzity a profesní organizace. Způsob, jakým stát vede dialog s občanem, se státu vrací v tom, jak se občan ztotožňuje se svým státem a plní své povinnosti vůči němu.

Jsmo už syti nevěcného hašteření politiků i jejich populistických snah podbízet se veřejnému mínění, jak jsme tomu byli svědky např. při nedávné krizi v Kosovu. Rádi bychom v našem veřejném životě viděli více osobností, majících jak odvahu, tak morální váhu veřejné mínění spíše aktivně spoluutvářet a kultivovat. Nejpalčivější starosti většiny občanů jsou dnes sociální povahy. Uvědomme si, že sociální nespokojenost může vyústit do politických změn, které by mohly ohrozit nejen náš návrat na cestu zdravého ekonomického růstu, ale také směřování společnosti k autentické demokracii a mezi vyspělými státy Západu. Skutečným zdrojem zklamání z vývoje hospodářství není v našich podmínkách ani tak všeobecný pokles životní úrovně občanů, jako ztráta víry v budoucnost a legitimitu ekonomického úspěchu. Zanedbaný právní rámec podnikání a slabé vynucování práva navodily situaci, kdy hlavním zdrojem bohatství nemusí být práce, vzdělání a poctivost podnikatelů, nýbrž též korupce, známosti a pohrdání právem. Cítíme naléhavou potřebu nejen nového stylu politiky, nové politické kultury, nýbrž i uzdravování celkového společenského klimatu. Všechnu vinu za stav společnosti nelze připisovat pouze politikům a politickým subjektům. Ani česká inteligence dosud nebyla schopna přihlásit se dost zřetelně ke své společenské odpovědnosti a nabídnout svou pomoc.

Proto tímto prohlášením nechceme pouze pojmenovat pravý stav věcí, nýbrž se zavazujeme k práci pro změnu tohoto stavu. Chceme použít své odborné znalosti a životní zkušenosti k hledání východisek a vybízíme k tomu všechny, kteří obdobně vnímají dnešní stav společnosti. Chceme pravidelně upozorňovat na neřešené problémy a pokusíme se systematicky předkládat názory, poznatky a návrhy k veřejné diskusi. V naší zemi došlo k vážné stagnaci procesu přeměny společnosti, státu i hospodářství. V takové situaci je potřeba uvážit, které problémy jsou nejdůležitější. Podle našeho názoru jsou to ty problémy, jejichž řešení přibližuje naši zemi ke kvalitě života v západoevropském společenství. Za nejzávažnější považujeme tyto úkoly:

1. Zajistit naši brzkou a kvalitní integraci do evropských struktur a získávat pro tento vážný krok podporu a spolupráci občanů.
2. Rozvíjet a kultivovat občanskou společnost, a tím přispívat k obnově morálních hodnot. Překonávat lhostejnost, provincionalismus a intoleranci, podporovat občanskou solidaritu a odpovědnost.
3. Pečovat o kulturu vztahů mezi lidmi, aby naše společnost získávala přátelštější tvář. Dbát na dodržování pravidel řádného podnikání, zavést debatu o principech sociální politiky a rozsahu státní redistribuce. Posilovat decentralizaci a pravomoce regionální samosprávy.
4. Rozvíjet právní kulturu v našem státě, zlepšit fungování justice a zajistit vymahatelnost práva. Úcta k zákonům předpokládá respekt k morálním standardům ve veřejném životě; nesmířit se s všudypřítomností korupce.
5. Pečovat o vzdělanost společnosti jako hlavní předpoklad její dobré budoucnosti. Posílit duchovní potenciál mladé generace, vytvořit podmínky pro širší přístup k vysokému školství a dbát na růst jeho kvality. Úctu odbornosti prokázat dnes zejména v oblastech zdravotnictví a školství. Iniciativa Impuls 99 začala společným přemýšlením a hledáním cest z naší nynější krize. Nepředstíráme, že máme hotové odpovědi a nestavíme se do role zachránců společnosti. Chceme předkládat impulsy k odpovědnému přístupu k vážným problémům společnosti. Chceme tím přispívat k většímu rozvoji tvůrčího potenciálu občanské společnosti, překonávat pocity bezmoci a znechucení. Protože je nám cizí vytvářet "paralelní politické struktury", obracíme se s touto výzvou ke všem demokraticky smýšlejícím občanům bez ohledu na jejich politické preference. Cítíme blízkost k mnoha podobným úsilím přemýšlejících lidí v naší zemi. Věříme, že dostatek slušných a rozumných občanů spojuje přes všechny názorové hranice stejné vědomí odpovědnosti za stav demokracie a za budoucnost naší země.

Tomáš Halík, sociolog a teolog
Jiří Pehe, politolog
Jana Šmídová, novinářka
první trojice mluvčí iniciativy IMPULS 99

V Praze a Brně 22. Července 1999

Děkujeme, odejděte!

Prohlášení bývalých studentů k desátému výročí 17. listopadu 1989

Vážení spoluobčané!

Sešli jsme se včera, tedy v předvečer 17. listopadu poblíž Národní třídy, abychom oslavili křest knihy Sto studentských revolucí. Dnes jsme sestavili toto prohlášení, které vám se vši naléhavostí předkládáme...

Jsmo šťastni, že žijeme v zemi v zásadě svobodné a demokratické! Oceňujeme změny a možnosti, které nám uplynulých deset let přineslo. Ale jsme hluboce zklamáni a pobouřeni způsobem, kterým současná politická reprezentace provádí výkon svěřené moci. Desáté výročí listopadu 1989 nás tak zastihuje v dosud největším marasmu - politickém i morálním!

Cítíme se oklamáni. Díváme se do tváře arrogantní politické moci, která se neumí domluvit na funkčním vedení země a obviňuje z toho nás, občany, protože jsme prý špatně volili!

Současná vláda svým chováním hrubě zkrsluje a poškozují obraz naší země v zahraničí! A mezi domácím obyvatelstvem vyvolává smutek a beznaděj, což nás uzavírá do opětovné vnitřní emigrace, jak to pamatujeme z dob komunismu. Cítíme hlubokou účast s tímto stavem! Ptáme se sebe i vás: Co se stalo, že nám vládou takoví lidé?

Jsmo dosud zatíženi dědictvím 40 let komunismu, ale většina dnešních problémů je už důsledkem NOVÝCH CHYB A NOVÝCH NEPRAVOSTÍ. Mezi státem a střední podnikatelskou třídou kupříkladu nepanuje spolupráce, ale boj, který prorůstá nedůvěrou, zlodějina, neschopnost a korupce ze strany státních úředníků! Naši politici se chovají, jako by si neuvědomovali, že jsou odpovědní nejen za výkon svěřené moci, ale i za morální atmosféru ve společnosti, pro kterou se svými činy a postoji stávají nejviditelnějším vzorem!

Ve jménu generace naší i generací příštích kategoricky voláme po návratu slušnosti, morálky, politické korektnosti a humanistické orientace a žádáme vůdčí politiky hlavních politických stran, aby v zájmu této země ODSTOUPILI! Oni už nedokáží této zemi pomoci, už nedokáží dostát výzvám nové sjednocující se Evropy, ani být zájmovým členem pro nás životně důležitého uskupení NATO. Oni se přežili - a jejich neschopnost vzájemné domluvy je toho důkazem.

Žádáme prosté stránky i stranické sekretariáty hlavních politických stran, aby obnovili svou původní demokratickou identitu a našli představitele, kteří obstojí v dynamických podmínkách třetího tisíciletí. Naše země stojí před historickou šancí vrátit se mezi vyspělé státy Evropy. A my nemáme jinou šanci než to dokázat!

Chceme se stát opět normální zemí, kde slušnost a dodržování zákonů je platnou normou pro prosté občany stejně jako pro vedoucí politiky. Stávající situace ničí onu obrovskou sílu a tvořivost našich lidí, ve kterou věříme a kterou dokázal listopad 1989. Současní politici již nedokáží této síly využít, ale naopak se cítí jí být ohroženi.

Jsmo společností s dědictvím Masaryka a Čapka - a tak trochu i Franze Kafky. Ale nejsme a nechceme být společností ztotožňovanou s garniturou současných sobeckých a omezených politiků, kteří svou zpupností a hluchotou už zemi pouze škodí.

Spoluobčané! Apelujeme na slušnost a normálnost! Věříme, že atmosféra, která zavládla v naší zemi, nám není vlastní, ale vyvěrá z arogance, cynismu a velikášství většiny současných politických vůdců. Část politiků v naší zemi se svým chováním dostala již téměř na úroveň bývalých komunistických vůdců! Už opět nastala situace, kdy musíme překročit ulity své nevěry a stísněnosti a podat si ruce. Toto je naše výzva. Výzva obsahující naději, že jsme stále ještě silná občanská společnost, ve které dřímá netušená síla a která se vypořádá s tím, co jí zalehlo a dusí.

Předpoklady morální a duchovní obrody naší společnosti jsou dva: je to slib vnitřní slušnosti každého z nás, a je to odchod zprofanovaných politiků, kteří se v průběhu deseti let opotřebovali a neuvěřitelným způsobem proměnili své chování.

Zdravíme vás a děkujeme vám za to, že jste. Nestydíme se přihlásit k ideálům a radosti, kterou jsme téměř všichni prožívali před deseti lety a uděláme všechno proto, abychom si v příštích volbách svobodně nezvolili novou cestu ke komunismu.

V Praze dne 17. 11. 1999, 16:30

Podpisy: (dle abecedního pořadí)

Josef Brož

Igor Chaun

Vlastimil Ježek

Martin Mejstřík

Šimon Pánek

Vrát'a Řehák

Symbolické připojení k našemu prohlášení je možné.

Česká televize - věc veřejná.

Prohlášení 2000 slov v roce 2000

V uplynulých letech jsme poznali, jak cenná je svoboda slova a informací. Mezi sdělovacími prostředky největší vliv má Česká televize, protože není ani soukromá ani státní, je naše společná, platíme si ji. Do politického systému je zapojena tak, že parlament jmenuje Radu pro Českou televizi, která dohlíží na její hospodaření a jmenuje i odvolává jejího ředitele. Dle zákona do Rady ČT mají být voleny osobnosti představující významné názorové proudy české společnosti, "které nejsou svázány s činností politických stran, zejména pak: "člen Rady nesmí mít funkce v politických stranách nebo politických hnutích", ani nesmí působit v jejich prospěch při výkonu své funkce v Radě. Původním záměrem zákona o ČT bylo ochránit její veřejnoprávní charakter před vlivem politických stran. Opak se však stal pravdou. Při volbě či spíše jmenování poslední Rady ČT na jaře 2000 došlo k porušení tohoto zákona.

Současná rada vznikla tak, že do ní poslaly své zástupce politické strany dle výsledků voleb v roce 1998 a ve shodě s opoziční smlouvou ČSSD a ODS. V poslední době považují politické strany svůj vliv na ČT za "normální", což se projevilo v mocenských zásazích při řešení konfliktu, ke kterému došlo v brněnském televizním studiu. Generální ředitel televize Dušan Chmelíček poslal do Brna revizní skupinu, která tam skutečně našla úmyslné hospodářské nepravosti, proto ředitel navrhl Radě aby odvolala brněnského ředitele Zdenka Drahoše.

Místo toho rada ČT odvolala jeho (!), vyhlásila konkurs na nového ředitele, dala neuvěřitelně krátký termín k přihlášení a během několika hodin ze třiceti tří uchazečů jednoho vybrala. Nový ředitel Jiří Hodač si okamžitě vybral jako svého programového ředitele právě kritizovaného ředitele Zdeňka Drahoše.

Pracovníci ČT cítí tyto kroky jako útok na poslání televize i jako osobní ohrožení. V televizi začaly "normalizační" čistky a nám všem hrozí to, že se televize před volbami stane poslušným nástrojem těch lidí, kteří jsou právě u moci. Tuto obavu sdílí už i mnozí politikové, včetně tří desítek senátorů. Pracovníci televize odmítají uznat nového ředitele a ustavili krizový štáb. Vznikla občanská iniciativa Česká televize- věc veřejná, která shrnuje názory dnes už desetitisíců občanů.

Shrnujeme názory pracovníků televize, odborové organizace a občanské iniciativy Česká televize - věc veřejná, když žádáme:

* Aby odstoupil nově jmenovaný ředitel

* Aby odstoupila Rada ČT

* Aby parlament urychleně schválil již připravený zákon o ČT, který by lépe zaručil nezávislost ČT a přesněji určil podmínky jmenování, funkce a odvolávání ředitelů televize.

* Zdůrazňujeme, že jsme připraveni ke každému jednání, které by vedlo k rychlému a konstruktivnímu vyřešení této krizové situace.

Tento problém se netýká pouze ČT či nějakých mocenských bojů uvnitř organizace, nejde o finanční nebo skupinové zájmy zaměstnanců ČT, jde o zkoušku toho, kam až jsou schopni politici zajít ve svých nátlakových metodách, jde o politickou aroganci, která spoléhá na nezájem a únavu části naší společnosti. Proto vznikl Petiční výbor České televize - věc veřejná, který bude připomínat tyto skutečnosti tak dlouho, než vláda, poslanci a Senát urychleně projednají nový zákon o ČT. Bez podpory naší veřejnosti se ale tato iniciativa neobejde!

Obrácíme se i na Vás s touto informací a s názorem, že je třeba uhájit nezávislost naší televize. Jestliže s námi souhlasíte, doporučujeme Vám, abyste různými osobními způsoby (včetně nošení červenobílých stužek) tento náš postoj podpořili, zvláště pak prostřednictvím svých poslanců a senátorů, bez rozdílu jejich politické příslušnosti, kterým můžete věřit, že Váš názor budou hájit.

V Praze dne 23.XII.2000 v 12.00

O autorovi

Kalinová Mariana (narozena 20. 4. 1981 v Brně), žila do 18 let ve Zlíně, kde vystudovala Gymnázium TGM. Po složení maturitní zkoušky odjela do Francie, kde v roce 2002 ukončila dvouleté studium sociologie na pařížské Univerzitě René Descartes. O rok později složila bakalářskou zkoušku ze sociologie na Sorboně. Od návratu z Francie žije v Praze, kde studuje na Karlově univerzitě magisterský obor Občanský sektor.

Profesní zkušenosti získala zejména u americké společnosti, kde měla na starosti francouzské klienty z oblasti industriální výroby. Jako dobrovolník působí příležitostně u několika neziskových organizací zaměřených především na dodržování lidských práv. Od roku 2004 je členkou Výboru pro zahraniční vztahy Zastupitelstva Zlínského kraje. Zbývající volný čas věnuje divadlu.

Slovník nejdůležitějších jmen a pojmů

Benda Václav	český politik, mluvčí Charty 77.
ČT-věc veřejná	občanská iniciativa (2000) proti ovládnutí veřejnoprávní televize politickou reprezentací.
Decentralizace	organizační princip přenášející rozhodovací pravomoci a odpovědnost od centrálního řídicího orgánu do nižších úrovní řízení.
Děkujeme, odejděte!	občanská iniciativa (1999) vyzývající tehdejší politickou reprezentaci k odstoupení.
Demokracie	forma politického zřízení, ve které je zdrojem veškeré moci lid. V obecné formě demokracie se menšina v rámci daných politických organizačních struktur podřizuje rozhodnutí většiny a tato většina je zároveň zavázána k respektování nezadatelných práv menšiny.
Generalisté	s občanskou společností spojují také stát jako určitou omezenou a veřejnou autoritu.
Habermas Jürgen	(*1929) - německý sociolog a filozof.
Havel Václav	(*1936) – český politik a dramatik.
Havelka Miloš	(*1944) – český politolog.
Hayek Friedrich August von (1899-1992)	– ekonom, politolog a sociolog původem z Rakouska.
Hegel Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831)	německý filosof.
Hobbes Thomas	(1588–1679) anglický filosof a politolog, teoretik společnosti a práva.
Charta 77	občanská iniciativa působící v letech 1977 až 1992. Pojmenována je podle dokumentu Charta 77 (Prohlášení Charty 77) z ledna 1977.
Impuls 99	občanská iniciativa z roku 1999.
Katallaxe	směňovat, velká společnost je schopná mírově soužití bez sledování a existence společných cílů.
Klaus Václav	(*1941) – český politik a ekonom.

Komunitarismus	zakládá svou tezi na faktu, že identitu nelze smysluplně vymezit a popsat beze vztahu k hodnotovým orientacím a životním cílům (Sandel).
Korporace	občanská společnost má do sebe začleněná nezávislá tělesa – korporace -, která jsou svým způsobem integrována do státu (Taylor).
Locke John	(1632-1704) anglický filosof.
Maximalisté	chápou občanskou společnost jako nevládní sféru oddělenou od státu.
Michnik Adam	(*1946) polský disident.
Minimalisté	občanská společnost je u těchto autorů chápána jako určitý hodnotový konsensus. Tato komunita je udržována vnitřními vztahy loajality a solidarity. Sféra občanské společnosti je oddělena od sféry politiky, ekonomiky a náboženského života.
Montesquieu Charles Louis de Secondat (1689-1755) – francouzský filosof a spisovatel.	
Nepolitická politika	budování veřejné autority, která by v příznivějších časech dovolila intelektuálům ovlivňovat i politický život (Masaryk).
Občanské fórum	hnutí, které vzniklo dva dny po začátku tzv. „Sametové revoluce“ v Praze jako široká, spontánní platforma občanských nezávislých aktivit.
Občanská společnost	oblastí institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou volně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy (Holloway).
Občanská participace	aktivní podílení se na správě věcí veřejných.
Otáhal Milan	(*1928) český filosof a historik.
Otevřená společnost	společnost, kde je každému jedinci a skupině umožněna sebeidentifikace, seberealizace skrze kontakt a soužití s ostatními.
Popper Karl Raimund	(1902-1994) filosof rakouského původu.

Redukcionisté	důraz kladen na samoregulující ekonomiku, díky níž se na základě výroby a směny zboží vytvářejí ve společnosti optimální vztahy.
Rousseau Jean Jacques (1712-1778)	francouzský filozof a preromantický spisovatel švýcarského původu.
Samoregulující ekonomika	obecný zájem je přítomen ve vůli každého jedince, a tak i když jedinec myslí přednostně na sebe, jedná v rámci obecné vůle – princip neviditelné ruky A. Smitha.
Stát	politická organizace lidské společnosti, která sdružuje obyvatele určitého území v právní celek.
Svoboda	možnost působit a činit proti cizí moci nebo také prosazovat vlastní vůli.
Tocqueville Alexis -Charles-Henri Clérel de – (1805-1859)	francouzský sociologicky orientovaný politický myslitel a historik.
Trh	místo vzájemného působení poptávky, nabídky a ceny.
Veřejnost	sdružení, jenž je konstituované pouze společným jednáním svých členů spočívajícím v tom, že výměnou myšlenek se dle možnosti dospívá ke společnému názoru (Taylor).

Rejstřík

Benda	5, 32, 36, 37, 72, 76, 81
ČT-věc veřejná	76, 81
decentralizace	9, 24, 44, 45, 58, 81
Děkujeme, odejděte	40, 54, 62, 63, 74, 75, 76, 81
demokracie	9, 10, 16, 19, 20, 23, 34, 38, 42, 49, 50, 54, 55, 57, 60, 66, 67, 68, 71, 77, 81, viz
Habermas	3, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 72, 77, 81
Havel	3, 5, 7, 9, 32, 33, 35, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 81
Havelka	32, 33, 72, 77, 81
Hayek	49, 71, 77, 81
Hegel	3, 13, 20, 21, 22, 23, 77, 81
Hobbes	3, 12, 13, 14, 15, 16, 77, 81
Charta	77, 3, 36, 41, 72, 77, 81
Impuls	99, 54, 61, 62, 75, 77, 81
Klaus	3, 7, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 81
korporace	13, 21, 22, 77, 81
Locke	3, 12, 13, 15, 16, 18, 77, 81
Michnik	5, 34, 35, 72, 77, 81
Montesquieu	3, 13, 16, 17, 18, 78, 81
nepolitická politika	32, 55, 81
občanská společnost	3, 9, 10, 12, 15, 21, 22, 28, 40, 43, 45, 46, 47, 48, 54, 62, 73, 77, 81
Občanské fórum	4, 50, 51, 52, 53, 78, 81
otevřená společnost	10, 26, 81
Popper	3, 22, 25, 26, 46, 78, 81
Rousseau	3, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 73, 78, 82
stát	6, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 33, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 52, 58, 62, 67, 68, 69, 70, 77, 82

svoboda	13, 15, 21, 23, 27, 49, 58, 82
Tocqueville	3, 7, 22, 23, 24, 44, 78, 82
trh	10, 11, 30, 48, 59, 66, 67, 69, 70, 82
veřejnost	10, 27, 28, 29, 31, 60, 61, 82